

HET LAND VAN AALST

Tijdschrift van de
Geschiedkundige
Vereniging
Het Land van Aalst

Het Land van Aalst

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Uitgegeven door de geschiedkundige vereniging "Het Land van Aalst", met de steun van Vlaamse Gemeenschap, Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, Stad Aalst en Stad Ninove.

Prijs voor een jaarabonnement:

Leden: € 17 - Steunende leden: € 25 - Beschermende leden: € 35

Te storten op rek. 393-0303276-46 van Het Land van Aalst,
Asserendries 118, 9300 Aalst

Internationale betalingen: IBAN: BE33 3930 3032 7646

BIC:BBRUBEBB

De vereniging werd opgericht in 1949 en heeft als werkgebied de gemeenten van de vroegere bestuurlijke eenheid het "Land van Aalst" in haar grootste uitgestrektheid, alsmede van enkele aangrenzende Oostvlaamse gemeenten (grosso modo de streek tussen Schelde en Dender). Initiatiefnemers en stichters waren + Albert Van Lil (beheerder 1949-66) en + Jozef Van Overstraeten (voorzitter 1949-52). Tot de stichters hoorden eveneens + Arthur Broeckaert, + Hendrik Vangassen (voorzitter 1954-63), + Jozef Van Cleemput, + Jozef De Brouwer, + Valère Gaublomme, + Frits Van Acker, + Basiel Boel, + Marcel Cornelis en + Jules Pieters. Latere voorzitters waren + Jozef Borremans (1953-1954), + Frits Courteaux (1963-1980) en Luc De Rijk (1980-1984) erevoorzitter.

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld:

Luc Robijns, voorzitter

Marcel Cock, ondervoorzitter

Lieve De Mecheleer (verslaggever), Luc Geeroms, Michel Igual Pacheco, Wenceslaus Mertens, Marc Uyttersprot (bibliothecaris-archivaris), Geert Van Bockstaele, Mieke Van Damme (beheerder), Dirk Van de Perre (redactiesecretaris), Georges Vande Winkel (bibliografie en website), Wilfried Vernaeve (bibliografie).

Ledenadministratie en algemene correspondentie:

Mieke Van Damme, Asserendries 118, 9300 Aalst

tel. 053 21 63 30

e-mail: vdmieke@skynet.be

Redactiesecretariaat en toezending kopij:

Dirk Van de Perre, Hoogstraat 23, 9401 Ninove-Pollare

tel. 054 33 73 27

e-mail: dirkvandeperre@skynet.be

E-mail vereniging: hetlandvanaalst@telenet.be

Website: <http://www.hetlandvanaalst.be>

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.

Zetel van de vereniging: Krokusstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade

Kaftontwerp: Bart Maris

Druk: De Riemaecker Printing, Nukerkeplein 9, 9681 Nukerke 055 21 14 04

ISSN 0778-7731

JAN DE MEETER (1858-1909) EN HET PRILLE SOCIALISME IN AALST

Marc UYTTERSROT

1. Inleiding

Deze bijdrage is niet bedoeld om de eerste socialistische acties in Aalst volledig in kaart te brengen, maar eerder om de figuur Jan De Meeter te belichten, als een gewone man op zoek naar een beter leven.¹

Jan De Meeter heeft het in zijn leven niet eenvoudig gehad. Het begon reeds bij zijn geboorte in de nieuwjaarsmaand van 1858. Hij groeide op als vaderloos kind. Zijn vader Joannes Baptist overleed op 23 augustus 1857 enkele maanden nadat hij zijn vrouw Ida Bourgeois (Lede 28-3-1822-Aalst 2-5-1883) had bezwangerd.²

Volgens de Aalsterse geschiedschrijver Petrus Van Nuffel (1871-1939) was Jan De Meeter een gebochelde liedjeszanger, kleermaker en herbergier. Hij had de gewoonte zijn pijp aan te steken met een briefje van 20 frank. Hij werd onder burgemeester Van Wambeke (1813-1896), veroordeeld om de rode vlag aan zijn huis uit te steken. Dit was *Kromme Jan*, die stierf, in de *Glazen Muit*, op 18 augustus 1909, na gedurende vijfendertig jaren, door zijn vieze toeren, de stad in beroering in beroering te hebben gebracht.

*Jan, diene man was altijd ziek,
G'heel de weke, g'heel de weke;
Jan, diene man was altijd ziek,
G'heel de weke, 's zondags niet.*

Dit is het folkloristische beeld van een mindervalide, een socialistisch gedreven figuur, een rode duivel doet al, geschetst door Van Nuffel.³ Ook de schrijver Louis Paul Boon (1912-1979) ziet De Meeter als een

1 Deze bijdrage is overwegend gebaseerd op secundaire bronnen. De gegevens werden verzameld tijdens mijn onderzoek naar de geschiedenis het socialisme in Aalst. M. UYTTERSROT, *De Rode Roos in de vuist*, Aalst, 2012.

2 Genealogische gegevens volgens de registers van de Burgerlijke Stand – Aalst, gedeeltelijk geraadpleegd via internet.

3 P. VAN NUFFEL, *Aalstersche typen*, in *Gazet van Aalst*, 10-9-1959; kopie.

gebrekkige, vreemde man, als een manke, een scheve of een bult.⁴ De redenaar aan het graf van De Meeter noemde hem een echte martelaar *gekwollen door een kwaal en uwen gebrekkelijken toestand*.⁵ Volgens het blad van de Christene Volkspartij (Daens) *Het Land van Aelst* was De Meeter *een klein manneken die 11 jaar in 't Ongeneesbaarhuis geweest* was.⁶

Jan De Meeter was het tweede kind in het gezin. Zijn broer Carolus Leopoldus werd in Aalst geboren op 4 juni 1847. Carolus was gehuwd met Catharina Deshommes († Aalst 1892). Hij woonde op de Molendries en verdiende samen met zijn zoon Leon zijn brood als behanger. Carolus overleed in Aalst op 2 maart 1909. Enkele maanden later, op 18 augustus, overleed Jan De Meeter.

Op 25 juni 1884 huwde Jan De Meeter, kleermaker, met de Brusselse Maria Josefina Goossens (°29-12-1865-†?), kleermaakster en dochter van Joannes Ludovicus Goossens en Petronilla Dierick. Haar vader, geboortig van Brussel, was reeds overleden. Haar moeder verdiende de kost als dagloonster en woonde in Aalst. Het jonge kleermakersgezin huurde een woning aan de Oude Dendermondsesteenweg.

Als kleermaker verdedigde De Meeter zijn belangen in augustus 1886 tijdens een debat in de *Werkkommissie*.⁷ Deze werkgroep⁸, in hedendaags taalgebruik, was in het leven geroepen om een onderzoek in te stellen naar de toestand onder de arbeiders, hun bestaansmiddelen, de loonkwesatie, de crisis, de kinderarbeid, het gebrek aan grondige sociale maatregelen en het aantal herbergen.⁹ In de debatten beschouwde De Meeter de toestand voor de kleermakers als ronduit slecht. Hun dagelijkse arbeidstijd zou tot acht werkuren beperkt moeten worden en de concurrentie door het weeshuis ingetoomd. Het was als meesterkleermaker onmogelijk degelijk werk te leveren aan een competitieve prijs, zolang de wezen broeken afwerkten voor 50 centiem per stuk.¹⁰

In de krant *Het Land van Aelst* van 15 augustus 1886 werd 'gezel'

4 L.P. BOON, *Boontjes 1966*, Antwerpen, 2001, p. 118.

5 DADD, Documentatiecentrum en Archief Daensisme en Hedendaagse Geschiedenis van de Denderstreek (DADD), *Recht en Vrijheid (R&V)*, 22-8-1909.

6 DADD, *Land van Aelst (LVA)*, 15-8-1886.

7 K. B(AERT), 1886: *Economische crisis en sociale onrust*, in *Honderd jaar Aalsterse pers*, Aalst, 1986. DADD, *DDB*, 15-8-1886; DADD, *LVA*, 1-8-1886; 15-8-1886. De krantenverslagen over deze bijeenkomst geven een beeld, een idee over het sociale en burgerlijke leven in de stad anno 1886.

8 De *Werkkommissie* bestond uit: drie door de regering aangestelde leden met een secretaris, drie Aalsterse parlementairen, drie gemeenteraadsleden, drie vertegenwoordigers van de industrie, en afgevaardigden van de arbeidersorganisaties. Deze werkgroep werden opgericht in diverse steden en gemeenten, zoals Ninove, Geraardsbergen, Dendermonde ...

9 DADD, *De Werkman*, 30-7-1886.

10 DADD, *LVA*, 15-8-1886.

De Meeter nog bij de 'vrije werklieden' ingedeeld. Verder heeft het katholieke weekblad *De Denderbode* het over drie socialistische afgevaardigden, te weten Andreas Van der Meirsch (ca. 1856-1917), Leopold Nichels (1855-1903) en Maurice Fonteyn.¹¹

2. Het beeld van Jan De Meeter in de literatuur van L.P. Boon en in de film *Daens*

L.P. Boon liet in zijn werken De Meeter ruim aan bod komen. In het verzamelwerk *Boontjes* verschenen twee afleveringen volledig aan de De Meeter besteed. Ook in het werk *Daens* ontmoeten we Jan De Meeter als straatzanger, als bultenaar aan de rand van de maatschappij en als herbergier aan de basis van het opkomende socialisme in Aalst. In de brochure *Het ontstaan van de socialistische toneelbond te Aalst 1890-1903*, staan De Meeter en zijn vrouw op de planken als acteurs en als zangers.

Voor Boon was Jan De Meeter de grapjas¹², een geknipt figuur die te pas en ten onpas met nieuwigheden voor de dag kwam. Als het minder goed ging tussen de socialisten door onderlinge meningsverschillen of door geldgebrek om de stakingen te steunen - en beide in het begin nogal dikwijls het geval - spande De Meeter zich in om nieuwe zuurstof in de sluimerende verenigingen te pompen.¹³

2.1. Verzamelwerk *Boontjes*

- *Boontje* dd. 23 november 1964: *Jan de Meester* (sic) met vervolg op 24 november: *Concert*¹⁴

Boon opent zijn verhaal met een fait divers over een incident op Driekoningenavond in 1891, op de Moorselbaan. Verder vertelt hij over het dichtvriezen van de Dender waarbij 150 vaartwerkers - in Aalst zeggen *vaartkapoenen* - werkloos zijn geworden en zo in het lokaal van de propagandaclub op de Moorselbaan belandden, waar de socialistische toneelbond een toneelvoorstelling hield. Boon merkt hierbij een zekere J.D.M. en zijn echtgenote T.D.M. op. Achter de initialen J.D.M. schuilt Jan De Meeter, door Boon De Meester genoemd. De vrouw van De Meeter was Maria Josefina Goossens. De initialen T.D.M. zijn hier dus niet bruikbaar. Boon gaf er ook geen opheldering

11 DADD, *De Denderbode (DDB)*, 15-8-1886. De drie personen vertegenwoordigden de socialistische organisaties de *Vooruitgangsvrienden* en de *Vooruitziende Werklieden*.

12 L.P. BOON, *Pieter Daens*, Amsterdam, 1971, p. 93

13 *Ib.* p. 156.

14 L.P. BOON, *Boontjes 1964*, Antwerpen, 1998, pp. 344-346.

over. Het vervolg, met de titel *Concert*, brengt een overzicht van enkele toneelspelen opgevoerd door de *Vondelsvrienden*, waar De Meeter deel van uitmaakte. Boon schreef later in een brochure gedetailleerd over de *Vondelsvrienden*.¹⁵ Terloops heeft Boon het over een manifest dat De Meeter enkele dagen later ondertekende. In februari 1891 verspreidde immers de socialistische partij een manifest - met een oplage van 200.000 exemplaren - gericht aan de Belgische bisschoppen. Hierin werd de aandacht en steun gevraagd voor het algemeen stemrecht. De partij wees er verder op dat de katholieke partij vijandig stond tegen het algemeen stemrecht omdat de bisschoppen er tegen waren. Wij kunnen aan die vijandschap niet geloven, ging het manifest verder. De partij verwachtte steun van het episcopaat om druk uit te oefenen op de katholieke partij om het algemeen stemrecht te bereiken.¹⁶ Half maart 1891 had in Aalst een manifestatie plaats voor het algemeen stemrecht. Op een voorbereidende meeting in het liberale lokaal *Concordia*, spraken twee niet bij naam genoemde socialisten tot een achthonderdtal toehoorders. Ongetwijfeld waren het De Meeter en Andreas Van der Meersch. Ook de liberalen Hector De Clercq en Ernest Ladeuze voerden het woord. Later op de avond trokken honderden personen de *Marseillaise* zingend door de straten.¹⁷

- *Boontje* dd. 21 november 1965: *Jan de Meeter*¹⁸

Dit *Boontje* verwijst naar een eigenaardigheid van De Meeter waar Boon toch een terechte bedenking bij maakt. Het kan een eenmalig feit zijn geweest, maar zeker geen gewoonte van De Meeter om met een briefje van twintig frank - wat toch een behoorlijk bedrag was in die tijd - de pijp aan te steken, maar ja, Jan haalde nog vieze toeren uit, zoals Van Nuffel beweerde. Boon maakt hier de aanmerking dat socialist zijn, naar de visie van de katholieke Van Nuffel, al een vieze streek was. Volgens Boon was Van Nuffel een politiecommissaris, die in zijn vrije tijd aan folklore en heemkunde deed. Boon herinnert aan het vlagincident waarvoor De Meeter naar de rechtbank van Dendermonde werd geroepen, en waar de betichte een rode vlag toonde, die, naar hij

15 L.P. BOON, *Het ontstaan van de Socialistische Toneelbond te Aalst 1890-1903*, Aalst, 1965.

16 DADD, *DDB*, 19-2-1891.

17 L. VAN DE VELDE, *Bijdrage tot de geschiedenis der socialistische arbeidersbeweging afd. Aalst 1870-1914*, VU-Brussel, 1978, p. 71. J. GHYSENS, *Gendarmen en rijkswachters te Aalst*, Aalst, 1990, p. 48. DADD, *LVA*, 8-3-1891. L.P. BOON, *Boontjes 1965*, Antwerpen, 1999, p. 21.

18 L.P. BOON, *Boontjes 1965 [...]*, pp. 275-276; 141. Gelijkaardige tekst verscheen ook in L.P. BOON, *90 mensen, bekende en minder bekende*, A'dam 1977, (Salamander 417), pp. 99-98.

beweerde, een tricolore vlag was, omdat er wat rood, geel en zwart in verwerkt was. De rechter kon er om lachten en De Meeter werd naar huis gestuurd. Een tweede anekdote gaat over een schenking door De Meeter vijf jaar vóór zijn dood van vijftien boeken aan de eerste socialistische bibliotheek.¹⁹ Volgens Boon toch een niet alledaags aantal boeken voor een arbeider in die tijd. Noch het verhaal van de twintig frank, noch wat in Dendermonde gebeurde, noch de donatie zijn traceerbaar in andere bronnen. Ze behoren tot de overlevering of de inspiratie van de auteur. Verder zijn in de *Boontjes* van 1965 anekdotes over De Meeter verspreid, die meestal betrekking hebben op de verenigingen waarin De Meeter actief was, al dan niet als stichter. We verwijzen hier verder naar.

2.2. Het ontstaan van de socialistische toneelbond te Aalst 1890-1903

Deze brochure is een uitgave naar aanleiding van het 75-jarig bestaan van de toneelkring *Kunst, Licht en Vrijheid* in 1965.²⁰ Over het ontstaan van deze toneelkring volgt verder een samenvatting. In dit werkje geeft Boon een ruim gedetailleerd beeld over de opgevoerde voorstellingen, over het ontstaan en de werking van de bond, over een verloop van dertien jaar. In toneelkring was De Meeter een niet onbelangrijk figuur. Wat Boon hier over De Meeter vertelt is analoog met zijn *Boontjes*.

2.3. Pieter Daens

In het werk *Pieter Daens*²¹ verwerkt Boon de figuur De Meeter volgens de gegevens die hij reeds verzamelde in zijn *Boontjes*. In *Pieter Daens* heeft Boon de man Jan De Meeter een identiteit gegeven.

2.4. Jan De Meeter in de film *Daens*²²

De film *Daens* is geïnspireerd op het boek *Pieter Daens* van L.P. Boon, zonder een historische film te willen zijn.²³ De film roept situaties op over de onmenselijke levenstoestand van de arbeiders in het einde van de 19de en begin 20ste eeuw. Hun leven was een aaneenschakeling van

19 In Aalst verwijzen de eerste sporen van een Socialistische Volksboekery naar het lokaal Lenoir op de Moorselbaan, eind april 1891. Voorzeker met weinig succes of andere problemen, want in maart 1894 werd opnieuw een bibliotheek geopend. Later volgde een bericht over een volwaardige bibliotheek door de propagandaclub ingericht. L. VAN DE VELDE, *Bijdrage [...]*, p. 55-56, 63, 112. R&V van 27 januari 1901 liet weten dat de leden boeken kosteloos konden lezen uit de *Vrijzinnige Werkmansbibliotheek*.

20 L.P. BOON, *Het ontstaan [...]*.

21 L.P. BOON, *Pieter Daens [...]*.

22 R. PEDE, *Daens Monumentaal Vlaams sociaal epos*, Kampen, 1995, p. 33

23 G. VAN BOCKSTAEL, *De warrige chronologie van de film Daens, in De kantieke schoolmeester*, nr 3, p. 86.

zwijgzaam lijden, honger afzien, onoverkomelijke werkloosheid en zonder enige financiële steun hun oude dag doorbrengen, als ze die al haalden. Zij stonden vijftien uren per dag in de fabriek, voor een ontoereikend loon. Ze werden zo verplicht hun kinderen, vaak zelfs jonger dan tien jaar, en hun vrouw naar de fabriek te sturen. Ganse gezinnen van vijf, zes of nog meer personen leefden in één kamer. Overspanning, ondervoeding, alcoholisme en gebrek aan hygiëne dreven de ellende tot het uiterste. De heersende politieke elite van katholieken en de liberalen berustte in deze toestand: zij haalden er de baten uit. De maatschappelijke verhoudingen waren echter zo scheefgetrokken dat een reactie niet kon uitblijven.

Naast de spilfiguur Adolf Daens, vertolkt door Jan Declair, spelen Jan De Meeter en zijn daensistisch buurmeisje Nette Scholiers een belangrijke rol in de film, respectievelijk geacteerd door Michel Pas en Antje De Boeck.

De Meeter, zoals in de film uitgebeeld, heeft geen overeenkomst met de man zoals die overkomt in de werken van Boon of in de secundaire bronnen. Het is best mogelijk dat De Meeter het partijorgaan *Vooruit* ventte, maar de krantleerder in die tijd was in werkelijkheid Andreas Van der Meirsch. De Meeter is een jonge ongehuwde maar gezonde en bochelloze man. Hij staat model als socialist. Nette staat voor 'het volk'. De film eindigt met een grote verwachting. Jan en Nette zullen nog veel 'kleine socialistjes' maken.

De regisseur Stijn Coninx bracht met beide figuren in hun strijd voor een beter menswaardig bestaan een vleugje romantiek, dat noodzakelijk was om de film luchtiger te maken. De verliefdheid van Nette op Jan verzacht het beeld van de sociale ellende. Zoals reeds in het begin van onze bijdrage aangehaald, was De Meeter al in 1884 getrouwd met een Brussels meisje dat niets afwist over wat zich in Aalst afspeelde. Verder was de daensistische sociale strijd op het moment van dat huwelijk nog niet op zijn hoogtepunt zoals dat op het einde van de film wel het geval is. De doorbraak van Daens en zijn partij kwam er omstreeks 1893, na de afschaffing van het cijnskiesstelsel. De Meeter was toen al 35 jaar en bijna 10 jaar gehuwd. Uit onderzoek blijkt dat het echtpaar De Meeter-Goossens geen nakomelingen hadden. In de film is Nette de toekomstige vrouw van De Meeter. Zij komt uit een gezin met twaalf kinderen. Zij is daensistisch gezind. Haar broer is aanhanger van de *Bokkenrijders*, een knokploeg uit de clan van de conservatieve katholieke Achilles Eeman (Aalst 1844-1927). De gezinssituatie van Nette is historisch niet te duiden, maar is te begrijpen als een situatieschets van de ellende, het

drankmisbruik, de werkloosheid en de kinderarbeid die de kinderrijke gezinnen teisterden.

3. De historische Jan De Meeter

3.1. *Jan De Meeter en het prille begin van het socialisme in Aalst*

In 1846 publiceerde Karl Marx, samen met co-auteur Friedrich Engels, het *Communistisch Manifest*. In 1861 verschijnt zijn magnum opus, *Das Kapital*, dat zal uitgroeien tot een soort bijbel voor communisten en socialisten. Marx was ook de spilfiguur op de Eerste Nationale, het internationale verbond van socialisten, dat op 28 september 1864 werd opgericht met als doel arbeidersorganisaties, te groeperen, die naar het socialisme te richten en de aansluiting van ambachtelijke- en fabrieksgroeperingen bij het socialisme te bewerkstelligen. Pas van 1868 af kan de Internationale op grote schaal in België doorbreken.

Begin 1869 werden in Vlaanderen tal van meetings gehouden, waaronder ook in Aalst. In 1870 dook de Internationale als organisatie opnieuw op in Aalst. Op zondag 31 juli werd er in de voormiddag een meeting gegeven door V.F. Herrebout uit Brussel, in de namiddag volgde de bespreking van het reglement door de aangeslotenen.²⁴ De patroons verboden hun arbeiders naar meetings van de Internationale te gaan. De werking viel stil. Bedienden van katholieke patroons noteerden de namen van de arbeiders die toch op die bijeenkomsten aanwezig waren. 's Anderendaags volgde hun ontslag. De liberale fabrikanten Van der Smissen en Cumont namen die arbeiders binnen.²⁵ Cumont was voor zijn arbeiders socialer dan de meeste andere textielpatroons. Voor hen bestond een eigen ziekenfonds en coöperatieve.

In 1877 werd naar Duits sociaal-democratisch model de *Vlaamse Socialistische Partij* met kernen in Gent, Mechelen en Antwerpen opgericht. Drie jaar later fuseerde die partij met de Brusselse *Brabantse Socialistische Partij* onder de nieuwe naam *Belgische Socialistische Partij* tot die in 1885 opging in de *Belgische Werkliedenpartij* (BWP), samen met de Waalse arbeidersorganisaties.

In 1885 vestigde zich in Aalst een bescheiden coöperatieve bakkerij *De Toekomst*. Jan Luyckx beschikte over een pand met een café en een klein vergaderlokaal in de Nieuwstraat.²⁶ Gesteund door

24 H. LIEBAUT, *De evolutie der politieke partijen in het arrondissement Aalst 1830-1893*, Gent, academiejaar 1962-1963, p. 245. L. VAN DE VELDE, *Bijdrage [...]*, p. 44.

25 Id.

26 Volgens DDB van 21-11-1896, werd de woning verhuurd door een liberale familie.

de socialistische coöperatieve *Le Peuple* van Brussel, die enig oud materiaal beschikbaar stelde en met de leveringen van meel door de *Samenwerkende Maatschappij Vooruit* van Gent kon bakker Frans Arijs de broodoven aansteken. Het tarwebloembrood van eerste kwaliteit met een gewicht van 1,50 kilogram, kostte bij hem 40 centiem. Bij de gewone bakker betaalde men voor een gelijkaardig brood tussen 48 en 50 centiem.²⁷ Luyckx die meesterknecht in de garentwijnderij bij Borreman was, werd ondertussen ontslagen.

Tot de eerste leden van de coöperatieve behoorden onder meer Frans Van Vaerenbergh, Jan Nichels, Andreas Van der Meirsch, Charles De Moor en (Petrus) Van den Bergh.²⁸ Volgens *De Denderbode* was Maurice Fonteyn, zoon van de gewezen kasteelheer (Lede), de patenthouder.²⁹ Nog volgens dezelfde krant zochten de socialisten een lokaal om als slagerij in te richten en de vleeswaren met prijsreductie te verkopen.³⁰

Op zondag 25 oktober 1885 verwachtte men in Aalst een delegatie socialisten uit Gent. Aan het station stonden politiemannen, burgerwachters en pompiers op wacht. Slechts één socialist verliet de trein. Hij stapte rustig de herberg *Den glazen Bult* bij Jan De Meeter in de Violettestraat (Hertshage) binnen. Op die dag werd de eerste socialistische organisatie de *Ziekenkas De Vooruitgangsvrienden* opgericht.³¹ Medestichter en beheerder werd Andreas Van der Meirsch. De Gentenaar was waarschijnlijk Foucaert. Het ziekenfonds sloot zich aan bij de socialistische partij maar kende een kort bestaan.

In Aalst kwam rood traag in beweging. In 1891 hield Eduard Anseele (Gent 1856-1938) uit Gent een meeting. Jan De Meeter ontbrak niet. Samen met een kern vastberaden mannen trachtte hij nieuwe aanhangers te winnen om een socialistische groep in Aalst op te bouwen.³² De eerste meeting werd gegeven bij Jan De Meeter als protest tegen de lage lonen die werden uitbetaald aan de werklieden der stokerij Van Assche. De invloed vanuit de Gentse coöperatieve *Vooruit*

27 DADD, DDB, 4-11-1886.

28 J. GHYSENS, *Geschiedenis der straten van Aalst*, Aalst, 1986, p. 264.

29 DADD, DDB, 6-1-1887.

30 Id., 4-11-1886.

31 B. VAN HOORICK, *Socialistische wijkclubs en wijklokalen te Aalst van 1907 af*, in VA, 22-4-1988, 29-4-1988. M. CAIGNAU, e.a., *Geschiedenis van Bond Moyson Aalst-Oudenaarde*, 1982, p. 31-34. L. VAN DE VELDE, *Bijdrage [...]*, p. 47. Boon noemt de bond *De Vooruitziende Werklieden* en Victor De Geyter aanwijst als promotor, L.P. BOON, *Pieter Daens [...]*, p. 210.

32 L. ROELANDT, *Jan Bijl of de geboorte van het socialisme te Aalst*, Gent, 1946. De eerste druk verscheen omstreeks 1938. Voordien had Nichels gesteund op zijn herinneringen, in de brochure *De Socialistische arbeidersbeweging* (1930), een beknopte overzicht over het ontstaan van het socialisme in Aalst geschreven. Hoewel de bijdrage niet is ondertekend, kunnen we ze met enige zekerheid aan Nichels toeschrijven.

op de Aalsterse socialisten en haar steun vielen in de jaren vóór de Grote Oorlog niet te onderschatten. Wekelijks zakte de Gentenaar Coppens naar Aalst af om de krant *Vooruit* te venten.³³ Ondertussen was Andreas Van der Meirsch correspondent voor het dagblad *Vooruit*. Hij schreef zijn bijdragen met een zweem van bittere humor en sarcasme.³⁴ Het socialistenblad kende in Aalst toch een zeker succes met de verkopers Van der Meirsch en Jozef De Smedt.³⁵ Jan De Meeter stelde zich kandidaat voor de provinciale verkiezingen van 30 oktober 1894 en haalde voor het arrondissement Aalst 1.794 stemmen binnen.³⁶ Een jaar later, met de gemeenteraadsverkiezingen van 17 november stond hij op de eerste plaats en met 237 stemmen.³⁷ De provinciale verkiezingen van 29 juli 1896 leverden hem 1.059 stemmen.³⁸

Op zaterdag 4 mei 1895 werd bij Jan De Meeter het éénmeifeest gevierd met de Gentenaar Ferdinand Hardijns (1864-1927) als gastspreker. 's Anderdaags stapten de socialisten in optocht door de stad. Met vijftienhonderd waren ze, beweerden de socialisten. Jan De Meeter samen met drie klaroenblazers waren de blikvangers. De uitgever Van de Putte van de katholieke *Denderbode* zag maar een twaalfstal socialisten in de stad. Uit het raam bij Jan De Meeter wapperde de rode vlag, ondanks het politieverbod.³⁹ Sedert november 1886 was het in Aalst verboden om de rode socialistische vlag te dragen tijdens optochten of ze te hijsen aan huizen, gebouwen, woningen, herbergen en lokalen van maatschappijen. Het niet naleven van die verordening leverde een boete op van 1 tot 25 frank en bij herhaling drie tot zeven dagen gevangenis.⁴⁰

Na de oprichting in 1885 van een socialistisch ziekenfonds in Aalst volgden kort daarop andere nieuwe maatschappijen en verenigingen, waaronder een propagandaclub op de Moorselbaan. Propagandaclubs waren voorlopers van de wijkverenigingen of wijkclubs. Ze ontstonden vanuit de basis, vaak geïnspireerd door herbergiers. Enerzijds waren het deze min of meer overtuigde socialisten die het ideeëngoed 'aan de toog' verspreidden, anderzijds betekende het voor hen meer klanten. Herbergbezoek maakte deel uit van het ontspanningsleven van de

33 L. VAN DE VELDE, *Bijdrage [...]*, p. 46.

34 L.P. BOON, *Boontjes 1967*, Antwerpen, 1973, p. 90 (*De jonge Nichels*).

35 Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging (AMSAB), archief Irma De Smedt, 255, biografie.

36 Ander socialistische kandidaten waren: Baudewijn, Braeckman, Luykx, Van Beveren en Van der Meirsch. DADD, *DDB*, 1-11-1894.

37 DADD, *DDB*, 21-11-1895. Andere socialistische kandidaten waren: Ghyskens, Marcel, Podevyn en Schaltin.

38 DADD, *DDB*, 30-7-1896.

39 DADD, *DDB*, 5-5-1895. L.P. BOON, *Pieter Daens [...]*, p. 210.

40 DADD, *DDB*, 21-11-1886.

Gemeenteraad. — In zitting van vrijdag 11. heeft onze Gemeenteraad een reglement gestemd waarbij het verboden is, de roode socialistische vlag te hijschen aan alle huizen, gebouwen, woningen, herbergen en lokalen van maatschappijen en van dezelve, 't zij in stoeten 't zij anderzins langs de straten te dragen, op te steken of te vertoonen. De overtredingen zullen gestraft worden met eene boete van 1 tot 25 franks en bij hervalling tot eene gevangenzitting van 1 tot 7 dagen. Dit reglement is uitvoerbaar den dag na de gebruikelijke afkondiging. Deze afkondiging heeft denzelfden dag plaats gehad.

Zondag 11. hadden socialisten alhier ter stede het rood vaandel, ofte roode vod, aan hun lokaal « *De Toekomst*, » Nieuwstraat alhier, geheeschen. Op verzoek van de Policie werd de roode vod ingetrokken. Nu, in den loop der week zonden de socialisten eenen hoogst onbetamelijken brief aan den heer Burgemeester, waarbij zij hem verwittigden dat zij voortaan noch aan 't vriendelijk verzoek, noch aan 't verbod der politie wegens het hijschen van de roode vlag zullen gehoorleenen. De Gemeenteraad heeft, op deze uitdaging, geantwoord door de stemming van 't reglement hierhooger meegedeeld.

De Denderbode, 21 november 1886

arbeiders, die de zondagnamiddag of –avond samen zaten om in hun lokaal (veel) te drinken, te zingen en te discussiëren.

Geïnspireerd naar het Gentse voorbeeld ontstonden in Aalst wijkverenigingen. De stad werd opgesplitst in verschillende afdelingen, die een wijk vormden. Deze afdelingen zouden zich bezighouden met het verspreiden van socialistische propaganda, ideeën en leesstof. Ieder lid bewerkte één of meerdere straten van zijn gebied. Zo kon voortdurend intensief propaganda worden gevoerd. Feesten en voordrachten waar men de arbeiders op uitnodigde vulden het programma aan. Door het succes in Aalst volgden later de buurgemeenten.⁴¹

Rond de eeuwwisseling was al een beperkt aantal buurtkringen of wijkclubs bedrijvig, maar de grote doorbraak gebeurde in 1907. In november verscheen in partijweekblad *Recht en Vrijheid* een oproep om *gebuurtkringen* op te richten: *Socialisten van één en dezelfde buurt komen samen in een door hen gekozen lokaal. Zij kiezen een bestuur, delen geschriften uit aan hun geburen om te trachten er aanhangers van het socialisme van te maken. De leden betalen een inbreng van vijf centiem per week. Het bestuur heeft tot plicht er voor te zorgen dat de leden van de wijkclub lid worden van de vakbond, de coöperatieve en het ziekenfonds, alsook de socialistische dag- en weekbladen lezen. Wijkclubs zijn ook gelast met het voeren van de propaganda ten tijde van verkiezingen. Zij bewerken ook de gemeenten naast hun wijk gelegen. 's Winters geven zij soms een klein gebuurte feest bestaande uit zang, declamatie en een spreekbeurt, waarvoor een geringe inkomprijs wordt gevraagd. De ontvangsten dienen tot de aankoop van propagandaschriften.*⁴²

41 AVANTI, *Een terugblik?* Gent, 1908. pp. 540-541.

42 AMSAB, R&V, 10-11-1907. Geciteerd in B. VAN HOORICK, *Socialistische wijkclubs [...]*.

De wijkclubs droegen doorgaans een naam van een socialistisch baanbreker. Ze hadden een onafhankelijk bestuur, bepaalden zelf hun activiteiten en hun militante werking. Het bestuur diende ervoor te zorgen dat de leden van de wijkclub lid werden van de vakbond, van het ziekenfonds, van de coöperatief. Vanzelfsprekend had de ene club een betere werking dan de andere, had weinig of veel leden en liet meer of minder sporen na voor hun geschiedenis. Om hun organisatie te financieren werd een kleine maandelijks of jaarlijkse bijdrage gevraagd, feestjes georganiseerd waarbij een lage entree de kas extra spijsde en loterijen gehouden. Met de opbrengst daarvan schafte men propagandamateriaal aan. Via ontspanning groeide een solidaire band tussen de clubleden. Op hun activiteiten was dikwijls een spreker aanwezig, die voor een portie socialistische vorming zorgde. De clubs namen deel aan de georganiseerde BWP-manifestaties, al dan niet in de stad, aan éénmeivieringen, verkiezingsmeetings, enz. In de wijkclubs werden ook de referenda of de zogezegde poll-verkiezingen gehouden. De clubs pasten zich aan de tijdsgeest aan, zowel op politiek gebied als op dat van het aangeboden amusement. De socialistische vereniging in Aalst telde eind 1907, 1350 leden, waaronder een achttal nieuwe wijkclubs met in totaal 450 leden.⁴³

De eerste socialistische wijkclub in Aalst kwam er in november 1890 in de herberg *In de stad Gent* op de Moorselbaan. Lokaalhouder was *den deftigen* Alexander Lenoir.⁴⁴ Betrokken personen waren Jan Sanders (marmerbewerker), Constant Podevyn, André Van der Meirsch met zijn vrouw Maria Bombeeck, Jan De Meeter met zijn vrouw en de cafébaas zelf.⁴⁵

De aanstelling in 1902 van Nichels als bestendig partijsecretaris schudde de rode kaarten.⁴⁶ Ook door de positie in 1896 als vakbondsleider Henri Flips (Dendermonde 1878-Aalst 1965) structureerden de vakbonden zich beter. Hierdoor konden de socialistische partij en de vakbonden in Aalst adequaat geleid en georganiseerd worden. De Meeter en zijn kameraden raakten min of meer op de achtergrond.⁴⁷

43 AMSAB, R&V, 1-12-1907. B. VAN HOORICK, o.c.

44 L.P. BOON, *Het ontstaan [...]*, p. 1. L. VAN DE VELDE, *Bijdrage [...]*, p. 58, 61. DADD, DDB, 12-7-1891.

45 AMSAB, *Vooruit*, 23-5-1891. Hier opende in april 1891 de eerste socialistische volksboekery, ontstond van de toneelbond *De Vondelsvrienden* en was tevens vergaderlokaal van *Lotelingskring*.

46 Zie ook: L.P. BOON, *Boontjes 1967 [...]*, p. 90. Na WO I werd hij de eerste socialistische volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Aalst tot in 1946, werd gemeenteraadslid (1921-1949) en schepen (van 18-8-1924 tot 7-12-1925 en van 10-1-1927 tot 3-5-1933). In 1933 werd Nichels de eerste niet katholieke burgemeester sedert de liberale burgemeester Van Langenhove (Aalst 1823) in 1871 overleed. Hij bouwde de socialistische partij uit en drukte bijna een halve eeuw zijn stempel op het politieke leven in Aalst.

47 L.P. BOON, *Pieter Daens [...]*, p. 290, 334.

De Denderbode,
30 dec. 1886

Bewoond door den heer Karel-L. De Brander.

Vijfde en laatste koop.

Een nieuw gebouwd Huis, neven voorgaande, gestaan en gelegen te Aalst-Mijlbeke, aan den ouden-Dendermondschensteenweg en Bolleweg, bekend bij kadaster wijk D, deel van nummers 903b en 903c, komende van de eene zijde aan koop 4, van de andere zijde aan den heer Amand De Loose en langs voren aan de straat.

Bewoond door den heer Jan De Meeter.

ZITDAGEN :

Instel, Maandag 10 Januari) 1887
Verblijf, Maandag 24 Januari)

Telkens om 3 ure nnoen, ter herberg van den heer LIVINUS MOORTGAT. te Aalst, Varkeusmarkt.

OPENBARE VERKOOPING VAN

3.2. Jan De Meeter, de herbergier en lokaalhouder

Jan De Meeter woonde met zijn vrouw op de Oude Dendermondsesesteenweg. Eind 1886 stond het nieuw gebouwde huis waarin ze woonden te koop.⁴⁸ De Meeter en zijn vrouw ruilden de kleermakerstafel voor de tapkast. Ze verhuisden naar de Violettestraat en baatten er de herberg *Den glazen Bult* uit. Op 18 april 1891 verhuisden ze naar de *Rue du Miroir* in Brussel. Ze keerden terug naar Aalst en woonden op verschillende adressen. In 1893 stonden ze terug achter de tapkast *In de Bastille*, eveneens in de Violettestraat. Volgens het partijorgaan *Vooruit* van 5 november 1893 had hier de wijkclub *Vooruit zonder Vrees* zijn lokaal.⁴⁹ *In de Bastille* hield ook de reizigersclub *De Ridders van de Arbeid* bijeenkomsten.⁵⁰

In 1895 opende De Meeter en zijn vrouw een herberg aan de Damkaai (Vaart) onder dezelfde naam als de vorige.⁵¹ Rond de eeuwwisseling hielden ze herberg op de Moorselbaan (114), waar de zangkring *Vooruit zonder Vrees* zijn lokaal had.⁵² Uiteindelijk, in 1906 belandde het paar

48 DADD, *DDB*, 30-12-1886.

49 J. GHYSENS, *Herbergen en verenigingen-Aalst1880 -1900*, Aalst, 1988, p. 197, met verwijzing naar *Vooruit*, 5-11-12-1893.

50 Opgericht omstreeks 1896. L. VAN DE VELDE, *Bijdragef...*, p. 112. L.P. BOON, *Het ontstaan [...]*, p. 9.

51 L.P. BOON, *Het ontstaan [...]*, p. 8.

52 L. VAN DE VELDE, *Bijdrage [...]*, p. 112, 126. AMSAB, *R&V*, 3-3-1901.

CARNAVAL.

Het publiek wordt verwittigd dat er bij Jan De Meeter, Burgemeesterplaats, tijdens de Carnavaldagen, geene gemaskerde of vermomde personen toegang hebben.

Wie dus van den last van gemaskerde personen wil ontslagen zijn, begeve zich bij De Meeter, alwaar men voortdurend de schoonste liedjes ten gehoor brengt.

Recht & Vrijheid,
1 maart 1908

Wilt ge een vermakelijken avond

doorbrengen, begeef u dan bij JEAN DE MEETER, Burgemeesterplaats. Daar hoort men de oude socialistische liedjes, heeft men een smakelijk glas bier, oud bier De Blicck, Leuvens, Bock, Siphons, goede sigaren, tabak van den Roode Leeuw, witten en rooden wijn, 10 centiemen het glas. Er is altijd vermaak bij Krommen Jean.

Recht & Vrijheid,
3 januari 1909

op het Burgemeestersplein. Hier schonken ze bier in *Het Schaliënhuis*, tot Jans overlijden in 1909. Zijn weduwe stopte met het staminee. De wijkclub *Volders* verhuisde naar de Hoogstraat.⁵³ *Het Schaliënhuis*, was gelegen op de hoek Burgemeestersplein en de De Gheeststraat. Het was een nieuw gebouwd huis dat De Meeter huurde voor 30 frank per maand. Eind mei 1909 stond het huis te koop aan de ingestelde prijs van 2.700 frank. Groot was het niet, amper 1 are.⁵⁴

Hier in *Het Schaliënhuis* stichtte De Meeter op 24 november 1907⁵⁵ de wijkclub *Jan Volders*. Jan Volders (Brussel 1855-1896) was medestichter en bestuurslid van de BWP in 1885 en eerste hoofdredacteur van het partijorgaan *Le Peuple*. Hij was één van de organisatoren van de manifestatie in het park van Sint-Gillis-Brussel in 1890, waar meer dan honderdduizend democraten de eed aflegden als strijders voor het algemeen stemrecht. Hij was beheerder van de coöperatieve bakkerij in Brussel. De Brusselse socialisten schonken destijds het startmaterieel om in Aalst een eigen bakkerij in te richten. We zien hierin de reden van deze naamgeving.

Op 19 oktober 1910 hertrouwde Maria Goossens met Leo Claessens (Aalst 1859-?), een *gaswerker* en weduwnaar van Maria Roelandt (Aalst 1859-1906).

53 AMSAB, R&V, 22-8-1909. Zie ook L.P. BOON, *Pieter Daens [...]*, p. 518.

54 DADD, DDB, 30-5-1909; 15-8-1909; 2-9-1909

55 AMSAB, R&V, 24-11-1907. B. VAN HOORICK, *Socialistische wijkclubs [...]*.

Handwritten signatures of Jan De Meeter and Marie Goossens. The text is written in a cursive script. The names 'Jan De Meeter' and 'Marie Goossens' are clearly visible.

Handtekeningen van Jan De Meeter en Marie Goossens.
(Huwelijksregisters 1811-1928, nr. 61, 1884)

3.3. Jan De Meeter als wisselvallig organisator van socialistische verenigingen

Over de jeugd en de opleiding van Jan De Meeter zijn we niet gedocumenteerd. Hij verdiende zijn brood als kleermaker, dus was hij ongetwijfeld hiervoor geschoold. Schrijven kon hij ook, en niet slecht. Zijn lezen en spreken zijn niet meer te achterhalen. Het is zeer aanvaardbaar dat hij hierin zeer bekwaam was. Het is best mogelijk dat De Meeter als halve wees in het weeshuis terecht kwam en zich daar bekwaamde als kleermaker. Door het ontbreken van enig archief hieromtrent is een bevestiging onmogelijk.⁵⁶ Een zaak is zeker, als organisator was hij een uitblinker in de groeiperiode van het socialisme in Aalst.

3.3.1. Jan De Meeter en de Volkskinderen in Aalst

De Aalsterse socialisten betrokken vrij vlug de jongeren bij hun acties.⁵⁷ Ze traden op als zangkoor, gaven samen met de toneelbond voorstellingen en organiseerden zelfstandig kunstavonden. De oudere jongeren vonden zich in *lotelingskringen* of andere antimilitaristische verenigingen. Door de Grote Oorlog werden deze activiteiten verplicht gestopt.

In 1898 stichtte Aimé Bogaerts (Oostakker 1859-Gent 1915), in Gent de *Volkskinderen*. Hij bracht kinderen samen om in groep te zingen, te dansen, voor te dragen, te turnen en aan pantomime te

56 SAA, *Inventaris van het archief van de Burgerlijke Hospitalen, Gods- en Weeshuizen en van het Bureel van Weldadigheid van Aalst*. Over de periode 1852-1898 zijn geen gegevens beschikbaar over de wezen in het jongensweeshuis. (436 register 1830-1850; 439 stamregister 1899-1933).

57 M. UYTTERSROT, *De rode roos in de vuist*, Aalst, 2012, p. 252.

doen. Bogaerts, leraar van beroep, nam talrijke initiatieven voor het verbeteren van het onderwijs ten behoeve van de arbeiderskinderen. Paul Kenis typeerde hem als een hartelijk en beminnelijk man, die enigszins alleen stond tussen al die strijdende figuren. Hij maakte zich vooral verdienstelijk voor de *Volkskinderen*.⁵⁸ Deze jongeren brachten de socialistische boodschap over naar de jeugd. Bogaerts was in Aalst geen onbekende. Zijn engagement bij de oprichting van de Aalsterse *Volkskinderen* is best mogelijk. Eind augustus 1898 bestond er in Aalst een groep *Volkskinderen*.⁵⁹ Jan De Meeter trok de werking naar zich toe, maar de belangstelling bij de arbeiders om hun kinderen naar de nieuwe beweging te sturen bleef verwaarloosbaar. Pas na twee jaar begon het te vloten. Deze groep Aalsterse kinderen trad voor het eerst op als koor, begin oktober 1898, bij de komst van Anseele naar Aalst. De lat lag hoog, want een zekere Adolf wenste een voorstelling te brengen van *Na de Markt*.⁶⁰ Hij had echter tachtigtal stemmetjes nodig. Daarna vernemen we niets meer over de *Volkskinderen* tot op 31 maart 1901 de Gentse *Volkskinderen* in de feestzaal van *Hand in Hand* een feestavond gaven. De kennismaking met deze kindergroep werkte opnieuw inspirerend op de Aalsterse socialisten. De herneming van een soortgelijke organisatie werd voorop gesteld. En inderdaad, ze waren er weer de Aalsterse *Volkskinderen*. Op 21 september tijdens de inhuldiging van *Ons Huis (Vooruit)* in Gent overhandigden de Gentse *Volkskinderen* een vaandel aan de *Volkskinderen* van Aalst. Deze verbleven twee dagen in Gent. Een week later was er een kinderbal voor de acht- tot twaalfjarigen. De kinderen zamelden 1,93 frank in voor het strijdfonds. De leiding was nu in handen van Karel Van der Meirsch.

3.3.2. Jan De Meeter en het ontwakende socialistische toneelleven in Aalst

In november 1890 werd een propagandaclub opgericht in de herberg *In de stad Gent* van Alex(ander) Lenoir.⁶¹ Gelijktijdig werd een toneelafdeling gesticht, die een eerste feest met concert bracht begin januari 1891. Aanleiding was de eerste socialistische overwinning

58 P. KENIS, *Het leven van Edward Anseele*, Gent, s.d., p. 192. www.literair.gent.be. M. VERMANDERE, *We zijn goed aangekomen - Vakantiekolonies aan de Belgische kust (1887-1890)*, Gent, 2010, pp. 37.

59 L. VAN DE VELDE, *Bijdrage [...]*, p. 126. L.P. BOON, *Het ontstaan [...]*, p. 13. J. WAUTERS, E. VAN GOETHEM, *Historiek [...]*.

60 L.P. BOON, *Het ontstaan [...]*, p. 13. Voor Boon blijft Adolf een onbekende. Best mogelijk betreft het Adolf De Neef. Nichels vernoemt ook Adolf Steenhaut bij de eerste socialisten in Aalst.

61 L. VAN DE VELDE, *Bijdrage [...]*, p. 61. L.P. BOON, *Het ontstaan [...]*. M. UYTTERSROT, *De rode roos [...]*, p. 283.

waarbij Frans Luyckx tot lid van de werkrechtersraad werd verkozen. Het gebeuren vond plaats in de *Grote Zaal* op de Hoogstraat; met als acteurs Jan De Meeter, Alex Lenoir en Andreas Van der Meirsch. Ze brachten het toneelstukje *Dieven in Huis* en zongen tussenin enige liederen, met de *Marseillaise* als afsluiter. Naar gewoonte, net zoals bij andere activiteiten, volgde tijdens of na de vertoning een toespraak over het socialisme. In dit geval was de Gentenaar Hardijns de gastredenaar. De aanwezigheid van achthonderd toeschouwers duidt op een grote belangstelling, of was het uit pure nieuwsgierigheid, naar wat de socialististen te zeggen hadden?

Een tweede vertoning op dezelfde locatie had plaats op 22 februari. Met het volksdrama *De Jaloersheid* en de klucht *Beloofte maakt schuld* vulden de gekende acteurs de avond.

Inmiddels waren de *Maratsvrienden*, een toneelgroep uit Ledeberg, al eens met een voorstelling langs geweest. Op 22 maart volgde nogmaals een groot concert met voordracht, maar vanaf nu heette de toneelkring *De Vondelvrienden*. Voordien had men het over de *Toneelbond*, *Toneelafdeling* en *Toneelkring*.

Op 20 december 1891 gaven de *Vondelvrienden* een *toneel-avondstond* met een drama *Broederhaat* en een blijspel *De bevallige Strijkster*, met de vrouw van De Meeter in de hoofdrol.⁶² Het spel vond plaats in de *Salles des Voyageurs* op de Hoogstraat.⁶³

Boon merkte op dat de initialen van Alex Lenoir op het programma niet meer zijn vermeld, dat in 1892 Lenoir nergens meer wordt vernoemd en hij vermoedde dat er met de toneelbond wat aan de hand is. De repetities bleven bij Lenoir doorgaan tot omstreeks mei 1892. De oorzaak hiervan is te zoeken in de uitwijking van Lenoir naar Wallonië. Naderhand hield men de repetities bij Jan Snel in de Zonnestraat. Na nog wat vertoningen hield Jan De Meeter de toneelbond voor bekeken. Hij richtte een eigen zangkoor op met onder meer leden uit de toneelbond. Vanaf februari 1894 waren toneelbond en zangkoor één vereniging. Volgens Ghysens en Boon had de toneelkring zijn lokaal bij Jan De Meeter, Damkaai 6.⁶⁴

Na een korte onderbreking tussen 1896 en 1897 veranderde de toneelkring van naam in *Socialistische Tooneel- en Zangkring Kunst, Licht en Vrijheid*. Het waren vooral de jongeren gegroepeerd in de *Socialistische Jonge Wacht* (SJW) die voor een nieuwe doorbraak zorgden. Een jaar

62 L.P. BOON, *Boontjes 1965 [...]*, p. 51.

63 L.P. BOON, *o.c.*, p. 5. Hoogstraat werd toen Nazarethstraat genoemd. In de herberg *Le voyageur* vonden rond de jaren 1890 verschillende socialistische activiteiten plaats.

64 L.P. BOON, *o.c.*, p. 10. J. GHYSENS, *Herbergen [...]*, p. 198.

later hoopte men ook over een vlag te beschikken. Regelmatig werden andere socialistische toneelkringen van buiten Aalst uitgenodigd om een voorstelling te brengen. Tussendoor bracht *Kunst, Licht en Vrijheid* een eigen opvoering, meestal met medewerking van de fanfare of een koor. *Kunst, Licht en Vrijheid* stopte in 1980. De acteurs en medewerkers stapten over naar de toneelvereniging *Pact*.

3.3.3. Jan De Meeter en het mannenkoor 'Vooruit zonder Vrees'

Het zangkoor *Vooruit zonder Vrees* kende een heel deïned bestaan.⁶⁵ Het was een mannenkoor standvastig met de toneelopvoeringen verbonden. De leden liepen al zingend mee in de talrijke optochten. De *Marseillaise* was hun populaire lied.⁶⁶ Het koor vond zijn ontstaan bij Jan De Meeter die in het voorjaar 1892 zijn eigen zangkring stichtte.⁶⁷ Zijn ervaring als liedjeszanger kwam hem hier goed van pas.⁶⁸ Het koor werd verder uitgebreid in 1896. Twee jaar later bemoeide Adolf De Neef zich met de groep met de bedoeling propagandisten, toneelspelers en muzikanten te vormen.⁶⁹ Door de tijd heen verzwakte de belangstelling zodat in het voorjaar van 1901 Jan De Meeter, die toen op de Moorselbaan (114) een herberg uitbaatte, de zangkring een nieuw leven wenste te geven.⁷⁰ In de zomer van 1905 verhuisde De Meeter naar de Langestraat waar hij samen met zijn vrouw terug naald en draad opnam. Dit betekende het wegwijnen van het zangkoor.

3.3.4. Jan De Meeter en zijn vrouw Maria Goossens. De Socialistische Vrouwenclub Recht voor Allen en de Vrouwen Propagandeerclub

Volgens Van de Velde was de vrouwenclub opgericht in januari 1894.⁷¹ Volgens Boon gaven Jan De Meeter en zijn vrouw hierbij de aanzet.⁷² Vanaf 1896 werd de vrouwenbond verder uitgebouwd. Doch sloten onvoldoende vrouwen aan, want in 1902 volgde een nieuwe oproep tot de vrouwen om lid te worden van de *Socialistische Vrouwenclub*. Soortgelijke aansporingen in het verleden kenden weinig succes. In 1907 waren er 50 leden. Viel de werking stil of nam *Recht en Vrijheid* geen meer berichten op? We vernemen jaren niets meer tot op zondag

65 M. UYTTERSROT, *De rode roos [...]*, p. 331.

66 L.P. BOON, o.c., p. 78; *Boontjes 1966 [...]*, pp. 118-119.

67 *Ib.*, pp. 5-6.

68 J. GHYSENS, *Het markt- en straatlied 1860-1950*, Aalst, 1978, p. 20, 22

69 J. WAUTERS, E. VAN GOETHEM, *Historiek van de socialistische Harmonie 'Hand aan Hand' Aalst*, Aalst, 1971.

70 L. VAN DE VELDE, *Bijdrage [...]*, p. 112, 126. AMSAB, R&V, 3-3-1901.

71 L. VAN DE VELDE, *Bijdrage [...]*, p. 71. M. UYTTERSROT, *De rode roos [...]*, p. 189.

72 L.P. BOON, *Boontjes 1965 [...]*, p. 132.

7 januari 1912 een vrouwenfeest plaats had.⁷³ De Meeter was toen reeds overleden. Enig engagement van de weduwe De Meeter in het socialistische leven zijn ons onbekend gebleven. De vrouwenvereniging was in wezen een ziekenfonds.⁷⁴

3.3.5. Jan De Meeter en de Reizigersclub – De Ridder van de Arbeid

Omstreeks 1896 werd een socialistische reizigersclub opgericht. De naam Jan De Meeter, toen uitbater van de herberg *In de Bastille* aan de Damkaai, is niet ver weg.⁷⁵ De reizen hadden meestal plaats op 15 augustus. Er werden reizen in eigen land en de buurlanden georganiseerd. Met kleine wekelijkse bijdragen spaarden de leden de reissom bijeen. Het reizen gebeurde met de trein. Voor groepen waren voordelige tickets beschikbaar.

Over de allereerste reizen zijn gegevens bekend. Pas vanaf 1901 volgden regelmatig berichten maar ondertussen hadden de *Ridder van de Arbeid* een lokaal in de herberg *In den Hertog* bij katoenbewerker Philip Podevyn in de Hovenierstraat 31. De reisclub was een succes. In 1902 reisde een groep van 200 personen naar Antwerpen. In 1904 waren 267 leden aangesloten, in 1905, 275 leden; in 1906, 299 leden en in 1907, 294 leden.⁷⁶

Vanaf 1909 werd een spaarfonds vooropgesteld, zodat iedereen deel zou kunnen nemen aan de reizen. Bovendien was vanaf nu het lidmaatschap bij de reizigersclub verplicht om van de voordelige prijzen te kunnen genieten. Een bijkomende hinderpaal was de verplichting deel te nemen aan de gestemde reis. Het schikte niet altijd iedereen om mee te reizen. Leden hadden soms het bedrag voor meer dringende uitgaven nodig. Daarom werd een spaarsysteem met wekelijkse betaling van 15 centiem ingevoerd, waardoor de terugbetaling vlotter kon verlopen. Het bestuur hoopte door deze soepele regeling meer leden aan te trekken. Van de ledenbijdrage werd 1 centiem per wekelijkse betaling afgehouden, bestemd voor de bode; voor de algemene onkosten werd een jaarlijkse provisie van 15 tot 25 centiem voorzien.⁷⁷

Ondertussen was de toeristische belangstelling gestegen, zodat in 1909 de reizigersclub vier reizen voorstelde: een reis naar Blanken-

73 AMSAB, R&V, 7-1-1912.

74 Het lidmaatschap kostte in 1901, 10 centiem per week. Hier stonden uitbetalingen tegenover. Het kraamgeld bedroeg 7,50 frank na één jaar aansluiting, alsook bij ziekte die minstens één week duurde, na vier weken ziekte bekwam men 9 kilo brood. AMSAB, R&V, 16-6-1901.

75 L. VAN DE VELDE, *Bijdrage [...]*, p. 112. L.P. BOON, *Boontjes 1965 [...]*, p. 133. L.P. BOON, *Het ontstaan [...]*, p. 9. M. UYTTERSROT, *De rode roos [...]*, p. 336.

76 AMSAB, R&V, verspreide nrs.

77 AMSAB, R&V, 20-8-1911.

berge en Oostende of Antwerpen of Charleroi of Namen en Dinant. Tot slot reisde met halfoogst een groep naar Antwerpen, de anderen toerden naar Blankenberge en Oostende. Charleroi, Namen en Dinant, kenden minder succes.⁷⁸ De Ridders van de Arbeid reisden niet uitsluitend voor hun eigen pret, maar zo nodig ook voor deelname aan betogingen.⁷⁹

3.3.6. Jan De Meeter en de Trompetterclub Vrank en Vrij

In *De Bastille*, aan de Damkaai gehouden door Jan De Meeter, had in 1895 de stichting plaats van de *Trompetterclub Vrank en Vrij*.⁸⁰ Veel moet men zich daar niet bij voorstellen. Het was in aanvang een groepje van drie klaroenblazers.⁸¹ Uit deze club ontstond later de fanfare *Hand aan Hand*, die op 14 september 1996 als harmonie haar honderdjarig bestaan vierde.⁸²

3.3.7. Jan De Meeter en de socialistische bibliotheek Hand in Hand

Eind april 1891 wijzen in Aalst de eerste sporen van een *Socialistische Volksboekerij* naar het lokaal Lenoir op de Moorselbaan.⁸³ Voorzeker had die weinig succes of waren er andere problemen, want in maart 1894 werd opnieuw een bibliotheek geopend. Het tekort aan kapitaal, het in grote mate aanwezige analfabetisme en het absolute tekort aan vrije tijd, remden de werking van de bibliotheek sterk af. Het is best mogelijk dat er in de bib geletterden voorlazen of evengoed denkbaar dat niet alle boeken werden uitgeleend, maar dat de leden ze ter plaatse lazen of raadpleegden. Later volgde een bericht over een volwaardige bibliotheek, die door de propagandaclub was ingericht.⁸⁴

Recht en Vrijheid van 27 januari 1901 liet weten dat de leden boeken kosteloos konden lezen uit de *Vrijzinnige Werkmansbibliotheek*. De bib was iedere zondagmorgen en donderdagavond geopend met aangepaste openingsuren volgens de werktijden. Over de verdere ontwikkeling zijn geen gegevens voorhanden.

Volgens Boon schonk De Meeter in 1904 vijftien boeken aan de bibliotheek.⁸⁵ De bibliotheek heeft een relatief doorlopend bestaan gekend. Onder het impuls van Bert Van Hoorick (Aalst 1915-2000) werd de socialistische bibliotheek in 1969 door de stadsbibliotheek

78 AMSAB, R&V, 1-8-1909; 8-8-1909.

79 AMSAB, R&V, 13-6-1909.

80 Ib. M. UYTTERSROT, *De rode roos* [...], p. 301.

81 L.P. BOON, *Boontjes 1965* [...], p. 140.

82 J. BOGAERT, *Hand aan Hand 1896-1996 Jubileumconcert 14 september 1996*. (Programmaboekje). VA, 4-10-1996; 15-11-1996.

83 M. UYTTERSROT, *De rode roos* [...], p. 368.

84 L. VAN DE VELDE, *Bijdrage* [...], p. 55-56, 63, 112.

85 L.P. BOON, *Pieter Daens* [...], p. 421

overgenomen. Waardevolle publicaties werden gedeponereerd in het stadsarchief, toen nog op het Vredeplein.⁸⁶

3.4. Jan De Meeter en de Vrijdenkersbond

In de nazomer van 1880 werd in Brussel de Internationale Vrijdenkersbond gesticht met de opdracht de banden tussen de vrijdenkers uit verschillende landen te verstevigen, zich in te zetten voor het beschermen van de gewetensvrijheid van godsdienstlozen en de strijd aan te gaan tegen religie en kerk.⁸⁷ De bond verzamelde liberale, socialistische en andere vrijdenkers. Via de vrijdenkersbonden stapten heel wat radicaal-liberalen over naar het socialisme, waar ze de principes van de individuele vrijheid en vrije concurrentie aanbrachten.⁸⁸

Het was de Franse bond die wenste dat de organisatie zou aanleunen bij het socialisme. In 1881 vond in Parijs een afzonderlijke bijeenkomst plaats van de socialistisch georiënteerde vrijdenkers. Daarna volgde in Londen het officiële congres van de Vrijdenkersbond. Vanaf eind jaren 1880 werd de bond meer en meer socialistisch. De Belgische socialistische krachten in de internationale bond remden deze ontwikkeling af. Het idee van een eenwording van vrijdenkerij en socialisme bleef onaanvaardbaar voor hen. Doorslaggevend was het congres in 1885 in Antwerpen geweest.

Beslissend was het oordeel van de Duitse sociaaldemocraten in de zogezegde Erfurt-doctrine: 'religie is een privé-aangelegenheid'.⁸⁹ Emile Vandervelde (Elsene 1866-1938) verdedigde dit standpunt op het congres in Brussel in 1895. Deze stelling werd door de Aalsterse socialisten overgenomen en in ruime mate gebruikt. In theorie, want in de praktijk was de socialistische beweging een strijdende antiklerikale partij. In de loop der jaren groeide een verbondenheid tussen het socialisme, antiklerikalisme en rationalisme. Samenwerking met progressieve liberalen hebben deze tendens nog vergroot, alleszins in Aalst. In 1913 zette de partij de vrijdenkersbonden uit electorale overweging buiten. De groeikans van de partij in het overwegend katholieke Vlaanderen bleef miniem indien ze zich bleef affirmeren als een ongodsdienstig en antiklerikaal.

86 Med. E. Monsieur; R. D'Hondt. DADD, GvA, 1-3-1969.

87 E. WITTE, J. CRAEYBECKX, J., *Politieke geschiedenis van België sinds 1830, Spanningen in een burgerlijke democratie*, Antwerpen, 1985, pp.142-147. L. LIEVIJNS, (vert), *De Internationale Vrijdenkersbond 1880-1905*, in *Brood en Rozen*, 1998, nr. 2, pp.199-125.

88 E. VAN DE CASTEELE, *Op weg naar de massademocratie*, Gent, 2005, p. 37.

89 Zo genoemd omdat ze in deze vorm voor het eerst werd geformuleerd op het grote ideologische congres dat de Duitse sociaaldemocraten in 1891 hadden gehouden in de stad Erfurt. T. TYSENS, *Om de schone ziel van 't kind*, Gent, 1998.

In Aalst waren de vrijdenkers meer te vinden bij de liberale burgerij en haar culturele organisatie het Willemsfonds en in de diverse studiekringen. Oorspronkelijk opgericht als een vereniging ter verdediging van het Nederlands, evolueerde het Willemsfonds naar een liberaal vrijzinnige richting, zeker na de oprichting van het Davidsfonds.⁹⁰

Het was in één van deze bekende vrijzinnige liberaal getinte kringen dat Alfred Nichels, de eenvoudige schrijnwerker om den brode, de ruimte vond om zich te ontwikkelen. Leden van de kring moesten om beurt een spreekbeurt houden over wat ze hadden gelezen. Nichels raadde aan om geen gedichten van anderen voor te dragen, maar eigen werk te leveren. Eens maakte hij een opstel over het aanwervingstelsel zoals het toen bij het leger bestond, waar men goed- of afgekeurd werd naarmate het volume van de *geldzak*. Nichels liep een standje op van de voorzitter. Hij las tussentijds socialistische brochures en werd lid van de partij.⁹¹

Het was begin 1896 dat Jan De Meeter in *De Bastille* een vrijdenkersgroep oprichtte onder de benaming *Vrijdenkersbond van het arrondissement Aalst*. Bij de stichting telde de bond negentien leden. Het was de tweede bond sedert het ontstaan in 1895 van *De Rede*, het maandelijks orgaan van de overkoepelende *Federatie der Vrijdenkersgroepen van Noord-België*.⁹² Veel aanhang kende de Aalsterse bond niet. In 1912 was de werking verzwakt en in 1914 werd niet eens een verslag ingestuurd voor het congres.⁹³

Na het overlijden van Jan De Meeter in 1909, was kortstondig *Hand in Hand* als lokaal in gebruik. Vanaf maart 1913 hielden de vrijdenkers hun samenkomsten bij Petrus Nichels in de herberg *In den Tijger* (Grote Markt).⁹⁴

Als lokaal voor de plechtigheden bij een uitvaart van vrijdenkende socialist en diende het lokaal de *Roo de Leeuw*. Het was een kleine kern die zich klaar en duidelijk als vrijdenker affineerde, met Jan Wauters één van de eerste leden van de bond, Victor De Geyter (1868-1909)

90 M. BOTS, e.a., *Het Willemsfonds van 1851 tot 1914*, Gent, 1993, pp. 101-103. R. VAN DER SPEETEN, red., *40 Jaar Humanistische Vrijzinnige Verenigingen in Aalst*, Aalst, 2009. M. UYTTERSROT, *De rode roos [...]*, p. 237.

91 AMSAB, *Vooruit*, 20-2-1932.

92 AMSAB, *De Rede*, maart 1896. Uitgever Van de Putte had geen weet van deze Aalsterse gebeurtenis. Gelijktijdig met deze oprichting werd een bond in Brugge gesticht. Dit wist Van de Putte wel. Hij schreef in zijn Denderbode van 6 februari 1896: *...te Brugge, komen 13 roode socialist en eenen vrijdenkersbond te stichten. Dus dertien, 't getal van Judas...*

93 AMSAB, *De Rede*, 15 jan. 1912; maart 1913; juni 1914.

94 L. VAN DE VELDE, *Bijdrage [...]*, p. 112.

Van het orgaan *De Rede* zijn weinig exemplaren bewaard gebleven (AMSAB 517)

en Adolf De Neef (1873-1913). Om electorale redenen werd niet veel ruchtbaarheid aan het bestaan van de bond gegeven. Overigens was het logisch dat de leden bij voorkeur verzamelden in een ander lokaal, in plaats van in *Hand in Hand* aan de Saskaai. Ook de dominantie van de katholieke partij valt hierbij niet te onderschatten. De meeste arbeiders/arbeidsters die voor de socialisten stemden, hadden een katholieke achtergrond en werkten in fabrieken met katholieke directeurs. Het was overwegend de daensistische partij die het werkvolk steeds waarschuwde voor de ongodsdienstige houding van de socialistische beweging, met als enig doel de socialistische doorbraak in hun voordeel tegen te houden. Voor de socialistische partij een reden om de godsdienstkwesitie zoveel mogelijk aan kant te houden.

Er zijn echter gebeurtenissen die duidelijk wijzen op het bestaan van een vrijdenkerstendens in de Aalsterse socialistische beweging. Er was het incident over *eten van vlees op een vrijdag*, waar zowel de katholieke als de daensistische pers een vette kluif aan hadden. We verwijzen naar de burgerlijke uitvaarten die in de katholieke plaatselijke pers voor enige opschudding zorgden. De hieruit volgende discussie met een duidelijk eigen inzicht werd niet uit de weggegaan en vulde ruim de kolommen in *Recht en Vrijheid*. Het ontbreken van elke andere activiteit en het opvallend openbaar maken van burgerlijke uitvaarten wijst erop dat men zich heeft geïnspireerd op de bond in Gent, waar de hoofdactiviteit juist bestond uit het organiseren van deze uitvaarten.⁹⁵

Jan De Meeter overleed 18 augustus 1909, hij werd burgerlijk begraven. In de lijkrede benadrukte de spreker het *vrijdenken* van Jan

⁹⁵ Reeds vóór 1880 bestond er in Gent een proletarische vrijdenkersbond, die zich in 1882 voorstelde als een 'fonds voor burgerlijke begrafenis' en één jaar later de naam aannam van *Socialistische Vrijdenkersbond*. P. VERBRUGGEN, *Bronnen voor de studie van de vrijzinnigheid in het AMSAB/CLM*, in *Brood en Rozen*, 1998, nr. 2, p 148.

als een levensvisie, passend in zijn socialistische overtuiging. Reeds zestien jaar lag zijn laatste wens voor een burgerlijke uitvaart schriftelijk vast. Zijn beste kameraden waren hiervan op de hoogte. Ze waren alert voor de uitvoering van Jans laatste wil.⁹⁶ Een echt onontbeerlijke maatregel, zoals verder zal blijken. De burgerlijke uitvaart van Victor De Geyter in 1909 verliep zonder incidenten, maar twee jaar later, werd de zeventigjarige Lodewijk Steenhaut, man van Nathalie Vinck, burgerlijk begraven en bemerkte de steller van *Recht en Vrijheid* onder de talrijke aanwezigen enkele respectloze katholieken. Ze liepen de lijkstaf zonder formele begroeting voorbij. *Welke fanatieke pummels*, aldus *Recht en Vrijheid* van 5 maart 1911.

In 1913 was de uitvaart van vrijdenker Adolf De Neef een aanleiding voor een dispuut tussen de Aalsterse katholieke kranten en *Recht en Vrijheid*. Ook de naaste verwanten gingen niet vrij uit in dit sombere familieverhaal. Ze beslisten De Neef tegen zijn wil kerkelijk te begraven nadat hij op zijn sterfbed totaal versuft en zonder enig besef nog door een geestelijke werd bediend. Alles onder druk van de Aalsterse geestelijkheid zoals *Recht en Vrijheid* liet uitschijnen. Zijn kameraden van de fanfare kenden de situatie. Ze bleven daarom afwezig in de kerkelijke dienst. Als reactie op het eigengereide optreden door de naaste familieleden raadde *Recht en Vrijheid* aan om de laatste wens schriftelijk te bevestigen.

Natuurlijk ontbrak bij *De Denderbode* evenmin commentaar. De Neef, *die het groot geluk heeft gehad in den schoot der H. Kerk te sterven*, was door het toedoen van de socialisten misleid. *Het is eene schande den armen werkmans zijn geloof trachten te ontstelen, en die zwakke zielen in eenen afgrond van zedelijke ellende te willen storten.*⁹⁷ Om zijn uitvaart toch een waardig cachet te geven, hielden de vrijdenkers-socialisten op zondag 8 juni, samen met zijn makkers van de fanfare een hulde aan zijn graf. Nichels hield de rede.⁹⁸

Nichels woorden waren nog niet koud of nog geen half jaar later ontstond er andermaal commotie bij de uitvaart van Jan Wauters. Hij had de wens voor een burgerlijke uitvaart eigenhandig opgesteld en hiervoor twee testamentuitvoerders aangesteld. Na zijn dood bood zijn katholieke familie verzet, ze beweerde zelfs dat Jan had gebiecht. Hij overleed op een zaterdag. Door de snelle beslissing om hem op maandag te begraven, schakelde men het optreden van Burgerlijke

96 AMSAB, R&V, 22-8-1909

97 DADD, DDB, 22-6-1913.

98 AMSAB, R&V, 15-6-1913. DADD, DDB, 22-6-1913.

Rechtbank van Dendermonde uit. Deze kon daardoor niet eens direct ingrijpen, zodat de uitvoering van het testament zijn recht zou krijgen. Ondanks alles mocht Nichels namens de vrijdenkersbond toch een lijkrede houden, tenminste als de oerkatholiek Van de Putte de waarheid schreef.⁹⁹ Ook het gemeentebestuur oefende druk uit op de werking van de Vrijdenkersbond. Toen de leden eind december een kroon wilden neerleggen op het graf van Wauters, weigerde op het laatste moment de burgemeester de toelating hiervoor te verlenen.

Na de Grote Oorlog veranderde de visie op burgerlijke uitvaarten enigszins en komt het thema met de bijbehorende kritiek in de pers minder aan bod. Net als vóór de oorlog, was het opnieuw de daensistische partij, ondertussen opgegaan in de frontpartij, die zo nu en dan de polemiek over godsdienst en socialisme aanwakkerde. In het voorjaar van 1925 schreef *De Werkman* dat de socialisten hun leden verboden om *hunne kerkelijke plichten te vervullen*... Nichels beoordeelde deze frase als een oud thema en een versleten stokpaardje van katholieken en daensisten, trouwens in de vergaderingen kwam godsdienst niet meer aan bod. Hij beklemtoonde de sterkte van de socialisten in Aalst, maar hun invloed op de onkerkelijkheid was van bescheiden betekenis. Het aantal ongedoopte kinderen in Aalst was te verwaarlozen, ook zo het aantal burgerlijke uitvaarten en bijna iedereen huwde voor de kerk. Dus kon hier geen sprake zijn dat de socialisten hun leden verboden naar de kerk te gaan. Nichels besluit was: de socialisten zijn voor, noch tegen de godsdienst, godsdienst is en blijft een privé-zaak. Gewichtiger was voor Nichels de broederlijke strijd door de verdrukte werkende klasse tegen de lui die het hier op aarde wonderwel goed hebben en die de uitgebuite werkers een beter leven in het hiernamaals beloven. Nichels raadde de propagandisten aan bij elke aanleiding de christelijke lieden ervan te overtuigen, dat de socialisten hun godsdienstige gevoelens respecteren.¹⁰⁰

99 DADD, DDB, 9-11-1913.

100 AMSAB, R&V, 31-5-1925.

11 jaar N° 54 Prijs per nummer: 2 centimeen 15 December 1901

Recht en Vrijheid

Weekblad voor het arrondissement Aalst

Ongelezen brieven worden niet opgenomen.
Berichten over verkiezingen en andere zaken
wordt de verkorenlijstigen gezonden.

ANNONCIEREN
30 centimeen per regel dagelijks herhaald
REKLAMINGEN
20 centimeen per dag

REDAKTIE:
P. J. D'HOEDT, Pannestraat, 65, Gent

ADMINISTRATIE:
CLÉREBAUT RICHARD, Op Zak, Geeraardsbergen

ABONNEMENTSPRIJS:	
3 maanden	0.60
6 "	0.95
12 maanden	1.50
18 maanden	2.00
24 maanden	2.50
30 maanden	3.00
36 maanden	3.50
42 maanden	4.00

De afzender aanvaardt de aansprakelijkheid

Socialistisch partijorgaan *Recht en Vrijheid* (1900 - 1934).

Besluit

Op de registers van de Burgerlijke Stand na heeft Jan De Meeter geen sporen nagelaten in enig archief. Wat we over hem zijn vrouw Maria Josefina Goossens weten is afkomstig uit secundaire bronnen, overwegend uit het Aalsterse socialistische weekblad *Recht en Vrijheid* en de Gentse *Vooruit*. Het zijn mededelingen of teksten samengesteld door geestes- en tijdgenoten. Volgens deze bronnen was De Meeter een goed organisator, maar een wispelturig man. Ook het veelvuldig veranderen van woonplaats duidt in deze richting. De Meeter, samen met enkele jonge proleten en met hulp uit Gent, legde in Aalst de kiem van het socialisme. Ze gebruikten hiervoor de hierboven geciteerde bladen, hun overtuiging en ongetwijfeld hun spraakvaardigheid. De Meeter begreep snel de noodzaak om over een passend partijlokaal te beschikken om de mensen te vormen en te beïnvloeden en om toch de zekerheid van een beperkt inkomen te hebben. Socialisten zoals De Meeter meden de fabrikanten als de pest, zeker als ze bovendien ook hun vrijdenkende menig in het openbaar propageerden. Deze vrijdenkende visie werd toen door het burgerlijk begraven van leden het duidelijkst uitgedrukt. Hier komt de strijd tussen katholicisme en het vrije denken het scherpst tot uiting. Veel kiezers en sympathisanten van het socialisme hadden een christelijke of katholieke achtergrond. Het vrije denken bleef voor hen een onbekend gegeven. Door de komst van vakbondssecretaris Henri Flips en partijsecretaris Alfred Nichels kreeg de partij meer structuur. Het 'dilettantisme' van De Meeter en van enkele andere pioniers deed hen op een zijspoor belanden. Ze lieten geen sporen na in het collectief geheugen.

Het beeld van De Meeter dat L.P. Boon beschrijft, is stemt volledig overeen met de gegevens uit de secundaire bronnen. Natuurlijk heeft

Boon hier en daar wat ingekleurd, maar hij is historisch correct gebleven. Boon heeft De Meeter een gezicht gegeven. Jan De Meeter is in de film *Daens* zonder meer een figuur die symbool staat voor de opkomst van de arbeidersklasse en voor de strijd van een jonge man die droomde van een betere wereld waarvoor alleen het socialisme garant kon staan. De filmfiguur De Meeter draagt enkel zijn naam. Er zijn weinig gelijkenissen met de man uit het bronnenmateriaal, wat voor de film geen absolute noodzaak was. De film geeft de geest van het proletariaat weer en figuur van De Meeter is daartoe een geslaagd middel.

Marc Uyttersprot

Krokusstraat 1

9308 Aalst-Hofstade

PLAATSEN VAN HERINNERING. OVER DE BETEKENIS VAN TWEE AALSTERSE OORLOGSMONUMENTEN

Romain John VAN DE MAELE

*'De gebeurtenissen van september 1944 beroeren blijkbaar al lang de grote massa niet meer. De huidige generatie heeft er trouwens maar heel weinig weet van. 'Van horen zeggen' is nooit een echte motivering geweest.'*¹

In het door Pierre Nora gemunte begrip *lieu de mémoire* krijgt het verleden indirect gestalte. Nora schreef: 'Habiterions-nous encore notre mémoire, nous n'aurions pas besoin d'y consacrer des lieux.'² Deze stelling wordt bevestigd in het vermelde citaat uit *De Voorpost* van 9 september 1983. Plaatsen van herinnering hangen samen met het verdwijnen van de spontane herinnering. Ze zijn tegelijkertijd materieel, symbolisch en functioneel.

Heel tastbaar zijn de monumenten voor de gesneuvelden, maar hun symboliek en functionaliteit zijn niet onder één noemer te vatten, zoals blijkt uit de studie 'Les monuments aux morts' van Antoine Prost.³

Vertonen de Franse monumenten gelijkenissen met de gedenktekens in Vlaanderen, of is er helemaal geen vergelijking mogelijk? En zijn de Aalsterse gedenktekens op een of andere manier vergelijkbaar met monumenten in andere landen? Welke kunstenaars waren bij het ontwerp en de uitvoering van de monumenten betrokken? Of deed men geen beroep op een specifieke kunstenaar, en nam men genoegen met een massaproduct zoals dat na de Eerste Wereldoorlog in Frankrijk

1 L.H., 'Meewerken aan standvastige wereldvrede: opdracht voor ieder van ons. Bevrijding herdacht te Aalst', in: *De Voorpost*, 09.09.1983, p. 12.

2 PIERRE NORA, 'Entre Mémoire et Histoire. La problématique des lieux', in: IDEM, *Les lieux de mémoire I. La république*, Paris, Gallimard, 1984, p. XVII-XLII, waar XIX.

3 ANTOINE PROST, 'Les monuments aux morts. Culte républicain? Culte civique? Cultre patriotique?', in: NORA, *Les lieux de mémoire I*, p. 195-225.

vaak het geval was?⁴ In het essay van Antoine Prost over de Franse oorlogsmonumenten werd geen aandacht besteed aan de kunstenaars die de monumenten hebben ontworpen. De vraag naar de ‘artistieke oorsprong’ van het beeld is echter een belangrijke vraag. Het antwoord maakt het immers mogelijk de beeldtaal van de ontwerper te vergelijken met ander (monumentaal) werk van diezelfde kunstenaar en/of andere ontwerpers. Deden de opdrachtgevers een beroep op gevestigde namen, of richtten ze zich – eventueel d.m.v. een wedstrijd – vooral tot lokale kunstenaars? Het toevertrouwen van het ontwerp aan plaatselijke kunstenaars en de uitvoering ervan door aannemers uit de directe omgeving was vermoedelijk bedoeld om het lokale publiek helemaal voor een gedenkteken te winnen en eventueel om de plaatselijke oorlogsgebeurtenissen beter in beeld te kunnen brengen. Omdat alleen de vermelding van de ontwerpers niet volstaat om uitspraken te doen over de weg van de wens naar de uitvoering ervan, zal de Aalsterse praktijk bondig worden vergeleken met gelijkaardige situaties op andere plaatsen.

In deze bijdrage peil ik naar de symboliek en het functioneren van twee Aalsterse monumenten: het gedenkteken voor de gesneuvelde pupillen aan de *Graanmarkt* (1922) en het monument voor de oorlogsslachtoffers aan het *Vredeplein* (1956). Niet alleen de ‘plaatsen van herinnering’ zelf krijgen de nodige aandacht. Ook de herdenkingspraktijk, zoals die zich in de loop der jaren heeft ontwikkeld, wordt onder de loep genomen. Voor deze gevalstudie heb ik vooral gebruik gemaakt van het digitale krantenbestand van het Documentatiecentrum en Archief voor Daensisme en Hedendaagse Geschiedenis van de Denderstreek (<http://aalst.courant.nu>), klassieke archivalia, herinneringen van personen die in concentratiekampen hebben verbleven, de *Parlementaire Handelingen* van de Kamer van Volksvertegenwoordigers en historische studies.

**

Het gedenkteken aan de Graanmarkt was niet het eerste dat aan de slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog herinnerde. Op 5 april 1920 werd op het Onze-Lieve-Vrouwplein een Heilig-Hartbeeld onthuld ter herinnering aan de gesneuvelde soldaten, opgeëisten en burgers uit de parochie die door Duitse soldaten waren vermoord. Het bronzen

4 In 1922 ontving het gemeentebestuur van Kessel-Lo (Leuven) een catalogus van een Franse firma die allerlei oorlogsmonumenten vervaardigde. Zie: ALAIN COLIGNON, “Fragments de pierres, fragments de guerre’ Een synthese”, in: MARIKA CEUNEN en PIET VELDEMAN, red., *Aan onze helden en martelaren... Beelden van de brand van Leuven (augustus 1914)*, Leuven, Uitgeverij Peeters, 2004, p. 339-343, waar 340.

Katholiek oorlogsmonument van 1920 op het Onze-Lieve-Vrouwplein door beeldhouwer Aloïs de Beule.

gedenkteken was vervaardigd door de bekende Gentse beeldhouwer Aloïs de Beule (1861-1935),⁵ die ook voor andere gemeenten en steden oorlogsmonumenten en religieus geïnspireerde beelden ontwierp, en de bronsgieter Vindevogel. De sokkel werd in de wintermaanden gebouwd door de ondernemer Aloïs Rombaut.⁶ Het beeld, opgericht op initiatief van pastoor Lauwereys, is een representatie van de goddelijke Zaligmaker die beschermend zijn handen uitstrekt boven een soldaat en een moeder met haar kind. De inhuldiging ging gepaard met een aantal religieuze plechtigheden, en ze werd, ondanks het slechte weer, druk bijgewoond. Alleen de verlichting van het monument en het vuurwerk hadden een niet-religieus karakter. Het programma, dat op 24 maart in *De Volksstem* verscheen, was goedgekeurd door het college van burgemeester en schepenen, maar het stadsbestuur nam kennelijk niet deel aan de organisatie.⁷

In de herdenkingspraktijk neemt dit gedenkteken een aparte plaats in. Nu en dan werden er bloemen neergelegd op de dag dat hulde werd gebracht aan de gesneuvelde oud-pupillen, maar de optochten gingen meestal alleen aan de andere zijde van de Dender door. Precies daarom wordt het Heilig Hartbeeld niet verder systematisch onder de loep genomen, hoewel het nog wel een enkele keer zal worden vermeld.

1. Het monument voor de gesneuvelde pupillen

1.1. Voorgeschiedenis

Aan de Graanmarkt bevond zich tot 1859 een militaire gevangenis. Deze werd bij koninklijk besluit van 6 juli 1859 afgeschaft en vervangen door de Ecole des Enfants de Troupe die bij ministerieel

5 Aloïs de Beule kreeg zijn opleiding aan de Gentse Academie en het Sint-Lucasinstituut, waar hij leraar beeldhouwen werd. Vanaf 1913 maakte hij zich los van de neogotiek en werkte hij in een persoonlijke, naturalistische stijl. JAN DE MAEYER (red.), *De Sint-Lucasscholen en de neogotiek 1862-1914*, Leuven, 1988, p. 310-311 en 340.

6 JOS GHYSENS, *Geschiedenis der straten van Aalst*, Aalst, Genootschap voor Aalsterse Geschiedenis, 1986, p. 269 en 'Stadsnieuws. Plaatsing van een Gedenkteken op het kerkplein van Mijlbeke', in: *De Volksstem*, 14.01.1920, p. 2. Vermoedelijk werd het beeld vervaardigd in de gerenommeerde bronsgieterij van Karel Vindevogel (1875-1952) te Gentbrugge, en niet in Brugge zoals door Ghysens werd vermeld. Aloïs Rombaut werkte oorspronkelijk samen met zijn broer Émiel. Ze waren eerst aan de Molendries gevestigd, en werden vanaf 1 januari 1919 aparte ondernemers: Émiel in de Vaartstraat, Aloïs in de Binnestraat. 'Bericht', in: *De Volksstem*, 09.01.1919, p. 2. Ze waren samen ook enige tijd aan de Damkaai gevestigd, waar later de onderneming werd voortgezet door A. Rombaut en zoon. Émiel Rombaut vestigde zich in de Vaartstraat.

7 'Stadsnieuws. Parochie van O.L.V. Bijstand (Mijlbeke)', in: *De Volksstem*, 24.03.1920, p. 3 en 'Stadsnieuws. Onthulling', in: *De Volksstem*, 06.04.1920, p. 3.

besluit van 27 oktober 1856 was opgericht. De gevangenis werd in 1860 omgevormd tot school en droeg vanaf september 1883 de benaming *Ecole des Pupilles de l'Armée*. De Aalsterse school, gelegen tegenover de middelbare school – vanaf 1925 met een atheneumafdeling – werd in 1933 gesloten,⁸ maar het begrip Pupillenschool verdween niet meteen uit het taalgebruik.

Na de Eerste Wereldoorlog namen oud-leerlingen van de Aalsterse Pupillenschool het initiatief om aan de Graanmarkt een monument te laten oprichten voor de gesneuvelde oud-pupillen en oud-leraars van de Aalsterse Pupillenschool. In oktober en november 1920 kondigde *De Volksstem* een 'vaderlands' feest aan, ingericht door de Pupillenschool met het doel geld in te zamelen voor het gedenkteken aan de Graanmarkt.⁹ Deelnemers aan het feest, dat op 16 november in de stadsschouwburg doorging, waren o.a. de kunstkring L'Orphéon uit Brussel en het muziekcorps van het 2de Regiment Grenadiers. Tijdens de voorstelling werd door een van de pupillen ook *Onze Helden* van Maurits Sabbe (1873-1938) voorgedragen.¹⁰ Naar verluidt deed pupil Van Cotthem met zijn kranige voordracht door heel de zaal een 'patriottischen geest' zweven.¹¹ In 1921 ging in het park een Vlaamse kermis door waarvan de opbrengst bestemd was voor de oorlogswezen, de oorlogsverminkten en het gedenkteken voor de gesneuvelde pupillen. Die kermis werd massaal bezocht en van het nettoresultaat werd 4650,43 frank aan het monument besteed.¹² Er werd op nog andere manieren geprobeerd om het nodige geld bijeen te brengen – in november 1920 schreef luitenant-kolonel Tasnier een brief aan het ministerie van landsverdediging waarin hij de rol van het comité voor de oprichting van het monument toelichtte en meteen ook de toelating vroeg om bij alle legereenheden een inschrijvingslijst ten voordele van

8 *Rijksadministratiecentrum Pupillen – Aalst, Renovatiewerken 1969-1988*, [Brussel], Regie der Gebouwen, Ministerie van Openbare Werken, 1988, p. 30-43 en GHYSENS, *Geschiedenis der straten van Aalst*, p. 148.

9 'Stad Aalst. Vaderlandsch feest', in: *De Volksstem*, 30.10.1920, p. 3 en 'Stadsnieuws', in: *De Volksstem*, 16.11.1920, p. 3.

10 E.S., 'Stadsnieuws. Het vaderlandsch feest', in *De Volksstem*, 18.11.1920, p. 3. Op 25 oktober had luitenant-kolonel Smeyers – die in sommige berichten als majoor werd betiteld –, commandant van de Pupillenschool, aan de minister van landsverdediging gevraagd om het muziekcorps van het 2de Regiment Grenadiers aan het concert te laten deelnemen. Het karakter van het feest werd als 'd'abord patriotique' omschreven, en voorts wees Smeyers op de tweede doelstelling van het feest: 'recueillir des fonds afin d'élever un monument.' Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis (K.M.L.K.), Documentatiecentrum, Brussel, doos M.D.N. 42/190. Met dank aan Patrick Nefors.

11 'Stadsnieuws. Nog het vaderlandsch feest', in: *De Volksstem*, 19.11.1920, p. 2.

12 'Vlaamsche kermis te Aalst', in: *De Werkman*, 02.06.1921, p. 2, 'Stad Aalst. Vlaamsche kermis', in: *De Volksstem*, 16.06.1921, p. 3 en 'Vlaamsche kermis 1921', in: *De Volksstem*, 24.07.1921, p. 2.

het monument te mogen aanbieden.¹³ In 1921 oefenden de pupillen een toneelstuk waarin pupil Van Cotthem de hoofdrol speelde, en misschien was ook de – uiteindelijke – opvoering als inzamelactie bedoeld. In het oorlogsdrama kon de kijker ‘verhevene burgerdeugden [en] toonbeelden van warme vaderlandsliefde’ ontdekken. Voorts bulkte het drama van ‘christelijke en zedelijke lessen.’¹⁴ Datzelfde jaar vroeg de Société Royale des anciens Enfants de Troupe et Pupilles op 15 april aan het ministerie van landsverdediging om de pupillen uit Aalst aan een feest in Gent te laten deelnemen om geld in te zamelen voor het monument aan de Graanmarkt.¹⁵

1.2. Inhuldiging van het monument

Tegenover de Pupillenschool werd op 23 juli 1922 het monument ingehuldigd voor de ‘Oudleerlingen, de Troepenkinderen en Legerpupillen’ die tijdens de Eerste Wereldoorlog gesneuveld waren. Het bronzen beeld, ontworpen door beeldhouwer Marcel Rau (1886-1966) en architect Georges Hendrickx (1891-1933), stelt België voor als een strijdvriendige vrouwenfiguur met een zwaard in de hand. Zij wordt geflankeerd door twee kinderen. ‘De ene jongeling houdt een zwaard vast, terwijl de andere een vlag omklemt. Op de achterzijde van het monument staat de afbeelding van een leeuw.’ De inscriptie luidt als volgt: 1914 Pro Belgica Patria 1918 Aan de oud-troepskinderen en pupillen van het leger gesneuveld voor het vaderland Aux anciens enfants de troupe et pupilles de l’arm  e morts pour la patrie.¹⁶ Het arduine voetstuk werd vervaardigd door de Aalsterse steenkapper Michel Verhulst, die destijds aan het Keizerlijk Plein gevestigd was.

De inhuldigingsplechtigheid vond plaats onder een grijze lucht, maar de geestdrift van de Aalsterse bevolking viel naar verluidt meer op dan de afwezigheid van de zon. De plechtigheid begon met een requiemmis in de Sint-Martinuskerk, waarbij veel officieren, de burgemeester, de arrondissementscommissaris, senator Jozef de Blicke (1866-1927), een aantal volksvertegenwoordigers en de voorzitter van de handelsrechtbank aanwezig waren. De aalmoezenier van de

13 K.M.L.K., doos M.D.N. 42/190.

14 ‘Het tooneel in de Vlaamsche Legerpupillenschool. Léon Tullin’, in: *De Volksstem*, 22.03.1921, p. 1.

15 K.M.L.K., doos M.D.N. 42/190.

16 Marcel Rau vervaardigde ook de monumenten voor de gesneuvelden in Halle, Oostende, Thimister, Ninove en Elsene. Een aantal monumenten realiseerde hij samen met Georges Hendrickx. GUDRUN VAN BRANDEN, ‘Nationaal oorlogsmonument Eerste en Tweede Wereldoorlog’ (ID 212435), *De inventaris van het bouwkundig erfgoed*.

Militair oorlogsmonument van 1922 op de Graanmarkt door beeldhouwer Marcel Rau en architect Georges Hendrickx.

pupillen, pastoor Van den Brempt, hield een toespraak in het Frans en het Nederlands, waarbij hij de verenigde inzet van Vlaamse en Waalse ‘troepkinderen’ voor het ‘ene vaderland’ prees. Zijn toespraak was in zekere zin een echo van de tweetalige oproep van Koning Albert in de *Moniteur Belge* van 7 augustus 1914. In ‘Aan het leger van de natie’ herinnerde hij de Vlamingen en de Walen aan hun verleden: ‘Roem aan U, leger van het Belgische Volk. Vóór den vijand herinner U, dat gij strijdt voor de vrijheid en voor uwe bedreigde haardsteden. Herinnert U Vlamingen, den slag der gulden sporen, en gij Luiker Walen dat op dit oogenblik de eer der 600 Franchimontenaars U te beurt valt.’ De oproep die als affiche werd verspreid, wekte naar verluidt een ‘golf van patriotisme.’¹⁷

In de namiddag verliepen de feestelijkheden in aanwezigheid van prins Leopold. Rond twee uur werd hij aan het station begroet door politieke en militaire gezagsdragers¹⁸, waarna de politici en de prins

17 Zie: LUC VANDEWEYER, ‘De oorlog walst over Leuven’, in: CEUNEN en VELDEMAN, *Aan onze helden en martelaren...*, p. 27-40, waar 29.

18 De minister van landsverdediging had toegezegd aan de plechtigheid te zullen deelnemen, maar het ministerie richtte zich op 14 juli 1922 tot luitenant-generaal baron Jacques om de minister te vertegenwoordigen. Voor meer details kon hij contact nemen met luitenant-kolonel Tasnier bij de generale staf. K.M.L.K., doos M.D.N. 42/190.

in rijtuigen naar de Grote Markt reden. De beiaardier speelde bij hun aankomst de *Brabançonne* en *Naar wijd en zijd*. De prins hield ‘een prachtige Vlaamse redevoering’, waarna een optocht van vooral militaire delegaties volgde. Aan de Graanmarkt werd daarna *Aux Armes (Te velde)* gespeeld. Prins Leopold, de burgemeester, familieleden van de gesneuvelden en anderen legden bloemenkransen neer aan het monument. In een toespraak – eerst in het Frans, daarna in het Nederlands – droeg luitenant-kolonel Tasnier het monument over aan de stad Aalst, en burgemeester Felix de Hert (1860-1925) aanvaardde het namens de Aalsterse bevolking. De redacteur van *De Volksstem* beklemtoonde dat de inhuldiging zonder incidenten was verlopen, ondanks de negatieve houding van de daensisten tijdens de voorgaande dagen – hij besloot dat de Aalsterse bevolking haar gehechtheid aan het koningshuis had bewezen.¹⁹ In de aanloop naar de inhuldiging heerste er wel spanning: het aantal beschikbare rijkswachters werd verhoogd en de gouverneur van Oost-Vlaanderen drong bij het stadsbestuur op een verhoogde waakzaamheid van het politiecorps aan.²⁰ Na de ceremonie deed nog enige tijd het gerucht de ronde dat ‘men’ getracht zou hebben tijdens de onthulling een rel uit te lokken, en in 1965 schreef een medewerker van *De Gazet van Aalst*, zonder vermelding van details, dat de ceremonie werd ‘ontsierd door enkele incidenten.’²¹

Niet alleen de daensisten stelden zich kritisch op, ook de socialistische partij kantte zich tegen de inhuldiging van het monument. Ze tekende verzet aan tegen de vermelding van de fanfare ‘Hand aan Hand’ in het officiële programma dat – kennelijk – niet was besproken met de leiding van de partij. In *Recht en Vrijheid* werd het afwijzend standpunt van de partij als volgt toegelicht: (a) de inhuldiging werd als een ‘militaristisch feest’ opgevat en (b) de gesneuvelde pupillen waren beroepsmilitairen en in die hoedanigheid slachtoffers van hun beroep. Het was bovendien een beroep dat ‘onze werkersjongens meesleept[e] in den kuil van volksmoorderij.’ De socialistische partij sprak zich uit tegen de verdeeldheid der volkeren die door het militarisme in de hand

19 ‘Z.K.H. Prins Leopold te Aalst’, in: *De Volksstem*, 25.07.1922, p. 1. *Naar wijd en zijd (Vers l’Avenir)* was een compositie van François-Auguste Gevaert (1828-1908) en werd als ‘koloniaal volkslied’ beschouwd. Het ‘koloniaal volkslied’ werd ook bij begrafenisplechtigheden van sommige oorlogsinvaliden gespeeld. Zie: ‘Droeve plechtigheid’, in: *De Werkman*, 02.05.1919, p. 2. In 1931 herinnerde majoor Moors eraan dat tijdens de Eerste Wereldoorlog 175 oud-pupillen het leven hadden gelaten in de strijd tegen de bezetter. *De Volksstem*, 13.11.1931, p. 1.

20 CLK, ‘De stad van gisteren’, in: *De Gazet van Aalst*, 16.11.1974, p. 1.

21 CLK, ‘De stad van gisteren 2’, in: *De Gazet van Aalst*, 23.11.1974, p. 3 en ‘Koninklijke bezoeken te Aalst’, in: *De Gazet van Aalst*, 02.12.1965, p. 1.

werd gewerkt.²² Tijdens de woelige gemeenteraad van 18 augustus 1922 haalden zowel de daensisten als de socialisten scherp uit naar het gemeentebestuur dat, ondanks een tekort op de begroting, een belangrijke uitgave had gedaan om prins Leopold te ontvangen. Het monument kostte naar verluidt 9000 frank en het geld daartoe werd ingezameld door de oud-leerlingen van de pupillenschool. De kosten van het prinselijk bezoek werden op 3000 frank geraamd.

Felix de Hert repliceerde dat het initiatief niet van het stadsbestuur was uitgegaan. De oprichting en de inhuldiging van het monument waren voorgesteld door een comité van oud-leerlingen, die meestal uit 'nederige standen' stamden, en de plechtigheid was dus 'eerder een democratisch feest.' Het comité had de prins uitgenodigd, en toen die akkoord ging om naar Aalst te komen, kon het gemeentebestuur niets anders doen dan zich hoffelijk opstellen tegenover het koningshuis. Het socialistische gemeenteraadslid Alfred Nichols (1873-1949) protesteerde tegen de uitgaven en verduidelijkte het standpunt van de partij door op haar republikeins karakter te wijzen. Hij vervulde zijn protest met de volgende woorden: 'Keizerlijke en koningsgezinde kapitalisten drijven ons naar den oorlog.' Hij was van oordeel dat men het geld beter aan de weeskinderen had kunnen besteden. Zijn partijgenoot Henri Flips (1878-1965) benadrukte dat indien men alleen de gesneuvelde pupillen had willen eren ook de socialistische partij aan de plechtigheid had deelgenomen, maar de inhuldiging had een militair karakter, en de socialisten zagen het als hun taak het 'militarisme [te] bekampen.' Ter vergelijking: tien jaar na de oorlog legden de socialisten van Ninove er de nadruk op dat zij 11 november als 'de herdenking der geleden smarten, de hervorming, [en] de bevestiging van [hun] eed OORLOG AAN DEN OORLOG!' beschouwden. De bloemenhulde aan het monument stond in het teken van het verzet tegen de oorlog en de roep om vrede.²³ In *Recht en Vrijheid* van 6 augustus 1922 werd de oproep 'Oorlog aan de oorlog' aan de evangelische boodschap

22 'Aalst. De inhuldiging van het monument der pupillen', in: *Recht en Vrijheid*, 23.07.1922, p. 2. Het programma, dat op 14.07.1922 op de voorpagina van *De Volksstem* verscheen, vermeldde inderdaad de deelname van de fanfare 'Hand in Hand.' Het bericht vermeldde o.a. de volgende deelnemers: het muziekkorps van de Pupillenschool, de Bond der Invaliden, de harmonie 'Al Groeiend Bloeiend', de Amicale des sous-officiers de la Flandere Orientale, de Oud-strijdersbond van Aalst, de fanfare 'Les Vrais Amis Constants', het muziekkorps van de 2de Grenadiers en de Bond der Briefdragers. Schoolkinderen vormden een haag aan het station, in de Stationsstraat, aan het Esplanadeplein, in de Leopoldstraat (Kattestraat), aan de Grote Markt en het stadhuis. Vanaf het stadhuis tot aan de Graanmarkt bestond de haag uit het brandweercorps en een ereafdeling van de Pupillenschool, beide 'met muziek.'

23 RANJAN, '11 november', in: *Recht en Vrijheid*, 18.11.1928, p. 2.

gekoppeld en op een zeer suggestieve wijze geassocieerd met de kruisdood van Jezus Christus.

In Aalst wees ook de daensist Karel Lodewijk van Opdenbosch (1867-1940) op het militaristisch karakter van de feestelijkheden, 'en alle goede democraten vervloeken het militarisme.' Democraten hadden maar één doel voor ogen: vrede. In een artikel, getiteld 'De prins komt', had schepen Van Opdenbosch, al op 13 juli 1922 zijn ongenoegen geuit over de inhuldigingsplechtigheid. Wegens dat artikel werd Van Opdenbosch als schepen voor drie maand geschorst door de gouverneur van Oost-Vlaanderen.²⁴ De kwestie kwam nogmaals aan bod in de gemeenteraad van 31 augustus 1922. De meerderheid wees de kritiek van de daensisten en de socialisten af, en de uitgaven werden niet verder in vraag gesteld.²⁵ Bij de daensisten speelde wellicht niet alleen het democratisch streven naar vrede een rol. In 1921 verscheen in *De Werkman* een bericht dat de motivatie, achteraf, vervolledigt. Er werd gesuggereerd dat het Vlaamse feest der pupillen werd tegengewerkt door Aalsterse franskiljons, en in die sfeer was het niet verwonderlijk dat de daensisten niet welkom waren.²⁶

In 1921 ging de partij van K.L. van Opdenbosch nog niet volledig aan de zijlijn staan, maar de reactie in 1922 lag wel in de lijn van de houding die daensistische mandatarissen al kort na de oorlog hadden aangenomen. Toen er in 1919 in het naburige Nieuwerkerken sprake was van de oprichting van een gedenkteken voor de oorlogsslachtoffers reageerden de daensisten bij monde van Frans Perdaens: 'Ik ben geen tegenstander van een monument, maar ik vroeg aan den burgemeester of het niet beter ware eerst te zorgen voor de weduwen en wezen en familiën die vader of zoon verloren hadden...' Bij de onthulling van het gedenkteken op 23 november 1919 was Frans Perdaens wel aanwezig en bij het vredefeest der oud-strijders op 7 december sprak hij zonder 'heldenverering' de aanwezigen toe.²⁷ Datzelfde jaar had *De Werkman* er al voor gepleit om uit de oorlogsellende één essentiële les te trekken: de noodzaak om voortaan in vrede te leven.²⁸ Eveneens in 1919 dacht het Aalsterse stadsbestuur eraan een monument voor de gesneuvelden en de opgeëisten te plaatsen en het voorzag daarvoor 20.000 frank, maar wat

24 'Aalst – Gemeenteraadszitting', in: *Recht en Vrijheid*, 27.08.1922, p. 1, 'Gemeenteraad. Zitting van 25 oogst', in: *Recht en Vrijheid*, 03.09.1922, p. 2 en 'Gemeenteraad der stad Aalst', in: *De Volksstem*, 27.08.1922, p. 2. Zie ook: CLK, 'De stad van gisteren', in: *De Gazet van Aalst*, 16.11.1974, p. 1.

25 'Gemeenteraad der stad Aalst', in: *De Volksstem*, 02.09.1922, p. 2.

26 'Vlaamsche kermis', in: *De Werkman*, 16.06.1921, p. 3.

27 'Nieuwerkerken', in: *De Werkman*, 17.01.1919, p. 1 en 12.12.1919, p. 3.

28 'Vrede', in: *De Werkman*, 04.07.1919, p. 1.

de bevolking onmiddellijk na de oorlog meer bezighield, was volgens gemeenteraadslid De Windt het ‘Duits monument’ op de begraafplaats. Romain Moyersoen was van oordeel dat men de graven ongeschonden moest laten, een wens waarbij De Windt zich kon aansluiten – hij wenste alleen de verwijdering van het ‘Duits monument.’²⁹ Over dat Duits monument heb ik geen andere gegevens gevonden, maar het is wel zo dat de bezetter plannen had om in Aalst een Duits soldatenkerkhof aan te leggen, zoals er al bestonden in Kwatrecht en Mechelen: ‘Auch für die Kommandantur Aalst ist ein solcher Friedhof geplant, der ein würdiger Ehrenplatz für unseren tapferen Krieger werden soll, dessen heiliger Frieden auch nach diesen Kriegstagen bewahrt bleiben kann.’³⁰

Ondanks alle spanningen in de jaren en maanden die aan de plechtigheid voorafgingen, ging de inwijding van het gedenkteken aan de Graanmarkt door zoals gepland en ze werd gefilmd en vanaf 28 tot 31 juli 1922 vertoond in de Groote Cinema Americain (‘American-dagblad’), samen met de vijf bijzonderste ‘zichten’ door Bernard Willemsen.³¹ Een week na de gebeurtenis blikte de redactie van *De Volksstem* terug op de feestelijkheden, en Henri de Backer zag het monument als een uitdrukking van het staatsburgerlijk ideaal. De vijand had mensen gedood, maar het streven naar vrijheid leefde voort. Hij verwees naar de Guldensporenslag en had het over de derde vrijheidsoorlog – wellicht was de tweede, onvermelde vrijheidsoorlog de omwenteling van 1830 – en hoopte dat aan de ‘glorierijke dooden [...] een cultus gewijd’ zou worden. Op die manier kon rond het standbeeld ‘als levenwekkend kernpunt’ een ‘massale solidariteit voor burgerdeugd en vrijheidszin’ tot stand komen.³² Onder de titel ‘Naklank der blijde intrede van Z.K.H. Prins Leopold te Aalst’ werden de toespraken van E.H. Van den Brempt, burgemeester De Hert, prins Leopold, luitenant-kolonel Tasnier – en het antwoord van de burgemeester – en majoor Smeyers, de bevelhebber van de Aalsterse Pupillenschool, weergegeven.³³ Tijdens de requiemmis wees krijgsaalmoezener Van den Brempt op de

29 ‘Zitting van den gemeenteraad van 3de mei 1919’, in: *De Werkman*, 09.05.1919, p. 1.

30 S., ‘Soldatengräber in der Etappe’, in: *Landsturm*, 21.01.1916, p. 3-4, waar p. 4.

31 *De Volksstem*, 28.07.1922, p. 3. Willemsen was als fotograaf aan de Hopmarkt (Botermarkt) gevestigd. Vanaf 1909 verschenen in *De Denderbode* en *De Volksstem* advertenties voor zijn zaak.

32 HENRI DE BACKER, ‘Na den feestdag’, in: *De Volksstem*, 30.07.1922, p. 1. In 1930 riep burgemeester Moyersoen de Aalsterse bevolking op hun woningen te bevlagen, en ook hij herinnerde daarbij aan drie belangrijke data: 1302, 1830, 1918. ‘Drie groote gedenkdagen 1302 1830 1918. Aalstenaars, vlagt!’, in: *De Volksstem*, 10.07.1930, p. 1. 1302, een jaartal dat vooral met het Vlaamse bewustzijn wordt geassocieerd, werd tijdens het interbellum door sommige politici in een Belgische context geplaatst.

33 ‘Naklank der blijde intrede van Z.K.H. Prins Leopold te Aalst, *De Volksstem*, 30.07.1922, p. 1.

christelijke inspiratie van de pupillen en de officieren en hun liefde voor het vaderland. Officieren hadden de jongens 'gedrild', waren samen met hen naar het slagveld getrokken en samen met hen gesneuveld: 'Om hun lot moet men geen tranen storten. Zij zijn fier geweest in het lijden, wezen wij fier op hetgeen zij geleden hebben.' Burgemeester De Hert verwelkomde de prins en sprak zijn erkentelijkheid uit voor diens aanwezigheid, want tijdens de oorlog had het koningshuis, samen met het leger – waartoe ook de pupillen behoorden – gestreden tegen de 'meinedige' vijand. De aanwezigheid van de kroonprins was ten dele het resultaat van een bemiddeling van de gouverneur van Oost-Vlaanderen bij de grootmaarschalk,³⁴ maar hij was niet de enige die contact had met het hof. Op 8 juli 1922 schreef luitenant-kolonel Tasnier, de drijvende kracht achter het hele gebeuren, aan een van zijn collega's: 'J'ai eu plusieurs entretiens avec le Grand Maréchal, il est pour ainsi dire certain que le Prince Léopold viendra à Alost, mais j'attends toujours l'avis officiel.'³⁵ Tasnier had in elk geval al een programma afgesproken met de grootmaarschalk en dat was – in grote lijnen – het feestprogramma dat later in de kranten werd aangekondigd.

De kroonprins voelde zich bijzonder gelukkig omdat hij de gelegenheid had deel te nemen aan de 'verheerlijking van de Oud-leerlingen der Aalstersche Pupillenschool, die tegen een overweldigenden aanvaller zijn opgestaan, en die, in de rangen van ons manhaftig leger, voor Recht en Vrijheid, gesneuveld zijn.' Hij wees op het zelfverloochenende plichtgevoel en de moed van de gesneuvelden en was ervan overtuigd dat het gedenkteken bij de Aalsterse bevolking de 'grootheid' van het gebrachte offer zou vereeuwigen. Luitenant-kolonel Tasnier herinnerde eraan dat de pupillen doordrongen waren van 'liefde tot den geboortegrond en [...] eerbied voor de Nationale Vlag.' Degenen die gevallen waren, hadden voor een rechtvaardige zaak gestreden. Tranen waren ongepast. Hij riep op tot respect voor de driekleur en de 'nationale geest', zoals die tot uiting kwam in de gedenktekens die werden opgericht, waarna hij het monument aan de stad overdroeg. In de gestencilde toespraak die in Brussel wordt bewaard, vallen vooral de volgende woorden op: 'Heureux ceux qui sont morts pour une juste cause! Ils ne nous demandent ni larmes ni regrets, mais ils veulent, de toute leur mystérieuse puissance, que nous sentions leurs âmes palpiter

34 GERT DEFEVER, *Een verleden in Steen en Brons. Standbeelden en Gedenktekens in Aalst, Dendermonde en Gent (1830-1990)*, onuitgegeven licentieverhandeling, Rijksuniversiteit Gent, 1989-1990, p. 34-36. Stadsarchief Aalst (S.A.A.), met dank aan Michel Igual Pacheco.

35 K.M.L.K., doos M.D.N. 42/190.

aux plis de nos drapeaux et dans le bronze de nos cénotaphes.³⁶ Zuiver militaire retoriek die geen rekening hield met het verlies dat vele ouders had getroffen. De toespraak was als het ware een echo van *L'Appel des armes* (1913) van de Franse officier en schrijver Ernest Psichari (1883-1914). De burgemeester verzekerde dat het stadsbestuur het gedenkteken in ere zou houden, en hij wees op de nauwe band tussen de pupillen en de stad. De bevelhebber van de school, majoor Smeyers, hoopte dat een nieuwe oorlog uit zou blijven, opdat handel en nijverheid tot bloei zouden kunnen komen, maar bij nieuwe vijandelijkheden stonden het leger en de pupillen klaar om de aanvaller het hoofd te bieden. Zoals de voorgaande generaties zouden zij het dierbare vaderland verdedigen: 'Een en onverdeelbaar.' Hij sloot zijn korte toespraak af met een hulde aan de koning.

**

Meer dan tien jaar na het einde van de Eerste Wereldoorlog was het stadsbestuur van oordeel dat het door militairen opgerichte monument niet volstond als plaats van herinnering. De begroting voor 1929 vermeldde een som van 150.000 frank 'voor het oprichten van een denkmale voor de gesneuvelde soldaten.' Victor Bocqué (1888-1953), de opvolger van K.L. van Opdenbosch, vroeg tijdens de gemeenteraadszitting van 21 juni als vertegenwoordiger van de Frontpartij het woord en wees erop dat aan het stadhuis al een marmeren gedenkplaat was aangebracht en dat er al een monument was opgetrokken tegenover de Pupillenschool. Hij verzette zich tegen een tweede monument met de volgende argumenten: 'Daarbij moeten wij opmerken dat de inhuldigen van dergelijke denkmalen altijd gepaard gaan met militaire parades. Het zijn huldigen van het militarisme die den oorlog ophemelen en de vrede belemmeren.'³⁷ Bocqué vroeg een stemming over dat punt, en er werd inderdaad gestemd. Het voorstel om een tweede monument op te richten werd verworpen, hoewel het college van burgemeester en schepenen een brief van de Nationale Oud-strijdersbond had ontvangen waarin het initiatief werd toegejuicht. De socialistische raadsleden en de vertegenwoordigers van de Frontpartij stemden tegen, de katholieken en de liberale vertegenwoordiger voor. De burgemeester was ervan overtuigd dat het monument toch zou gerealiseerd worden,

36 *Ibidem*.

37 'Gemeenteraadszitting van vrijdag 21 juni. (Vervolg) III. Begroting 1929', in: *De Volksstem*, 26.06.1929, p. 3.

wat bij Victor Bocqué, die tijdens de Tweede Wereldoorlog zelf – de gedwongen, maar door zijn politieke tegenstrevers gerespecteerde – burgemeester van Aalst zou worden, de reactie uitlokte dat het geld beter aan de oorlogsweduwen en de weeskinderen besteed kon worden.³⁸

1.3. De herdenkingspraktijk

In het interbellum en na de Tweede Wereldoorlog vonden bij het monument aan de Graanmarkt veel plechtigheden plaats, en daarbij stonden uiteenlopende symbolische boodschappen en handelingen centraal. In september 1924 werden er, ter gelegenheid van het atletiekfeest van Eendracht Aalst, door atleten bloemen neergelegd bij het gedenkteken, en ongeveer twee jaar later vond er, bij de uitreiking der vaandels aan de pupillenscholen, een militaire plechtigheid plaats. Het stadsbestuur was vertegenwoordigd door burgemeester Romain Moyersoën (1870-1967), en generaal du Roy de Blicquy hoopte dat de vlag als zinnebeeld van het vaderland de jongeren zou stimuleren om hun plicht te vervullen. Het weekblad *Ons Land* publiceerde toen een foto waaruit duidelijk het militair karakter van de plechtigheid blijkt.³⁹ Zuiver militair was ook het eerbetoon van het 1ste Artillerieregiment in mei 1935, waarbij het *Te velde* werd gespeeld, en de bloemenhulde door de Koninklijke Maatschappij van Oud-pupillen in juni 1926, toen de namen van de gesneuvelde oud-pupillen werden voorgelezen en een koor *Aan onze gesneuvelde soldaten* zong.⁴⁰ In 1929 brachten de ‘gedekoreerden van den onpartijdigen bond voor daden van moed en zelfopoffering’ een hulde aan het monument, en Camille van Vaerenbergh hield er bij die gelegenheid een vaderlandse toespraak.⁴¹ Bij de herdenking van de wapenstilstand werden datzelfde jaar – en dat was gedurende het verdere interbellum het geval – op 11 november bloemen neergelegd bij het monument der pupillen en de op 30 oktober 1927 onthulde gedenkplaat voor de spoorwegbedienden gestorven

38 ‘Gemeenteraadszitting van vrijdag 21 juni. (Vervolg en slot)’, in: *De Volksstem*, 30.06.1929, p. 3.

39 ‘Sportfeest Eendracht’, in: *De Volksstem*, 06.09.1924, p. 3. ‘Uitreiking der vaandels aan de pupillenscholen’, in: *De Volksstem*, 30.11.1926, p. 3 en *Ons Land*, 11.12.1926, p. 6.

40 ‘Legernieuws. Het 1ste Artillerieregiment in onze stad’, in: *De Volksstem*, 28.05.1935, p. 3. ‘Oud-pupillen op bezoek te Aalst’, in: *De Volksstem*, 29.06.1926, p. 3.

41 *De Volksstem*, 26.09.1929, p. 3.

voor het vaderland.⁴² De herdenking van 1931 verliep volgens *De Volksstem* met meer luister dan ooit. Niet alleen het stadsbestuur was vertegenwoordigd, ook de arrondissementscommissaris en de bevelhebber van de Pupillenschool namen aan de huldinging deel. Er werd niet alleen halte gehouden bij de gedenkplaat voor de gesneuvelde spoorwegmannen en het monument aan de Graanmarkt, maar ook aan de gedenkplaat op de binnenplaats van het stadhuis.⁴³ Belangrijk was alleszins dat in 1931 het 'gedenken' gepaard ging met het verlangen om oorlogen te voorkomen. Meermaals werd de bevolking aangezet om deel te nemen aan de hulde.⁴⁴ Het aparte herdenken van de gesneuvelde spoorwegbedienden doet bijna een eeuw na de Eerste Wereldoorlog wellicht wat vreemd aan, maar van de ongeveer 73000 spoorweglui waren er circa 8500 op het 'veld van eer' gesneuveld, gekwetst, 'door de barbaren' gefusilleerd, gevangen genomen of verbannen, en dat betekende dat meer dan tien procent van het spoorwegpersoneel tijdens de oorlog door het geweld was getroffen.⁴⁵

In 1930 ging, in het kader van het eeuwfeest, een manifestatie door tijdens de zomermaanden. Op 29 juni werd een 'militair feest' gehouden op het voetbalveld van Eendracht Aalst, nadat 's morgens een misviering en een herinnerings- en dankceremonie hadden plaatsgevonden. De legeraalmoezenier had aandacht gevraagd voor de godsdienstige betekenis van de vaderlandsliefde, een andere spreker had het over de gunstige effecten van een eeuw onafhankelijkheid.⁴⁶ Het socialistische weekblad bestempelde het eeuwfeest als een handeling die bedoeld was 'om uiting te kunnen geven aan militaire en nationalistische parades.'⁴⁷ Een lang artikel op de voorpagina van *De Volksstem* van 18 augustus hing een ander beeld op.⁴⁸

42 Tijdens de Eerste Wereldoorlog sneuvelen 41 spoorwegbedienden van het district Aalst. Bij de onthulling van de gedenkplaat aan het station werd het woord gevoerd door minister Anseele, door een vertegenwoordiger van de minister van landsverdediging en een afgevaardigde van de NMBS. Tijdens de plechtigheid weerklonken zowel de *Brabançonne*, als *Naar wijd en zijd en Patria Belgica*. 'Plechtige onthulling eener gedenkplaat', in: *De Volksstem*, 25.10.1927, p. 2 en 'Heldenhulde', in: *De Volksstem*, 01.11.1927, p. 1-2. Zie ook: brief van het Ministerie van Spoorwegen, Zeewezen, Posterijen en Telegrafen, Gent, 27 oktober 1927, aan de Militaire Bevelhebber van de Provincie Oost-Vlaanderen. K.M.L.K., doos M.D.N. 42/190. Als vertegenwoordiger van het ministerie van landsverdediging werd luitenant-kolonel Smeyers aangeduid.

43 '11 november-viering te Aalst', in: *De Volksstem*, 12.11.1929, p. 3 en 'Aalsterse vereniging voor den Volkenbond. Oorlog aan den oorlog!', in: *De Volksstem*, 13.11.1931, p. 1.

44 Zie o.a.: 'Viering van 11 november', in: *De Volksstem*, 04.11.1932, p. 3 en 08.11.1932, p. 3.

45 'Mannen van eer', in: *De Werkman*, 04.07.1919, p. 2.

46 'Groot militair feest', in: *De Volksstem*, 25.06.1930, p. 3 en 'Eeuwfeest in ons pupillenschool', in: *De Volksstem*, 01.07.1930, p. 3.

47 A.B., 'De eeuwfeesten te Aalst', in: *Recht en Vrijheid*, 24.08.1930, p. 2.

48 E.S., 'Onze Eeuwfeesten waren een Triomf der Nationale Gedachte en door gansch de bevolking in één Geest van Broederlijkheid gevierd', in: *De Volksstem*, 19.08.1930, p. 1.

In de aanloop naar de herdenking op 17 augustus werd niet alleen het programma aangekondigd, er werd ook opgeroepen om aan de plechtigheid deel te nemen, o.a. door de oud-strijdersbond en het bestuur van sportclub Eendracht – de vereniging van oud-strijders was van oordeel dat het een plicht was de gesneuvelden te herdenken.⁴⁹ In het artikel op de voorpagina van *De Volksstem* werd gewezen op het schitterende weer en de herinneringsmis. Na de mis werd een optocht gehouden met haltes aan het monument aan de Graanmarkt – waar een bloemenhulde werd gebracht aan de gesneuvelde pupillen –, een halte aan de gedenkplaat voor de gesneuvelde spoorwegaarbeiders aan het station, eveneens met een bloemenhulde. Tot slot werd op de binnenplaats van het stadhuis een krans neergelegd bij de gedenkplaat voor de gesneuvelde Aalstenaars. Burgemeester Moyersoën hield een historisch getinte toespraak, en herinnerde eraan dat de burgerwacht van Aalst een eeuw geleden, samen met die van Luik, als eerste het park van Brussel was binnengedrongen om er te vechten tegen de soldaten van Frederik van Oranje. België was later een koloniale macht geworden, en Romain Moyersoën onderstreepte dat België ‘de rijkste en de schoonste kolonie ter wereld had.’ Hij besloot zijn toespraak met de woorden ‘Leve België, één en onverdeelbaar!’ Na de burgemeester nam gouverneur Karel Weyler (1870-1935) het woord. In 1933 vierde de bond der gedecoreerden voor daden van moed en zelfopoffering zijn twintigjarig bestaan, en bij die gelegenheid werden bloemen neergelegd bij het monument aan de Graanmarkt en het standbeeld van het Heilig Hart in Mijlbeek.⁵⁰

Het stadsbestuur had in 1922 de zorg voor het monument aanvaard, maar in de loop der jaren is de aandacht voor het gedenkteken wellicht verslapt. In 1972 schreef een medewerker van *De Gazet van Aalst*, weliswaar met enige ironie, dat de Aalsterse monumenten voor het laatst schoongemaakt waren tijdens de Tweede Wereldoorlog. In 1943 zou een van woede ziedende ‘Wehrmachtsoldaat’ de Pupillenschool binnengestormd zijn om zich te beklagen over het feit dat het monument aan de Graanmarkt een ontmoetingsplaats voor ‘oorlogsnozems’ was geworden.⁵¹ In 1971 relativeerde Gust van der Stock in een carnavalbijdrage de betekenis van het monument, dat hij omschreef als ‘de kopen boezem van de pupillen.’⁵²

49 ‘Stadsnieuws’, in: *De Volksstem*, 14.08.1930, p. 3 en ‘Oproep’, in: *De Volksstem*, 17.08.1930, p. 3.

50 ‘Erkende bond. Gedecoreerden Daden van Moed & Zelfopoffering’, in: *De Volksstem*, 21.07.1933, p. 3.

51 ‘20 jaar Vereniging voor Aalsters Kultuurschoon’, in: *De Gazet van Aalst*, 30.12.1972, p. 16.

52 GUST VAN DER STOCK, ‘Goeie vasten[a]vond, vastenavond’, in: *De Gazet van Aalst*, 30.01.1971, p. 13.

Het monument voor de gesneuvelde pupillen was niet alleen tijdens het interbellum een plaats van herinnering, ook na de Tweede Wereldoorlog werd er steeds opnieuw hulde gebracht aan de slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog. In april 1946 brachten de weerstanders een eresaluut aan de gedenkplaat voor de gesneuvelde spoorwegbedienden, het standbeeld van Koningin Astrid, het kerkhof, de binnenplaats van het stadhuis en het monument aan de Graanmarkt.⁵³ Enkele maanden later, in augustus, legden grootinvaliden, politici, weerstandsgroeperingen, vaderlandslievende en burgerlijke verenigingen bloemen neer aan het station en aan de Graanmarkt, en in november 1948 werd hulde gebracht aan het monument der pupillen door leden van het geheim leger.⁵⁴ Eens het monument aan het Vredeplein was onthuld, vond vaak een dubbele plechtigheid plaats, zoals – en deze lijst is niet exhaustief – in 1961, 1962, 1967, 1972.⁵⁵ In 2010 herdacht de Nationale Oud-strijdersbond van België, Gewest Aalst, de bevrijding van Aalst, de onafhankelijkheid van België en de oorlogsslachtoffers – er vonden herdenkingen plaats aan het monument voor de oud-pupillen, aan de herdenkingsplaat voor de gesneuvelde spoorwegbedienden, aan het monument op het Vredeplein en het standbeeld van Koningin Astrid.

Een alternatieve vorm van herdenken vormden de missen op initiatief van de IJzerstichting. De deelnemers kwamen in 1925 samen aan de Houtmarkt en trokken vandaar naar de Sint-Martinuskerk. Tijdens die plechtigheid werd geen hulde gebracht aan het monument voor de gesneuvelde pupillen.⁵⁶ In 1934 vond de herdenking plaats in het teken van drie begrippen: Groeninge, IJzer en Albert I – ook toen was de mis in de Sint-Martinuskerk de enige vorm van hulde.⁵⁷

2. Het monument voor de gesneuvelden aan het Vredeplein

2.1. Voorgeschiedenis

Ongeveer een jaar na het einde van de Eerste Wereldoorlog maakte het daensistische blad *De Werkman* zijn lezers opmerkzaam op

53 'De Vlag-overhandiging der Zebra's. Op zondag 28 april kende Aalst zijn weerstandersdag', in: *O.F.-F.I. Aalst*, 05.05.1946, p. 1.

54 'De dag der groot oorlogsinvalieden', in: *De Gazet van Aalst*, 01.08.1946, p. 3 en 'Geheim Leger – Zone III Aalst', in: *De Gazet van Aalst*, 24.10.1948, p. 3.

55 *De Gazet van Aalst*, 21.10.1961, p. 2, 20.10.1962, p. 2, 28.10.1967, p. 2 en 21.10.1972, p. 7.

56 'IJzerstichting. Afdeling Aalst, in: *De Volksstem*, 28.06.1925, p. 2 en 'De IJzerstichting', in: *De Volksstem*, 10.07.1925, p. 2.

57 '1302-1914-1934. Drie historische jaartalen. Groeninge-IJzer-Albert I', in: *De Volksstem*, 08.07.1934, p. 3.

een ‘vergetelheid’: ‘In St.-Gillis bij Brussel, is nu een wedstrijd uitgeschreven onder de beeldhouwers voor ’t maken van een monument voor de gesneuvelde soldaten der gemeente. Hier in Aalst denken ze daar allemaal niet aan...’⁵⁸ Na de Tweede Wereldoorlog werd niet getalmd. Al in maart 1946, nadat ongeveer een jaar eerder de eerste steen van het ereperk voor de gesneuvelden op de stedelijke begraafplaats was gelegd,⁵⁹ werd een comité voor de oprichting van een oorlogsmonument aangekondigd. Het comité, onder voorzitterschap van schepen Gustaaf de Stobbeleir (1900-1985), zette zich in voor een monument voor de militaire en burgerlijke slachtoffers van beide oorlogen en kon op de steun van het stadsbestuur rekenen. Voorts dacht het comité eraan de bevolking aan te spreken,⁶⁰ en dat gebeurde o.a. met een voordracht over Amerika door dokter Romain de Cock in de feestzaal van het stadhuis, een kaatswedstrijd op het kaatsveld aan de Houtmarkt, een lezing door luitenant-kolonel R. de Schaepdrijver en een Vlaamse kermis georganiseerd door voetbalclub Volharden.⁶¹ Toen het comité het initiatief bekendmaakte, wees het erop dat men ook giften kon storten op een aantal bankrekeningen en dat vertegenwoordigers zich zouden aanbieden met inschrijvingslijsten. In dezelfde oproep kondigde men ook aan dat het ontwerp aan een Aalstenaar zou worden toevertrouwd.⁶²

Ruim acht jaar later, in mei 1954 meldde *De Gazet van Aalst* dat in september – ter gelegenheid van de bevrijdingsfeesten – de eerste steen zou worden gelegd van een monument voor de militaire en burgerlijke slachtoffers van de twee wereldoorlogen. Op 5 september zou in aanwezigheid van de schooljeugd aan het op te richten monument de eeuwigdurende vlam aangestoken worden.⁶³ Beeldhouwer Marc de Bruyn (1924-2009) en architect Stany de Neef stonden in voor het modernistisch ontwerp: drie pijlers die een driehoekige bovenbouw in harde Franse natuursteen schragen. De bovenbouw toont de wapens van België en van de stad Aalst en een reliëf dat de ruiters van de Apocalyps voorstelt. De ruiters symboliseren de rampen die de mensheid getroffen hebben, en tegen die achtergrond tekent zich een compositie in geslagen koper af die de lijdende mensheid symboliseert.

58 ‘Loopende nieuws’, in: *De Werkman*, 19.09.1919, p. 2.

59 Zie: S.A.A., Verslag van de vergadering van het college van burgemeester en schepenen van 21 april 1945, register nr. 197.

60 ‘Oorlogsmonument’, in: *De Gazet van Aalst*, 31.03.1946, p. 3.

61 ‘Voordracht ten voordeele van het oorlogsmonument’, in: *De Gazet van Aalst*, 11.04.1946, p. 2, ‘Groote Lutte’, in: *De Aankondiger*, 06.06.1946, p. 4, ‘Vriendenkring der Officieren Aalst’, in: *De Gazet van Aalst*, 31.03.1946, p. 3 en ‘Groote Vlaamsche Kermis’, in: *De Gazet van Aalst*, 26.05.1946, p. 2.

62 ‘Aan de bevolking van Aalst’, in: *De Gazet van Aalst*, 17.03.1946, p. 3.

63 *De Gazet van Aalst*, 27.05.1954, p. 4 en 15.08.1954, p. 4.

Vredemonument van 1954 op het Vredeplein ter herdenking van de burgerlijke en militaire slachtoffers van beide wereldoorlogen door beeldhouwer Mark de Bruyn en architect Stany de Neef.

Een angstige, vertwijfelde vrouw houdt het lichaam van een levenloze man in de armen. De ontwerper heeft geen realistische uitbeelding nagestreefd, maar getracht de verschrikking uit te drukken die het oorlogsgeweld bij elke mens oproept. Op een sokkel onderaan staat een blok Zweeds graniet waarop zich een bronzen schaal met de eeuwige vlam bevindt, een symbool van het eeuwige gedenken. Aan de oprichting van het monument ging een wedstrijd vooraf. Naast het winnende ontwerp van De Bruyn en De Neef viel een ander vernieuwend, maar complexer voorstel met een heroïsche figuur van Frans Lemaître (1903-1988) op.⁶⁴ De heldhaftige figuur was verwant aan het monument voor de gesneuvelde oud-pupillen en – tegelijkertijd – aan het Vrijheidsbeeld in New York, hoe paradoxaal dat ook mag klinken. De inscriptie op de schets luidde: *Strijd en Offer*. De Bruyn en Lemaître waren echter niet de enige beeldhouwers die een ontwerp aan het comité bezorgden. In naam van het comité schreef Gustaaf de Stobbeleir brieven aan Hugo vander Veken(s) (Sint-Amandsberg), Alfons Huylebroeck (Aalst, 1910-1990)⁶⁵ en Joseph van den Steen

64 Stadsarchief Aalst, foto's SAA_K_PL_280_A en SKA_K_PL_280_B. Zie: <http://www.madeinaalst.be>

65 Voor een overzicht van Huylebroecks werk zie: R. DEVIJVER, 'Fons Huylebroeck: een kunstenaar in hart en ziel', in: *De Voorpost*, 14.07.1978, p. 24.

(Aalst), die later zoals De Bruyn meewerkte aan de vormgeving van de figuren waarmee Aalsterse groepen tijdens de carnavaldagen door de stad trokken, en uiteraard ook aan De Bruyn en Lemaître. In die brieven lichtte De Stobbeleir de beslissing toe om de opdracht toe te kennen aan De Bruyn. De beslissing was genomen door de stad, de provinciale technische dienst en de commissie monumenten en landschappen.⁶⁶ Een gedetailleerd en ondertekend verslag waarin de keuze werd toegelicht, heb ik niet kunnen vinden.

Het lijvige dossier bevat vier foto's: de ontwerpen van De Bruyn en Lemaître, en voorts een achteroverleunende figuur met een gebroken ketting aan de rechter pols en een vlag in de linker hand, en een ontwerp dat tegelijkertijd het militair aspect en de vredessymboliek benadrukt. Het beeld bestaat uit twee handen, waarvan de ene een zwaard omklemt en de andere een (vredes)duif steunt of een duwtje geeft. Op de foto's zijn helaas geen aantekeningen aanwezig, zodat niet achterhaald kan worden wie welk ontwerp heeft ingezonden. Voorts bevat het dossier nog twee schetsen. Het eerste ontwerp is een vrij eenvoudig bronzen beeld op een arduinen sokkel met daaronder de inscriptie *Pro patria*, het tweede is meer toekomstgericht: het stelt een man, een vrouw en een kind voor (althans in rudimentaire vorm). De voorgestelde inscriptie is kort en krachtig: *Pax*. Wellicht is de eerste schets van de hand van Joseph van den Steen (moeilijk leesbaar), de tweede is van Hugo vander Vekens (op de achterzijde werd de naam op afgekorte wijze vermeld: V.d. Vekens H.).⁶⁷ De Bruyn, Lemaître, Huylebroeck en de hierna vermelde Schellinck namen in 1960 samen deel aan een

66 S.A.A., Oprichten monument oorlogsslachtoffers 1956-1957 (Modern archief, Openbare werken, decimale code 869.3, doos 421), met dank aan Lieve Arnouts.

67 De naam werd op verschillende manieren gespeld. Mijn vermoeden dat het ontwerp van de hand van de jonge Hugo vander Vekens (Dendermonde, 1933) was, die o.a. leerling was geweest aan de Aalsterse Academie voor Schone Kunsten (afdeling beeldhouwkunde), werd door de kunstenaar op 5 juni 2011 schriftelijk aan mij bevestigd, hoewel hij slechts vage herinneringen aan zijn ontwerp had. Vander Vekens, woonachtig in Sint-Martens-Leerne, verhuisde vanuit Aalst naar Sint-Amandsberg, precies in de periode dat hij aan de wedstrijd deelnam. Hij werkte toen als beeldhouwer en pottenbakker in het atelier van Joost Marechal (Eeklo), waar hij ook de maquette van zijn ontwerp heeft gemaakt. De band met Aalst werd niet doorgeknipt: van 1962 tot 1997 was hij leraar sculptuur aan het VTI te Aalst.

groepstentoonstelling.⁶⁸ Zowel De Bruyn als Lemaître hebben letterlijk sporen nagelaten in het Aalsterse stadsbeeld.⁶⁹

Maurits Schellinck (Aalst) verklaarde dat hij bereid was het reliëf uit te voeren, en de bouwopdracht werd, zoals voorgesteld op 13 maart 1956, uiteindelijk toegewezen aan Pierre Meganck uit Aalst. Zijn offerte was gunstiger dan die van Peynsaert en Zonen, Emiel Gees en P. van Nuffel, allen ondernemer in Aalst.⁷⁰ Bij de uitvoering was ook Michel Verhulst en Zoon (Keizerlijk Plein) betrokken. Verhulst, die ook al meewerkte aan de uitvoering van het monument aan de Graanmarkt, ontving de opdracht in een brief van de voorzitter van het comité (29 maart 1956). Maar de weg van ontwerp naar realisatie was vrij lang. Op 18 november 1955 verdedigde Gustaaf de Stobbeleir, na eerdere contacten met de administraties die bevoegd waren voor de bouwtoelating, in een brief aan de voorzitter van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen het ontwerp dat uiteindelijk werd uitgevoerd. Op 19 november 1955 verwierp de gouverneur van Oost-Vlaanderen de voorstellen – de combinatie van moderne vormen werd kennelijk niet geapprecieerd.⁷¹ De goedkeuring van een licht aangepast ontwerp werd pas op 13 juni 1956 afgeleverd.⁷²

In een carnavalbijdrage relativeerde Gust van der Stock de betekenis van het monument dat hij als ‘de drijpikkel van de kat’ omschreef.⁷³ Het Vredeplein is het centrum van de buurt die vroeger als de Kat bekend stond.

68 ‘In de stedelijke feesthal. De week van de kunst en de cultuur’, in: *De Gazet van Aalst*, 22.10.1960, p. 1.

69 De Bruyn en Lemaître werkten mee aan de ornamentiek van de Werfkapel (1956). In de nabijheid van deze kapel werd in 1957 het Priester Daensmonument onthuld, eveneens een werk van De Bruyn. Dezelfde kunstenaar ontwierp ook een oorlogsmonument voor Erembodegem, en later werden zijn bronzen beelden van Valerius de Saedeleer (Oude Vismarkt) en Louis Paul Boon (in de tuin van het Stedelijk Museum) in het stadsbeeld geïntegreerd.

70 S.A.A., Openbare werken, doos 421. De firma Peynsaert en Zonen vermeldde – als gevolg van een inschattingfout – een te hoog bedrag en het comité stemde ermee in de offerte als onbestaande te beschouwen. De offerte van Emiel Gees vermeldde de laagste prijs: 266.884 fr. P. van Nuffel verklaarde het werk voor 323.093, 34 fr. te kunnen uitvoeren, Pierre Meganck vermeldde een bedrag van 269.922,50 fr. Na verrekening van een aantal elementen bleek de offerte van Meganck echter de laagste prijs te bevatten.

71 S.A.A., Openbare werken, doos 421, brief van 19.11.1955, ref. 64/8247.

72 S.A.A., Openbare werken, doos 421, brief van het Ministerie van Openbare Werken en van Wederopbouw (Bestuur voor Stedebouw voor de provincie Oost-Vlaanderen) van 13.06.1956 aan de burgemeester, ref. 10-002-3195, HL/VDC 155.752.

73 VAN DER STOCK, ‘Goeie vasten[a]vond, vastenavond’, p. 13.

2.2. Inhuldiging van het monument

Het monument werd ingehuldigd op 9 september 1956, twaalf jaar na de bevrijding van de stad. In de aanloop naar de ceremonie laaide, zoals in 1922, een felle discussie op. Onder de provocerende titel 'Inhuldiging van een Monument voor Gesneuvelden. Worden kandidaat-landverraders toegelaten?' hekelde *De Gazet van Aalst* de grote uitgaven voor het gedenkteken, precies op het ogenblik dat de stad met een begrotingstekort worstelde. De schrijver van de bijdrage was duidelijk niet ingenomen met de vorm van het monument, maar wilde geen negatief oordeel vellen, omdat elk gedenkteken voor oorlogsslachtoffers in principe eerbiedwaardig was.

Scherpe kritiek was er wel voor gemeenteraadslid Bert van Hoorick (1915-2000), een communist en volgens de auteur van het artikel een potentieel 'landverrader.' Van Hooricks politiek verleden werd uiteengegafd, en *De Gazet van Aalst* was van oordeel dat de aanwezigheid van Bert van Hoorick bij de inhuldiging hoogst onwenselijk was. De communisten hadden het initiatief genomen om steunkaarten voor het gedenkteken te verkopen, en ook die handeling werd op virulente wijze aangeklaagd. Niet alleen de vormgeving van de steunkaarten vond geen genade, de schrijver twijfelde er ook aan dat het geld aan het monument was besteed.⁷⁴ Bert van Hoorick, die tijdens de oorlog actief was in het verzet en door de bezetter in Breendonk en later in een Duits concentratiekamp werd opgesloten, protesteerde tegen de verdachtmaking, maar zijn reactie lokte een antwoord uit dat even scherp was als het artikel van 2 september 1956.⁷⁵ Hij had zich al in de jaren 1930 geprofileerd als lid van de Anti-Oorlogsliga en behoorde volgens de liberale politicus Gustaaf de Stobbeleir tot de stichters van de Aalsterse afdeling van het Onafhankelijkheidsfront.⁷⁶ In 1934 was de jonge Van Hoorick de verantwoordelijke uitgever van een strooibiljet dat op 11 november werd verspreid. Voor de oproep om zich niet door de oorlogsretoriek in vervoering te laten brengen, moest hij zich verantwoorden voor het assisenhof van Oost-Vlaanderen dat

74 'Inhuldiging van een Monument voor Gesneuvelden. Worden kandidaat-landverraders toegelaten?', in: *De Gazet van Aalst*, 02.09.1956, p. 1.

75 'Inhuldiging van een Monument voor Gesneuvelden. Een antwoord aan M. Van Hoorick', in: *De Gazet van Aalst*, 16.09.1956, p. 1-2. Zie ook: BERT VAN HOORICK, *In tegenstroom. Herinneringen 1919-1956*, Gent, Masereelfonds, 1983², p. 109 e.v., GREGOR, 'Verslag der massa-meeting van 12 december 1946', in: *De Weerstand*, 22.12.1946, p. 1 en JEF PEERAER, 'Gruwelkamp Breendonk. Doorleefde nachtmerries', Niel, Uitg. De Rupel, 1946 (http://www.getuigen.be/Getuigenis/Peeraer_Jef/tkst.htm)

76 GUSTAAF DE STOBBELEIR, 'Aan de welwetters van het O.F.', *De Liberaal*, 24.11.1945, p. 1.

hem – uiteindelijk – niet schuldig achtte aan een persmisdrijf.⁷⁷ Na de oorlog publiceerde Van Hoorick een brochure waarin hij op een zeer genuanceerde wijze de collaboratie en de repressie behandelde.⁷⁸ Hij zorgde er na de bevrijding ook voor dat Louis Paul Boon als journalist bij *De Roode Vaan* aan de slag kon, en een van de reportages die Boon voor het blad van de KPB schreef, was ‘Hij is een zwarte’ (juni-juli 1946), een bijdrage die hij met een belgicistische en democratische wens afrondde.⁷⁹

Voor de plechtigheid in 1956 was o.a. de schooljeugd ‘gemobiliseerd’, en ook ik stond tussen de vele rijen schoolkinderen – ik herinner me echter alleen de drukte en de Schotse muziekkapel. De ceremonie, met toespraken, muziek en een spreekkoor – *Heldenhulde* van J.M. de Smedt – werd kritisch besproken in *De Gazet van Aalst*.⁸⁰ In hetzelfde weekblad schreef Vuurkruiser: ‘Men begint aan de werkelijke bedoeling van het edel monument te twijfelen wanneer men politieke paljassen tijdens een hoogstaande plechtigheid als zondag jl. ziet te werk gaan, om zich zoveel mogelijk te doen opmerken.’⁸¹ Vuurkruiser haalde niet alleen uit naar links, ook de liberale politicus Gustaaf de Stobbeleir, die als vertegenwoordiger van de vaderlandslievende verenigingen een toespraak had gehouden, kreeg de volle laag. Enkele weken later werd De Stobbeleir opnieuw hevig aangevallen – de auteur vroeg zich af wat het nut was van een eeuwige vlam die regelmatig uit zou gaan.⁸² Het monument maakte duidelijk heel wat emoties los, maar kennelijk niet als de nagestreefde plaats van herinnering. In de voormiddag waren er bloemen neergelegd bij het op 25 september 1938 onthulde standbeeld van Koningin Astrid, en dat was ook het geval bij de bevrijdingsfeesten in 1955.⁸³ Het monument voor de verongelukte koningin was er gekomen op initiatief van het Verbond der Vaderlandse Verenigingen,

77 ‘Politiek misdrijf naar het assisenhof verzonden, in: *De Volksstem*, 04.04.1935, p. 3, ‘Een politiek proces. De zaak Bert van Hoorick, uit Aalst’, in: *De Volksstem*, 11.10.1935, p. 3 en ‘Assisenhof van Oost-Vlaanderen. Drukpersmisdrijf te Aalst’, in: *De Volksstem*, 16.10.1935, p. 2-3.

78 BERT VAN HOORICK, *Geen geld, de bak in. Brieven van incivieken uit de interneringskampen*, z.p., Jef van Extergem-Stichting, z.j. In 1949 diende hij als communistisch volksvertegenwoordiger een wetsontwerp in om minderjarige collaborateurs enigszins buiten het repressiegebeuren te houden. Zie: ‘Vergadering van dinsdag 17 mei 1949’, in: *Parelementaire Handelingen – Kamer van Volksvertegenwoordigers*, p. 3. Wegens de ontbinding van het parlement werd het wetsontwerp niet besproken.

79 LOUIS PAUL BOON, *Hij was een zwarte en andere reportages*, Maastricht, Gerards & Schreurs, 1986, p. 75-92, bezorgd door Jos Muyres.

80 ‘Grootse feesten bij de twaalfde verjaring der bevrijding onzer stad’, in: *De Gazet van Aalst*, 13.09.1956, p. 1.

81 VUURKRUISER, ‘Kleine nota’s bij een groot monument’, in: *De Gazet van Aalst*, 13.09.1956, p. 1.

82 ‘De ‘eeuwige vlam’ werd gedooft!’, in: *Gazet van Aalst*, 04.10.1956, p. 1.

83 ‘Bevrijdingsfeesten’, in: *De Gazet van Aalst*, 08.09.1954, p. 4.

en speelde daarna steeds opnieuw een rol bij de bevrijdingsfeesten en de 11-november-herdenkingen. De berichtgeving in *De Volksstem* stond in 1938 in het teken van de boodschap: 'Hecht u aan den geboortegrond, daar ligt de stevige wortel uwer macht.'⁸⁴ Die boodschap werd een jaar eerder heel letterlijk opgevat, toen het bestuur van de academie in een open brief protesteerde tegen het feit dat de opdracht voor het monument voor de verongelukte koningin – zonder wedstrijd – aan 'een vreemdeling' was toegekend.⁸⁵

**

Uit *Heldenhulde* van J.M. de Smedt bleek heel duidelijk dat het monument voor de slachtoffers van beide oorlogen bedoeld was. Het eerste deel werd als volgt ingeleid: 'O Belgenland/ Door d'oorlog/ Wreed geleden,/ Bodem/ Doordrengd/ Met zoveel heldenbloed,/ Uw zonen die/ Om uwe/ Vrijheid streden,/ Zij vielen al,/ Bezield/ Met liefd' en moed.// We buigen 't hoofd/ Voor onze/ IJzerhelden.' Het tweede deel bracht de tragiek van de concentratiekampen in herinnering: 'Mauthausen... Neuengam.../ Geschandvlekt/ Zij uw naam,/ Kampen van foltering/ Met walg/ En vloek/ Belaân.'⁸⁶

2.3. De herdenkingspraktijk

Vóór de inwijding van het gedenkteken aan het Vredeplein werden de gesneuvelde soldaten, weerstanders en politieke gevangenen herdacht aan het ereperk op de stedelijke begraafplaats. De eerste steen van dit ereperk werd gelegd op 10 mei 1945, en gedurende vele jaren bleef het Comité van Erkentelijkheid zich inzetten om het nodige geld bijeen te brengen voor de aanleg en het onderhoud van dit ereperk. Er werden waterfeesten en toneelvoorstellingen georganiseerd, en men deed

84 Het beeld was het werk van de kunstenaar Emiel van de Winckel (1879-1953). Een maquette werd in juni tentoongesteld in de zaal van het belfort. Bij de onthulling van het standbeeld werd een sprekkor van J.M. de Smedt (*In memoriam*) uitgevoerd, en zowel de fanfare *Hand in Hand* als de muziekkapel van het 2de Linieregiment luisterde de plechtigheid op met muziek. 'Comité 'In memoriam'', in: *De Volksstem*, 09.06.1938, p. 3 en 'Onthulling van het standbeeld van H.M. Koningin Astrid te Aalst', in: *De Volksstem*, 25.09.1938, p. 1.

85 'Academie voor Schoone Kunsten Aalst', in: *De Liberaal*, 14.11.1937, p. 6.

86 *Plechtige inhuldiging van het monument ter ere van de militaire en burgerlijke slachtoffers van de beide wereldoorlogen 1914-1918 en 1940-1945*, stadsarchief Aalst, Openbare werken, doos 421.

zelfs een beroep op Sint-Maarten om het nodige geld te verzamelen.⁸⁷ Buurten namen de kosten voor een aantal grafstenen op zich, en het comité schreef een wedstrijd uit onder de lokale ‘steenhouwers’ voor de uitvoering van een aantal sierpilaren.⁸⁸ Ook nadat het monument aan het Vredeplein was opgetrokken, bleef het ereperk mensen en organisaties aantrekken – op deze plaats waren immers oud-strijders en andere oorlogsslachtoffers herbegraven.

**

In het laatste kwart van de twintigste eeuw werd, ter gelegenheid van een alternatieve 11-november-herdenking, de aanwezigheid van militairen bij de herdenkingen gehemeld. Het stadsbestuur wenste volgens de critici op geen enkele manier bij te dragen aan de alternatieve ceremonie, maar liet zich wel vertegenwoordigen in het bijzijn van militairen: ‘De heldenverering in bijzijn van sabelslippers in uniform spreekt onze afgevaardigden in parlement en college van burgemeester en schepenen blijkbaar meer aan. Naast de burgervader en schepenen Van den Eede ontdekten we minister Galle, met een grote kroon voor het beeld van Koningin Astrid.’⁸⁹

Bij de vijftigste verjaardag van het einde van de Eerste Wereldoorlog, in november 1968, vielen geen uitgesproken kritische geluiden op. Er werden bloemen neergelegd bij het monument aan de Graanmarkt en het monument aan het Vredeplein. Tijdens toespraken, door o.a. schepenen Van Hoorick, werd aan de betekenis van de Eerste Wereldoorlog herinnerd en hulde gebracht aan de frontsoldaten. Later die dag werden – onttrokken aan de blikken van het publiek – zowel de *Brabançonne* als *De Vlaamse Leeuw* gezongen. De leden van het stadsbestuur die aan de herdenking hadden deelgenomen, werden expliciet vermeld door *De Gazet van Aalst*, de afwezigen kregen een (zachte) veeg uit de pan.⁹⁰ Tien jaar eerder, in november 1958, werd de ‘eeuwige vlam’ van het monument aangewakkerd met de fakkel van de oud-strijders en gaven de Royal Northumberland Fuseliers een aantal concerten, o.a. op 11

87 Zie o.a. ‘Erkentelijkheid – Aalst’, in: *De Gazet van Aalst*, 15.02.1945, p. 2, ‘Erkentelijkheid’, in: *De Gazet van Aalst*, 15.03.1945, p. 2, ‘Groot Venetiaans waterfeest’, in: *De Gazet van Aalst*, 01.06.1947, p. 3, ‘Sint Marten komt’, in: *De Gazet van Aalst*, 06.11.1947, p. 3 en ‘Sinte Marten komt’, in: *De Gazet van Aalst*, 13.10.1949, p. 3.

88 ‘Erkentelijkheid’, in: *De Gazet van Aalst*, 01.04.1945, p. 2.

89 *Vies Oilsjt*, 01.12.1979, p. 10.

90 ‘Vijftigste herdenking van wapenstilstand’, in: *De Gazet van Aalst*, 16.11.1968, p. 1 en ‘Nog de herdenking 11 november 1918’, in: *De Gazet van Aalst*, 16.11.1968, p. 3.

november om acht uur 's avonds aan het Vredeplein. De burgemeester hield een toespraak in het stadhuis.⁹¹

De 11-november-herdenkingen verliepen volgens een vast patroon, met een mis en een bloemenhulde bij het monument aan het Vredeplein. Na een optocht door het centrum van de stad hield een der schepenen een toespraak in het gemeentehuis. Het muziekcorps van de brandweer verzorgde vaak de muzikale omlijsting, en het stadsbestuur vroeg de bevolking de huizen te bevlagen.⁹² De herdenking op 11 november leek na twee wereldoorlogen evident, maar onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog werd de inval van het Duitse leger op 4 augustus 1914 herdacht (bepaald in de wet van 19 juli 1919).⁹³ Ook in Aalst werd 4 augustus herdacht: het stadsbestuur ontving in 1919 de oud-strijders en een groot koor zong de cantate 'Hulde aan onze jongens.' Burgemeester De Hert hield een lange toespraak en typeerde 4 augustus als volgt: 'Akelige dag 4 Oogst 1914, gruwzame dag, maar ook grootsche dag van verheven grootheid voor ons klein Vaderland!' De oud-strijders repliceerden dat 4 augustus voor hen geen feestdag, maar een rouwdag was. De burgemeester benadrukte dat de herdenking van 4 augustus een regeringsinitiatief was en niet als een feestdag mocht worden beschouwd.⁹⁴ De herdenking van 4 augustus riep op sommige plaatsen spanningen op.⁹⁵ Verzet van oud-strijders⁹⁶ en socialisten, die op een voortschrijdende militaristische instelling bleven wijzen,⁹⁷ leidde ertoe dat 4 augustus *uit het geheugen werd gewist* en werd vervangen door

91 'Stad Aalst, 10-11-15 november', in: *De Gazet van Aalst*, 01.11.1958, p. 3.

92 Zie o.a.: 'Zo herdenkt Aalst de wapenstilstand', in: *De Voorpost*, 03.11.1989, p. 5. In 1989 was het schepen Bogaert die de toespraak hield.

93 Het voorstel werd ingediend op 17 december 1918 en door de Kamer van Volksvertegenwoordigers aangenomen op 10 juli 1919. De wettekst verscheen in het *Staatsblad* van 31 juli 1919.

94 'De nationale feestdag in Aalst', in: *De Volksstem*, 07.08.1919, p. 2. Hier en daar ging de herinnering aan 4 augustus gepaard met het gebruik van metaforen die aan de woorden van burgemeester De Hert deden denken. Zo schreef P.P. DENYS: 'Door de eeuwen zal men nu herhalen/ Hoe België door zijn fier verzet/ 't Beschavingslicht deed zegepralen/ En gansch Europa heeft gered.' 'De vierde augustus 1914', in: *Het Yperse-La Région d'Ypres*, 21.08.1920, p. 1.

95 'Alarm!', in: *De Volkswil*, 19 augustus 1922, p. 2.

96 Zie o.a.: 'Aan de oorlogsverminkten en invaliden', in: *De Volksstem*, 04.08.1920, p. 1 en 'De V.O.S. en 4 Oogst', in: *Werkerswelzijn*, 07.08.1921, p. 1. In beide oproepen werd er op gewezen dat 4 augustus geen feestdag maar een dag vol droeve herinneringen was. In 1921 riep de regering, ondanks de negatieve stemming bij de oud-strijders, via de provinciebesturen op om op 4 augustus om halftien – het tijdstip van de Duitse inval – de klokken te doen luiden en de fabriekssirenes te laten gaan. 'De vier Augustus-herdenking', in: *De Volksstem*, 20.07.1921, p. 1.

97 Het Leuvense socialistische blad *De Volkswil* wees erop dat België, zoals de meeste andere landen voor een sterk leger ijverde. LIEVIN, 'Voor wereldvrede! Voor amestie aan de O.S.! Tegen militarisme!', in: *De Volkswil*, 12 augustus 1922, p. 1. Ook *De Ontwaking* (Roesselare-Tielt) verzette zich tegen holle slogans: 'In woorden zijn alle landen tegen oorlog.' In de praktijk zetten volgens de schrijver echter de meeste landen tot oorlog aan. Hij zag ontwapening als de enige weg naar de vrede. A. DIERKENS, 'Engeland-België', in: *De Ontwaking*, 09.11.1924, p. 1.

11 november (bepaald in de wet van 21 juli 1922). Aan die wijziging ging op 13 juli 1922 een geanimeerde discussie vooraf in de Kamer van Volksvertegenwoordigers.⁹⁸ De vraag om 11 november als feestdag uit te roepen werd overigens ook al tijdens de Aalsterse gemeenteraad van 3 mei 1919 naar voren gebracht door raadslid Blanckaert. Tijdens diezelfde raadszitting vroeg raadslid De Windt een nationale feestdag te voorzien bij het planten van de vrijheidsboom.⁹⁹ In de Westhoek verdedigde enkele maanden later senator Struye eveneens 11 november, en *De Poperinghenaar* vroeg zich af of men het niet eens kon worden over een betere dag dan 4 augustus, ‘verjaardag van ’t begin van al onze rampen.’¹⁰⁰

Aan het ‘Vredesmonument’ werd gedurende vele jaren ook V-dag (het einde van de Tweede Wereldoorlog op 8 mei) herdacht. V-dag riep in 1945 gemengde reacties op. Onder de titel ‘Een mei’ – de dag van de arbeid – juichte Pierlala in *De Gazet van Aalst* niet alleen de bevrijding toe, hij herinnerde er de lezers ook aan dat mei de Mariamaand was en dat weldra de woorden ‘Koningin van Vrede, bid voor ons!’ zouden weerklinken. In mei 1940 had de ‘oorlogszon’ geschenen, en de auteur hoopte dat nu de zon van de vrede niet meer zou wijken.¹⁰¹ Pierlala belichtte ook de vele betekenissen van V en hij besloot zijn ‘historische’ bijdrage met ‘Leve de Verlossing! Vrijheid! Victorie! Vrede!’ Hij sprak zich ook uit voor de vrije vrede en de vorst. Op dezelfde voorpagina werd gepleit voor de terugkeer van ‘volks-koning’ Leopold III,¹⁰² en op het einde van diezelfde maand mei werd de nieuwe wapenstilstand vergeleken met het einde van de Grote Oorlog: ‘De V-dag is er veel rustiger gekomen dan den wapenstilstanddag in ’18. Ons twee of drie dagen vredeviering brachten ons wel opluchting en vreugde, maar alles bijeengenomen, was elf november ’18 nog iets heel anders.’ Het lijkt erop dat de nieuwe vrede slechts getemperde verwachtingen opriep. De auteur benadrukte alleszins de wens dat de nieuwe vrede nu wat langer mocht duren.¹⁰³ Een jaar later, in 1946, huldigde de stad de gesneuvelden met een indrukwekkend programma – o.a. op het ereperk van het Aalsterse kerkhof. De plechtigheden riepen geen politieke of

98 Zie: ‘Séance du jeudi 13 juillet 1922. Séance du matin’, in: *Annales Parlementaires – Chambres des Représentants*, p. 1739-1746: ‘Discussion générale: 1° de la proposition de loi substituant la date du 11 novembre à celle du 4 août comme fête nationale; 2° de la proposition de loi portant que l’anniversaire de la journée du novembre 1918 sera célébré chaque année comme fête officielle de la paix.’

99 ‘Zitting van den gemeenteraad van 1919’, in: *De Werkman*, 09.05.1919, p. 1.

100 ‘Nationale feestdag’, in: *De Poperinghenaar*, 27.07.1919, p. 2 en 10.08.1919, p. 2.

101 PIERLALA, ‘Een mei’, in: *De Gazet van Aalst*, 29.09.1945, p. 1.

102 PIERLALA, ‘V!’, in: *De Gazet van Aalst*, 13.05.1945, p. 1 en V., ‘De toestand’, in: *De Gazet van Aalst*, 13.05.1945, p. 1.

103 V., ‘De toestand. Vrede nu en in ’18’, in: *De Gazet van Aalst*, 31.05.1945, p. 1.

levensbeschouwelijke weerstand op en aan de huldiging namen zowel burgerlijke als militaire gezagsvoerders deel.¹⁰⁴

In 1958 ging de herdenking door om 19u30, in 1962 om 18u30. Na een korte optocht door het centrum van de stad volgde een bloemenhulde aan het Vredesmonument – in 1962 werd ook een bloemenhulde aan het monument van Koningin Astrid vermeld.¹⁰⁵ Nadat de regering in 1975 had besloten 8 mei niet meer op officiële wijze te herdenken, besliste de KPB van Aalst in 1976 toch naar het Vredeplein en het ereperk op het kerkhof te trekken om er de gesneuvelden te eren en ervoor te zorgen dat de gruwel van het naziregime niet werd vergeten.¹⁰⁶ Er werd gesuggereerd dat Duitsland, dat tegen een bliksemtempo zijn verloren plaats had herwonnen, kennelijk niet meer aan het verleden herinnerd wilde worden en wellicht druk uitoefende om het einde van de Tweede Wereldoorlog en de oorlog zelf te ‘vergeten.’¹⁰⁷ De economische heropleving was – voor de vroegere ‘tegenstanders’ – echter geen verrassing: ook na de Eerste Wereldoorlog nam Duitsland snel opnieuw de draad op.¹⁰⁸ Duitsland en Frankrijk konden wel degelijk naast elkaar bestaan, en de Eerste Wereldoorlog was geen historische noodzakelijkheid.¹⁰⁹

In vergelijking met de Eerste Wereldoorlog was het gesuggereerde Duits verlangen om de Tweede Wereldoorlog te vergeten een vrij late reactie. Tijdens de eerste wereldbrand dacht de bezetter er al aan om

104 S.E., ‘Aalst huldigt zijn gesneuvelden’, in: *De Gazet van Aalst*, 16.05.1946, p. 2.

105 *De Gazet van Aalst*, 08.05.1958, p. 3 en 03.05.1962, p. 3.

106 ‘Kommunistische Partij blijft 8 mei gedenken’, in: *De Voorpost*, 30.04.1976, p. 12. In de Kamer van Volksvertegenwoordigers vroeg de communistische volksvertegenwoordiger Louis van Geyt een interpellatie aan, gericht aan de eerste minister met betrekking tot zijn goedkeuring om de herdenkingsplechtigheden naar aanleiding van de kapitulatie van het nazi-regime in 1945 niet meer te laten doorgaan. Een datum voor de interpellatie werd niet vastgelegd. ‘Vergadering van donderdag 22 mei 1975’, in: *Parlementaire Handelingen – Kamer van Volksvertegenwoordigers*, p. 2887.

107 Voor het ‘Wirtschaftswunder’ en het groeiende Duitse zelfvertrouwen zie o.a.: G. BAUMANN, *Eine Handvoll Konzernherren*, Berlin, Verlag Volk und Welt, 1953, LOUIS PAUL BOON, *Duitsland van nu. Gisteren puinen, vandaag fortuinen*, Gent, De Vlam/Het Licht, [1958] en ‘Krupp na 153 jaar’, in: *De Gazet van Aalst*, 11.04.1964, p. 1. In verband met het vergeten en het gedenken (in het algemeen) zie: FRANCINE MIGNEAULT, ISABELLA LA O’ & MAARTEN VAN ALSTEIN, *Oorlogsherdenking herdacht*, Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2010, p. 7.

108 Zie: ‘De bloedige Internationale der Bewapeningsnijverheid’, in: *Recht en Vrijheid*, 26.10.1931, p. 1 over het boek *Die blutige Internationale der Rüstungsindustrie* (Berlijn 1929) van de Duitse pacifist Otto Lehmann-Russbüldt (1873-1964) dat rond die tijd in het Nederlands verscheen bij De wilde Roos in Brussel. De Deense vrijzinnig-liberale auteur Georg Brandes (1842-1927) had er al eerder op gewezen dat de internationale geldstromen en de accumulatie van kapitaal niet of nauwelijks werden gehinderd door het wapengeweld. Brandes associeerde oorlog met het zoeken naar afzetmarkten en daarbij speelden op de achtergrond allerlei financieringsmechanismen een rol, ook tussen oorlogsvoerende partijen. GEORG BRANDES, *Verdenskrigen*, København, Gyldendalkse Boghandel – Nordisk Forlag, 1916², 308 e.v.

109 BRANDES, *Verdenskrigen*, p. 24-25.

de sporen van de oorlog op een positieve manier uit te wissen. Voor de (geplande) heropbouw van vernielde stadsgedeelten werd door het Duits bestuur een beroep gedaan op de stedenbouwkundige Rehorst; hij moest verhinderen dat bij de wederopbouw ‘in städtebaulicher und baukünstlerischer Beziehung etwas Schlechtes oder Minderwertiges zur Ausführung gelangt.’¹¹⁰ Gouverneur-generaal von Bissing hield al in het najaar van 1915 een lezing, *Künftige Aufgaben des belgischen Städtebaues*, waarin hij het over de heropbouw van België had. De heropbouw moest de sporen van de Duitse vernielingen uitwissen, maar het plan streefde (eerlijk gezegd) ook positievere doelstellingen na.¹¹¹ De gouverneur-generaal wilde van de vernielde steden een ‘Kulturdenkmal’ maken en daarbij gebruik maken van Duitse cultuuropvattingen.¹¹² Het behoeft geen betoog dat de inwoners van vernielde steden andere prioriteiten hadden, en dat velen bijna onmiddellijk nadat de wapens het zwijgen was opgelegd de ellende trachtten te vergeten. De Deense journalist Kai Friis-Møller (1888-1960), die reeds enkele weken na het tekenen van het wapenstilstandsverdrag door Noord-Frankrijk en België reisde, hoorde op veel plaatsen *Here’s to you! Vive la victoire!* en *Madelon, Madelon, Madelon!* Vergeten was de misère, ‘que voulez-vous?’ Men kon toch niet alles onthouden, en het was mogelijk om alles, alleszins tijdelijk, te vergeten.¹¹³

De Engelsen gingen uit van heel andere beginselen – zij wilden de verwoeste gewesten gedeeltelijk als herinneringsplaats bewaren en de sporen van de vernieling niet volledig uitwissen. Hoe verschillend het verleden beleefd werd en wordt, bleek enkele jaren geleden, toen de geplande uitbreiding van de A19 in Engeland scherpe reacties opriep. De uitvoering zou volgens verontwaardigde reacties Pilkem Ridge, het meest symbolische slagveld uit de Eerste Wereldoorlog aantasten.¹¹⁴ Dat er tussen 31 juli en 2 augustus 1917 nabij die heuvelrug veel soldaten het leven hebben gelaten, staat vast, maar dat was gedurende de hele oorlog het geval in de hele Westhoek en in Noord-Frankrijk. ‘Their name liveth for evermore’ is in de Westhoek een gekende slagzin, maar veel grafstenen bevatten (helaas) geen naam.

In 1975 was Duitsland betrokken partij bij de uitbouw van een Europese defensiepolitiek en de ontwikkeling van een Europese luchtvaar-

110 ‘Kleine Mitteilungen’, in: *Landsturm*, 01.09.1915, p. 7.

111 ANDREAS BUNTZEN, ‘Belgiens genrejsning’, in: KAI FRIIS-MØLLER, red., *Belgien*, København, V. Pios Forlag, 1916, p. 214-224, waar 217.

112 *Ibidem*, p. 218.

113 KAI FRIIS-MØLLER, *En pilegrimsfærd til Nordrankrig og Belgien*, København, Nyt Nordisk Forlag, 1919, p. 146.

114 ‘Britse Lord wil geen snelweg door Pilkem Ridge’, in: *De Standaard*, 04.01.2002.

tindustrie, of anders gezegd, Duitsland was intussen een bondgenoot geworden.¹¹⁵ De Bondsrepubliek had die status verworven via een getrapte integratie in het West-Europees politiek en economisch weefsel: het Marshallplan (vanaf 1948), de toetreding tot de EGKS (vanaf 1952), de EEG (vanaf 1958) en de NAVO (vanaf 1956), nadat Duitsland op 23 oktober 1954 door de andere leden van de alliantie was uitgenodigd om lid te worden van het bondgenootschap. Na de Tweede Wereldoorlog herstelde België in 1951 als eerste Europese staat opnieuw de diplomatieke betrekkingen met de Bondsrepubliek. De regering had in de Kamer van Volksvertegenwoordigers op 9 november 1950 haar intentie bekend gemaakt om ‘de staat van oorlog met Duistland’ te beëindigen. De VS, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk hadden dezelfde intentie, en België had overleg gepleegd met Nederland en Luxemburg. Volgens de minister van buitenlandse zaken, Paul van Zeeland, was de bedoeling van de aangekondigde maatregel: ‘faciliter l’intégration de la République fédérale allemande dans la communauté des peuples libres et, du même coup, contribuer à la normalisation de ses rapports avec cet état.’ In de korte bespreking na de mededeling vielen geen uitgesproken negatieve geluiden op,¹¹⁶ maar het oorlogsverleden was in België nog niet verwerkt, zoals enkele maanden later duidelijk werd tijdens interpellaties over collaboratie en repressie.¹¹⁷

Aan de vroege normalisatie van de betrekkingen tussen België en de Bondsrepubliek werd eind maart 2011 herinnerd in Berlijn. President Wulff prees bij het bezoek van Albert II aan de Duitse hoofdstad de Belgische erkenning, ‘ondanks het onrecht dat België werd aangedaan tijdens de bezetting door de nazi’s’,¹¹⁸ en zo werd de Duitse hoofdstad heel even een plaats van Duits-Belgische herinnering.

Vijftien jaar nadat de regering V-dag als officiële herdenkingsdag had geschrapt, in 1990, organiseerde de Vereniging van Vaderlandslievende Verenigingen van Groot-Aalst nog steeds een activiteit op V-dag.¹¹⁹ De Aalsterse KPB was niet de enige groep die 8 mei met een stip op de kalender aanduidde. Bij het bezoek van Albert II aan Duitsland in

115 Zie: de mededeling van de eerste minister, Leo Tindemans, in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, ‘Vergadering van dinsdag 10 juni 1975’, in: *Parlementaire Handelingen – Kamer van Volksvertegenwoordigers*, p. 3229-3232.

116 ‘Vergadering van donderdag 9 november 1950’, in: *Parlementaire Handelingen – Kamer van Volksvertegenwoordigers*, p. 15-16.

117 ‘Vergadering van dinsdag 15 mei 1951’, in: *Parlementaire Handelingen – Kamer van Volksvertegenwoordigers*, p. 4-10.

118 PHILIPPE GHYSENS, ‘Toch weer vrienden na gruwel nazi’s. Duitse president houdt opmerkelijke speech bij bezoek Albert’, in: *Het Laatste Nieuws*, 30.03.2011, p. 14.

119 *De Voorpost*, 20.04.1990, p. 13. Het verbond herdacht voorts o.a. de bevrijding van Aalst (op 1 september), de oud-pupillen (op 28 oktober) en uiteraard wapenstilstand op 11 november.

maart 2011 werd duidelijk dat Duitse politici zestig jaar na de nieuwe erkenning de nazigruwel en het einde van de oorlog niet (meer) in het vergeetboek wilden laten verdwijnen.

De bevrijdingsfeesten in september gingen gepaard met een korte optocht en een bloemenhulde aan het standbeeld van Koningin Astrid en het monument aan het Vredeplein. Een representatieve beschrijving van het programma in de jaren na de oprichting van het Vredesmonument vindt men in *De Gazet van Aalst* van 23 augustus 1958.¹²⁰ De dertigste verjaardag van de bevrijding van Aalst, in 1974, verliep kennelijk in mineur – er was naar verluidt geen geld om de Aalsterse ereburger, de Britse officier Fairbairn uit te nodigen, en de KPB organiseerde een aparte herdenking.¹²¹ Indien het stadsbestuur of een vereniging wel voldoende geld had gehad om de ereburger uit te nodigen, dan had de ‘majoor’ toch niet aan de plechtigheid kunnen deelnemen, want William Ewart Fairbairn (1885-1960), die zijn loopbaan als luitenant-kolonel afsloot, was toen al meer dan tien jaar overleden.¹²² Bij de vijfde verjaardag van de bevrijding, in 1949, was Fairbairn wel aanwezig. Het einde van de oorlog en de vele oorlogsslachtoffers werden toen tijdens het weekend van 3 en 4 september herdacht. Majoor Fairbairn werd in een open jeep met aan het stuur senator De Stobbeleir door de stad gereden. Het weekblad van de liberale partij wees erop dat de verjaardag van de bevrijding veel mensen naar buiten deed komen. Ook in september 1954, toen de eerste steen van het monument aan het Vredeplein werd gelegd, was de Britse ereburger uitgenodigd.¹²³

3. Een terugblik: constanten en varianten

De inhuldiging van de twee Aalsterse monumenten ging gepaard met ‘incidenten’: in 1922 verzetten de daensisten en de socialisten zich tegen het militair karakter van de plechtigheid, in 1956 werd de aanwezigheid van communistische verzetslieden bij de onthulling scherp gehekeld

120 ‘Bevrijdingsfeesten’, in: *De Gazet van Aalst*, 23.08.1958, p. 1. Voor herinneringen aan de bevrijding in september 1944 zie: ‘Septemberfragment ’44. De nachtelijke bevrijdingsraid Arras-Aalst’, in: *De Gazet van Aalst*, 06.09.1969, p. 1.

121 ‘Telex’, in: *De Voorpost*, 16.08.1974, p. 9 en *De Gazet van Aalst*, 10.08.1974, p. 1. Beide bladen hebben het over majoor Fairbanks, maar de Britse ereburger was Bill Fairbairn die, nadat Aalst op 3 mei 1944 was bevrijd, op donderdag 7 mei 1944 het eerste officiële contact had met het Aalsterse stadsbestuur. Hij werd ereburger in 1945 en werd in het openbaar gehuldigd. ‘Hulde aan Captain Bill Fairbairn’, in: *De Gazet van Aalst*, 29.04.1945, p. 2.

122 en.wikipedia.org/wiki/William_E._Fairbairn

123 ‘Vijfde verjaardag der bevrijding der stad. Feestelijkheden’, in: *De Gazet van Aalst*, 25.08.1949, p. 4, *Waarheid*, 10.09.1949, nr. 8, p. 1 en ‘Stad Aalst. Bevrijdingsfeesten’, in: *De Gazet van Aalst*, 15.08.1954, p. 3.

in *De Gazet van Aalst*. Die negatieve reacties waren geen typisch Aalsters fenomeen. In zijn artikel over de Franse ‘monuments aux morts’ vermeldde Antoine Prost vergelijkbare reacties in Choisy-le-Roi (1923) en Grenoble (1932). Op 11 november 1923 ontmoette een optocht van oud-strijders een groep tegenbetogers die de *Internationale* zong en ‘A bas la guerre’ riep. In Grenoble verzette de socialistische burgemeester zich tevergeefs tegen het aantreden met vlaggen, die hij als een symbool van militarisme beschouwde.¹²⁴ Op 27 juli 1924 ging de inwijding van het monument voor de gesneuvelde soldaten en omgekomen burgers op de Leuvense begraafplaats eveneens met een incident gepaard. Omdat het stadsbestuur negatieve reacties vreesde, werd aan de Socialistische Oud-strijders medegedeeld dat hun vlag met het gebroken geweer niet welkom was. Dat symbool werd door velen als revolutionair beschouwd. De socialistische partij en haar verenigingen bleven dan ook afwezig. Tijdens het interbellum organiseerden ze meermaals aparte herdenkingen aan het door Louis Jotthier (1866-1934) gerealiseerde gedenkteken.¹²⁵ Ruim zes jaar later waren er ook incidenten bij de inhuldiging van het IJzermonument in Diksmuide.¹²⁶

Monumenten als plaatsen van herinnering roepen altijd uiteenlopende – en vaak tegenstrijdige – herinneringen op. De vernieling van de IJzertoren in juli 1945 en maart 1946 toont dit onomstootbaar aan, en dat blijkt ook uit het debat dat de Kamer van Volksvertegenwoordigers aan het gerechtelijk onderzoek in verband met de aanslag heeft gewijd.¹²⁷ Uit de artikelen die na de vernieling in Aalsterse bladen verschenen, blijkt eveneens dat het monument tegengestelde reacties opriep. Pierlala schreef: ‘Zooals onze jongens tijdens de Boerenkrijg vielen voor ‘outer en heerd’ zoo vielen onze IJzerjongens voor Volk, Land en God.’¹²⁸ In *O.F.-F.I. Aalst* werd erop gewezen dat de Liberale Vlaamse Jeugd het monument als ‘een symbool van verraad’ beschouwde – enkele weken later noemde hetzelfde blad de IJzertoren ‘het grootste leugenmonument’¹²⁹, en in juni werd de toren het ‘verradersmonument’

124 PROST, ‘Les monuments aux morts’, p. 195.

125 Zie: PIET VELDEMAN, ‘Voorbijganger gedenk... Monumenten en gedenksteden rond de Eerste Wereldoorlog te Leuven’, in: CEUNEN EN VELDEMAN, *Aan onze helden en martelaren...*, p. 257-303, waar 262.

126 ‘Inhuldiging van IJzermonument te Dixmude. Betreuwenswaardige incidenten’, in: *De Volksstem*, 26.08.1930, p. 1.

127 ‘Vergadering van dinsdag 19 juni 1951’, in: *Parlementaire Handelingen – Kamer van Volksvertegenwoordigers*, p. 3-23 en ‘Vergadering van donderdag 21 juni 1951’, in: *Parlementaire Handelingen – Kamer van Volksvertegenwoordigers*, p. 9-32.

128 PIERLALA, ‘Kruis- en lijkschennis’, in: *De Gazet van Aalst*, 21.03.1946, p. 1.

129 ‘Een motie tegen misleidende IJzerbedevaarten’, in: *O.F.-F.I. Aalst*, 28.04.1946, p. 2 en ‘IJzertoren’, in: *O.F.-F.I. Aalst*, 26.05.1946, p. 2.

genoemd. In een Belgische en Europese context was de vernieling van de IJzertoren – als monument waarvan de receptie scherpe tegenstellingen aan het licht bracht – geen uniek verschijnsel.¹³⁰ Een ander – maar niet het enige – voorbeeld dat het multifunctioneel karakter van een herdenkingsplaats illustreert, is het Deense plaatsje Dybbøl dat zowel Deense als Duitse identiteitsassociaties oproept. Waar nu tussen lilliputachtige kanonnen schapen grazen, werd in 1864 het Deense leger onder de voet gelopen door Duitse en Oostenrijkse legereenheden. Toch trok en trekt deze plaats zowel Denen als Duitsers aan. In 1990 werd begonnen met de bouw van een eigentijds museum: '1864' *Historiecenter Dybbøl Banke*.¹³¹

Als plaats van herinnering zijn de meeste monumenten multifunctioneel. Ze herinneren aan de band tussen staat en individu en beklemtonen de zedelijke plicht tegenover de gemeenschap. Burgerplicht is een begrip dat precies in de omgeving van gedenktekens wordt opgeroepen, en het waren niet alleen militairen of oud-strijders die deze boodschap uitdroegen, ook de vereniging van personen met een decoratie voor moed en zelfopoffering, vertegenwoordigers van weerstandsgroeperingen en de brandweer namen deel aan de herdenkingen.¹³² Voorts namen 'gewone' burgers, sportverenigingen, invaliden en kerkelijke gezagsdragers deel aan de plechtigheden. Allen onderschreven het plichtsprincipe vanuit hun eigen burgerlijke of religieuze opvattingen.

De Franse gedenktekens kan men volgens Prost groeperen in een viertal hoofdcategorieën, maar geen van de Aalsterse monumenten sluit naadloos aan bij de door Prost voorgestelde typologie. In een beschrijving van de Leuvense oorlogsmonumenten gebruikte Piet Veldeman een andere classificatie. Hij maakte een onderscheid tussen 1. monumenten voor gesneuvelde militairen en omgekomen burgers, 2. militaire monumenten, 3. monumenten voor verdienstelijke personen en instellingen, en 4. de bijzondere Leuvense categorie monumenten voor de brand en de wederopbouw van Leuven. Drie van de vier categorieën werden bovendien onderverdeeld in een aantal aparte

130 ROMAIN JOHN VAN DE MAELE, 'Gedenkplaats of (h)erkenningplaats?', in: *Locus*, 2007, jrg. 9, nr. 21, p. 5-6. Zie ook: 'Oorlogsgedenkmaal vernield', in: *De Volksstem*, 18.11.1926, p. 3. De krant meldde dat het oorlogsmonument in Verviers voor de tweede maal werd vernietigd; de schade was zo groot dat het gedenkteken opnieuw gegoten moest worden.

131 INGE ADRIANSEN, *Dybbøl – et dansk og tysk nationalt symbol*, Museet på Sønderborg Slot, z.j. (Oorspronkelijk verschenen in *Sønderjyske Arbøger*, 1992.)

132 Zie o.a.: 'Koninklijke Oostvlaamse Brandweerbond hield wintercongres te Aalst', in: *De Gazet van Aalst*, 17.01.1955, p. 3.

domeinen.¹³³ Het monument aan de Graanmarkt sluit enigszins aan bij de ‘monuments patriotiques, qui sont souvent aussi des monuments à la victoire’ van Prost en volledig bij de ‘militaire monumenten’ van Veldeman. Het Vredesmonument heeft raakpunten met ‘les monuments purement funéraires, qui soulignent l’ampleur du deuil sans en fournir la justification et inclinent par la même au pacifisme,’¹³⁴ en Veldemans categorie ‘monumenten voor gesneuvelde militairen en omgekomen burgers.’

De vrouw, de centrale figuur, die (zegevierend) een zwaard en de vlag van het gedenkteken aan de Graanmarkt vasthoudt, wijst samen met de inscriptie op het patriottisch karakter van deze plaats van herinnering, zij is Belgica en Patria. Het aangevallen vaderland heeft niet alleen weerstand geboden maar ook een rechtvaardige zege afgedwongen, en daarvoor hebben de twee knapen – symbolen van de gesneuvelde soldaten en pupillen – hun leven gegeven. Terwijl de oorlog nog woedde, herinnerde een medewerker van het in Aalst geredigeerde Duitse soldatenblad *Landsturm* er de lezers aan dat men de gesneuvelde soldaten niet alleen dankbaar moest zijn, maar dat hun offer ook fierheid opriep.¹³⁵ De schrijver, een aalmoeznier, hield er een discours op na dat sterk aansloot bij de boodschap van het monument aan de Graanmarkt.

Het monument aan het Vredeplein roept andere gevoelens op en draagt een andere boodschap uit: de ruiters van Apocalyps symboliseren het onheil, de vrouw belichaamt het lijden van de mens. Het gedenkteken is bedoeld als eerbetoon aan de gesneuvelden van beide wereldoorlogen – burgers en militairen – en is veeleer pacifistisch van aard, zoals uit de benaming van het monument en het plein blijkt. In vergelijking met een aantal Franse en Belgische monumenten stelt geen van beide gedenktekens een (zegevierende) soldaat voor.

In Frankrijk werden de monumenten voor de gevallen soldaten uit de ‘Grote Oorlog’ opgericht op initiatief van burgers in samenwerking met de gemeenten, en de meeste dorpsmonumenten werden voor 1922 onthuld.¹³⁶ Het gedenkteken voor de gesneuvelde oud-pupillen werd precies in dezelfde periode opgericht, maar het initiatief daartoe ging uit van de militairen, die het monument aan de stad toevertrouwden.

133 Zie: VELDEMAN, ‘Voorbijganger gedenk...’, in: CEUNEN en VELDEMAN, *Aan onze helden en martelaren...*, p. 258.

134 PROST, ‘Les monuments aux morts’, p. 206.

135 MILITÄRFARRER PRZIBILLA, ‘Ein heiliger Stolz ergreift uns, wenn wir gedenken, wie Tausende und Abertausende freudig ihr Leben dahingaben für’s Vaterland.’ ‘Den gefallenen Helden’, in: *Landsturm*, 21.11.1915, p. 1-2, waar 1.

136 PROST, ‘Les monuments aux morts’, p. 199.

Anders gezegd: het monument was een exclusief huldebetoon van militairen aan militairen. Het beeld aan de Graanmarkt verschilt dan ook sterk van het monument aan het Vredeplein, waar zowel de burgerlijke als militaire slachtoffers uit beide oorlogen worden geëerd. Bovendien waren het burgers die het initiatief namen tot het oprichten van het monument. Wat de financiering betreft, zijn er wel raakpunten tussen beide gedenktekens: het geld werd grotendeels in Aalst ingezameld door middel van Vlaamse kermissen, voordrachten en andere activiteiten. In Frankrijk voorzag de wet van 25 oktober 1919 in een overheidssubsidie bij de oprichting van oorlogsmonumenten.¹³⁷ Ook in België was het mogelijk om een subsidie aan te vragen voor de bouw van een monument of het aanbrengen van een herdenkingsplaat aan een openbaar gebouw. Monumenten moesten wel aan minimale artistieke eisen beantwoorden. De grootte van de subsidie was variabel.¹³⁸

Opvallend is dat het gedenkteken aan de Graanmarkt niet alleen patriottische (Belgische) gevoelens opriep. De toespraken – ook die van de legeraalmoezenier – werden in het Frans en het Nederlands gehouden, en de ‘Grote oorlog’ werd meermaals als het (voorlopig) sluitstuk gezien van een historische reeks: 1302-(1830)-1914-1934. Door de verwijzing naar 1302 werd ook een Vlaamse klemtoon gelegd. In de berichtgeving over het Vredesmonument valt geen (politiek getinte) verwijzing naar Vlaanderen op.

Bij de inhuldiging en de jaarlijkse herdenkingen werd door burgerlijke en/of militaire gezagsdragers het woord gevoerd, en om de betekenis van een plaats van herinnering te achterhalen, is het van belang het discours van de sprekers en de muzikale omlijsting te belichten. Het ging niet alleen om de herinnering maar ook om de moraal en de erkenning van die moraal als fundament van de nieuwe samenleving, waarbij na de Tweede Wereldoorlog o.a. in het muzikaal programma de federale staatsstructuur werd geaccentueerd. In het interbellum weerklonk de *Brabançonne*, later werd ook de Hymne van de Nederlandse Cultuurgemeenschap gespeeld.¹³⁹ De herinneringsplechtigheid ging hand in hand met een groeiend zelfbewustzijn van de Vlaamse deelstaat. Tijdens de toespraken werd een woord van troost uitgesproken voor de nabestaanden, er werd herinnerd aan de opofferingsgeest en gewezen op de opvoedkundige betekenis van het monument of de herdenkingsplaat,

¹³⁷ *Ibidem*, p. 196.

¹³⁸ Zie: ‘Séance du jeudi 12 juin 1919. Séance du matin’, in: *Annales parlementaires – Chambres des Représentants*: ‘Discussion générale du projet de loi relatif à la commémoration et à la glorification des morts et des codamnés à mort pour la Belgique au cours de la grande guerre’, p. 1101-1105.

¹³⁹ Zie o.a.: ‘Herdenking bevrijding te Aalst’, in: *De Voorpost*, 24.08.1984, p. 3.

zoals tijdens de ‘Heldenhulde’ in 1927. In ontroerende woorden groette minister Edward Anseele (1856-1938) de gesneuvelde spoorweglieden en richtte hij een woord van troost tot de beproefde families. Een ingenieur van de NMBS drukte de aanwezigen op het hart dat ze de herdenkingsplaat aan het station aan hun kinderen moesten tonen.¹⁴⁰ De herdenkingsplaat werd duidelijk als een educatief instrument beschouwd, en de toespraken bij de monumenten aan de Graanmarkt en het Vredeplein brengen gelijkaardige overwegingen aan het licht.

Om de betekenis van een monument te vatten, is het voorts belangrijk na te gaan wie aan de inhuldiging en de herdenkingen heeft deelgenomen of manifest afwezig bleef. In 1922 bleven de socialisten en de daensisten om meer dan één reden afwezig bij de inhuldiging van het monument aan de Graanmarkt, en in 1956 werd de aanwezigheid van sommige linkse politici bij het aanwakkeren van de eeuwige vlam aan het Vredeplein als ongepast ervaren door de commentator van *De Gazet van Aalst*. Globaal genomen waren echter meestal alle bevolkingslagen vertegenwoordigd op 11 november, bij de herdenking van V-dag en de bevrijding van Aalst, al moet worden aangestipt dat na de Tweede Wereldoorlog ook alternatieve plechtigheden werden gehouden.

In het interbellum werd op initiatief van de IJzerstichting meermaals een mis voor de oorlogsslachtoffers opgedragen, en die vorm van herdenking ging niet gepaard met een bloemenhulde aan het monument voor de oud-pupillen. 11 november – wapenstilstanddag – heeft steeds het grootste aantal mensen naar buiten doen komen, wellicht omdat het een officiële feestdag was en omdat het een plechtigheid was (is) die al tijdens het interbellum werd georganiseerd – er was, anders gezegd, sprake van een traditie. In Frankrijk werd de herdenking op 11 november georganiseerd door verenigingen van oud-strijders, tot de wet van 24 oktober 1922 wapenstilstanddag als officiële feestdag erkende.¹⁴¹ Zowel socialistische als centrumrechtse politici en oud-strijders beklemtoonden dat de herdenking geen militair karakter mocht hebben.¹⁴² Ondanks de aanwezigheid van vertegenwoordigers van het leger, zowel in Frankrijk als in België, mag worden gesteld dat de plechtigheden in Aalst globaal genomen geen militair karakter hadden. Meermaals werden, zoals in Frankrijk, bloemen neergelegd bij het ereperk op het kerkhof en het gedenkteken in het centrum van de stad. Prost associeerde die praktijk met begrafenisrituelen: ‘Quelques

140 ‘Heldenhulde’, in: *De Volksstem*, 01.11.1927, p. 1-2.

141 Prost, ‘Les monuments aux morts’, p. 208.

142 *Ibidem*, p. 208-209.

jours après la Toussaint, où toutes les familles vont fleurir leurs tombes, ce geste est parfaitement transparent: si on fleurit le monument, c'est qu'il est bien une tombe. [...] La gerbe au monument reprend, au niveau collectif, le geste de piété d'abord accompli au niveau individuel.¹⁴³ Deze interpretatie spoort met een artikel dat in oktober 1919 in het katholieke blad *De Beiaard* (Zottegem) verscheen. Er werd bericht over de inzameling van geldmiddelen om ieder jaar op 11 november een 'eeuwigdurende lijkdienst' te houden voor de gesneuvelden, terechtgestelden en opgeëisten. Die doelstelling ging vooraf aan een tweede objectief, het aanbrenge van een marmeren plaat aan de kerkmuur ter herinnering aan de oorlogsslachtoffers.¹⁴⁴ Dat de Aalsterse oud-strijders tijdens het interbellum op Allerheiligen samenkwamen voor een 'dodenhulde' in hun lokaal in de Leopoldstraat (Kattestraat) – los van de herdenking op 11 november – wijst in de richting van de door Prost gesignaleerde stelling.¹⁴⁵ In dezelfde periode herdachten, alleszins in Aalst, ook socialistische politici de doden – inclusief de oorlogsslachtoffers – zowel op 1 als op 11 november, en ze koppelden de herdenking aan hun anti-oorlogsprogramma.¹⁴⁶

De herdenking is tegelijkertijd een uitnodiging, schreef Prost: 'Célébrer les citoyens qui ont fait leur devoir, est inviter chacun à faire le sien.'¹⁴⁷ De bijzondere nadruk op 11 november – in een Aalsterse context – vloeide wellicht voort uit het feit dat die dag de feestdag van de heilige Martinus was – de patroon van de stad – en dat op dezelfde dag de jaarmarkt doorging. Het artikel '11 november, dag van herinnering. Geen doden misbruiken', dat in 1954 in *De Gazet van Aalst* is verschenen, bevat een gelijkaardige gedachte. 11 november werd voorgesteld als de dag waarop men allen herdenkt 'die hun leven offerden tijdens de twee wereldoorlogen.' Het einde van de Eerste Wereldoorlog maakte kennelijk meer indruk dan het einde van de tweede wereldbrand, en de auteur beklemtoonde dat het heilzaam is 'dat een volk, dat een land de herinnering levendig houdt aan de medeburgers die de volle heerlijkheid van hun leven hebben moeten afstaan als losprijs voor onze vrijheid.'¹⁴⁸ Hij voegde er meteen aan toe dat de herdenking niet mocht uitmonden in 'holle woordenkramerij.' Dat het oproepen van 'herinneringen' aan

143 *Ibidem*, p. 210.

144 'Voor de zielerust onzer helden. Gesneuvelden, terechtgestelden, opgeëischten', in: *De Beiaard*, 04.10.1919, p. 1.

145 Zie: *De Volksstem*, 14.10.1928, p. 2.

146 'Uit Aalst. Doodendag', in: *Recht en Vrijheid*, 09.11.1930, p. 1-2.

147 Prost, 'Les monuments aux morts', p. 221.

148 L.B. '11 november, dag van herinnering. Geen doden misbruiken', in: *De Gazet van Aalst*, 07.11.1954, p. 1.

het gebrachte offer wel eens een partijpolitieke bijklank kreeg, blijkt o.m. uit het artikel 'Aan onze Vlamingen. Soldaten en opgeëischten' dat op 16 november 1919 in het socialistische blad *De Verbroedering* (Ronse) verscheen. De verkiezingsstrijd was daar uiteraard niet vreemd aan, maar gelijkaardige berichten verschenen ook – en zonder kiesstrijd – in andere bladen.

Bij herdenkingsplechtigheden worden altijd 'bepaalde ervaringen [...] geprivilegieerd, andere blijven onder- of onbelicht. Herdenkingen zijn niet alleen gelegenheden tot herinneren, maar ook tot vergeten.'¹⁴⁹ Precies dat vergeten neemt een steeds belangrijker plaats in, al wordt in het officiële herdenkingsdiscours nog vaak gebruik gemaakt van traditionele beelden: 'Herdenkingsplechtigheden zijn in belangrijke mate nog steeds gebaseerd op composities van zorgvuldig uitgekozen collectieve beelden en herinneringen, die vanuit een gezagspositie worden samengesteld en gepromoot.'¹⁵⁰ Het is dan ook zeer de vraag of de zo algemeen beklemtoonde plichtsethiek en de vaak geprezen offerbereidheid die in officiële toespraken – en artikelen – aan bod kwamen (en komen) de veronderstelde brede basis hadden.

De gebrachte offers werden door velen als 'pasmunt' opgevat, en dat verklaart o.m. de opkomst van de frontbeweging in Vlaanderen. Het grote aantal Vlamingen dat gedurende vier jaar in de IJzervlakte ontberingen leed en/of het leven liet, stond getalsmatig niet in verhouding tot het aantal inwoners van Vlaanderen, en dat riep verwachtingen op in plaats van het bewustzijn dat dezelfde bevolking na het gebrachte offer tot nieuwe offers bereid moest zijn. In die zin was er nauwelijks verschil tussen het verwachtingspatroon van de frontbeweging en het toekomstbeeld van de Engelse zeventiende-eeuwse Levellers, een beweging van burgers en militairen die algemeen stemrecht en meer burgerrechten nastreefden. Tijdens de veel besproken Putney Debates in 1647 vroeg kolonel Thomas Rainsborough (1610-1647) zich af waarom zoveel soldaten hun leven hadden gelaten als er geen politieke hervormingen werden doorgevoerd. Hadden die soldaten dan gevochten om slaven te blijven, 'to give power to men of riches, men of estates...'¹⁵¹ Gelijkaardige opvattingen werden ook meermaals verwoord in het socialistische blad *De Verbroedering*, waar al in 1919 een ontzuisterende vaststelling werd gedaan. Een van de redacteurs

149 MIGNEAULT, LA O' & VAN ALSTEIN, *Oorlogsherdenking herdacht*, p. 7.

150 *Ibidem*, p. 7.

151 Geciteerd door E.P. THOMPSON, *The Making of the English Working Class*, Harmondsworth, Penguin Books, 1968, p. 25.

wees erop dat de vrede al de kiemen bevatte van nieuwe oorlogen.¹⁵² Na de herdenking van 4 augustus werd er in hetzelfde blad op gewezen dat de bereikte vrede geen eindpunt was: 'Zij gaven hun leven voor onze vrijheid en recht. Wij willen zorgen dat recht zal geschieden en vrijheid geen ijdel woord meer zal zijn.'¹⁵³

De Aalsterse plaatsen van herinnering hadden (en hebben nog steeds) een niet nauwkeurig af te bakenen aantal functies. Het eren van de gesneuvelde soldaten en burgers primeert (nu) meestal en gaat, met het verstrijken der jaren, steeds minder gepaard met een belangrijk aspect uit de beginperiode: het rouwen. Dat geldt ook voor de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog: 'de gebeurtenissen van september 1944 beroeren al lang de grote massa niet meer.'¹⁵⁴ De ervaring van het verlies is minder uitgesproken dan in 1954, toen *De Gazet van Aalst* opriep om het offer van de doden niet te misbruiken, en minder dan in 1983, toen *De Voorpost* de tanende belangstelling registreerde. Voor die verkrui melende belangstelling werd al vrij snel na de Eerste Wereldoorlog gevreesd. Op 3 september 1922 uitte *L'Union Nationale* die vrees als volgt: 'Nous avons fait graver les noms de nos héros dans la pierre, pour les graver plus profondément dans les mémoires et dans les coeurs. Plus les temps épiques de la grande guerre s'éloignent dans le passé, plus qu'il devient urgent de les rappeler par des solennités patriotiques et de les perpétuer par des monuments.'¹⁵⁵ In de periode 1920-1922 werden inderdaad veel namen in steen of brons geregistreerd, maar de 'bouwwoede' riep ook bedenkingen op. In 1920 vroeg de minister van wetenschappen en kunsten zich af of iedere gemeente zo nodig een monument voor zijn helden moest oprichten. Hij formuleerde een voor die tijd zeer pertinente vraag: 'Kunnen wij onze dooden niet vereeren zonder voor deze oprichtingen de steenen, den blauwsteen, de materialen van allen aard die de levenden op dit uur zo noodig hebben [...] op te koopen.'¹⁵⁶

Maar de herinnering als eerbetoon is niet de enige functie, elk herinneren heeft een maatschappelijke en een individuele basis. Wie aan de gruwel ontsnapt is, kijkt anders naar de oorlog dan diegene die een dierbaar familielid heeft verloren. Gelovigen en atheïsten vullen hun plichtsbefes in vanuit verschillende wereldbeelden, maar bij de plaatsen

152 'Wij juichen niet!', in: *De Verbroedering*, 29.06.1919, p. 1.

153 '4 augustus', in: *De Verbroedering*, 10 augustus 1919, p. 1.

154 L.H., 'Meewerken aan standvastige wereldvrede: opdracht voor ieder van ons. Bevrijding herdacht te Aalst', in: *De Voorpost*, 09.09.1983, p. 12.

155 Geciteerd door VELDEMAN, 'Voorbijganger gedenk...', in: CEUNEN en VELDEMAN, *Aan onze helden en martelaren...*, p. 257.

156 *Ibidem*, p. 268.

van herinnering worden die verschillen meestal opzij geschoven, zoals dat tijdens de oorlog vaak het geval was.

**

Het Heilig-Hartbeeld in Mijlbeek was het werk van Aloïs de Beule. De keuze van die kunstenaar lag – gelet op de initiatiefnemer – voor de hand. De Beule was zijn loopbaan gestart in een atelier voor godsdienstige beelden en stichtte daarna, samen met zijn broer Emile, een bedrijf dat eveneens veel religieuze beelden heeft vervaardigd. In het atelier van De Beule werden veertien kruiswegen ontworpen, tal van Maria- en Heilig-Hartbeelden. De Beule maakte in zijn latere werk gebruik van een eigen naturalistische vormentaal, wat ook te Aalst het geval is, binnen de grenzen van een traditionalistische opdracht. Het gebruik van een Heilig-Hartbeeld om aan de voorbije oorlogstragiek te herinneren was – alleszins in een Aalsterse context – een geïsoleerd verschijnsel. De Beule ontwierp voorts oorlogsmonumenten voor Doornik, Ruisbroek, Ruiselede, Bassevelde, Assenede, Evergem, Gavere, Sint-Amandsberg, Lochristi, Merelbeke en Zele. Als ontwerper van oorlogsmonumenten was De Beule duidelijk bijzonder actief in West- en Oost-Vlaanderen, als schepper van religieuze beelden bestreek hij een veel groter terrein.¹⁵⁷

Voor het monument aan de Graanmarkt – ontstaan op initiatief van militairen en bedoeld als eerbetoon aan gesneuvelde militairen – werd een beroep gedaan op een duo (Rau en Hendrickx) dat precies als ontwerpers van oorlogsmonumenten actief was. Rau ontwierp naast de al vermelde monumenten ook de oorlogsgedenktekens van Vielsalm en Jamoigne. Het gedenkteken in Klerken (Houthulst) realiseerde hij samen met Hendrickx. Het monument in Oostende stelt een zwevende oorlogsgodin voor – ze draagt een helm en steekt een lauwerkrans in de hoogte. De beeldentaal van dit duo is sterk militair geïnspireerd en legt vooral de nadruk op de overwinning. Als *lieux de mémoire* zijn de gedenktekens van Rau en Hendrickx vooral *lieux de gloire* – en dat geldt ook voor het beeld aan de Graanmarkt. Zoals voor het werk van De Beule kan men ook bij Rau en Hendrickx stellen dat een individuele klemtoon gepaard ging met een aantal trekken van seriële ontwerp- en productietechnieken. Rau bestreek met zijn ontwerpen – vaak in

¹⁵⁷ Zie o.a.: 'Beeldhouwer De Beule van Gent overleden', *De Poperingheenaar*, 22 december 1935, p. 4. Wellicht maakte De Beule ook het oorlogsmonument van Ploegsteert. Zie: 'L'inauguration du Monument aux Victimes de la Guerre de Ploegsteert', in: *Het Yperse – La Région d'Ypres*, 30 mei 1925, p. 2. Voor een overzicht van zijn oeuvre, zie DE MAEYER, *De Sint-Lucasscholen...*, p. 340. Het Boerenkrijgmonument te Mol en Overmere zijn eveneens van zijn hand.

Het beeld van Marcel Rau (monument Graanmarkt) toont de triomf van de overwinnaar België, gesymboliseerd door een juichende vrouw en de kracht van twee jonge mannen die haar triomferend gebaar ondersteunen.

Het beeld van Mark de Bruyn (monument Vredesplein) symboliseert de ellende en de verschrikking van de oorlog door de suggestie van een treurende vrouw met het dode lichaam van een slachtoffer op haar schoot en links en rechts in basreliëf de vier apocalyptische ruiters.

(foto's D. Van de Perre)

Het Leuvense oorlogsmonument van 1925 op het Stationsplein door beeldhouwer Marcel Wolfers en architect Achilles de Bondt.

samenwerking met Hendrickx – het hele Belgische grondgebied.

Na de Tweede Wereldoorlog wilde een burgerlijk comité voor de oprichting van een oorlogsmonument met een nieuw gedenkteken de slachtoffers uit beide wereldoorlogen herdenken. Er werd een wedstrijd uitgeschreven om een passend ontwerp te kunnen kiezen. In die zin was de benadering vergelijkbaar met de aanpak die na de Eerste Wereldoorlog de Leuvense monumentenpolitiek kenmerkte. Voor het monument op de stedelijke begraafplaats nam het Leuvense stadsbestuur contact met vier plaatselijke beeldhouwers, en uit hun ontwerpen werd het sterk vehalend gedenkteken van Jotthier gekozen. Ook voor het indrukwekkende monument dat op 26 april 1925 in de nabijheid van het station werd ingewijd, had het stadsbestuur een wedstrijd uitgeschreven.¹⁵⁸

Van de twee uitvoerig besproken Aalsterse monumenten getuigt het gedenkteken aan het Vredplein het meest van een individuele benadering. Het modernistisch ontwerp steunt tegelijkertijd op een universele beeldtaal en op historische (bijbelse) aanknopingspunten: de *Apocalyps of Openbaring van Johannes*. De Bruyn – die veel figuratief werk heeft gemaakt – koos voor een abstracte benadering en vermeed heroïsche figuren die met een wapen en een vlag in de hand ‘op het veld van eer’ waren gesneuveld. In het ontwerp werd het lijden beklemtoond, en omdat de westerse beschaving bij de afgrond had gestaan, liet De Bruyn de ruiters van de Apocalyps aanrukken. De kleine Aalsterse oorlog – met een knipoog naar Louis Paul Boon? – werd geïntegreerd in een breed en eeuwenoud verhaal. In die zin is het werk van De Bruyn en De Neef niet vergelijkbaar met de Leuvense gedenktekens. De beeldhouwers van het Leuvense monument hadden niet alleen veel aandacht voor de lokale context maar ook voor het historisch detail.

Er zijn niettemin ook heel wat overeenkomsten. Het monument op het Martelarenplein, ontworpen door architect Achilles de Bondt (1886-1954) en sculpturaal uitgewerkt door Marcel Wolfers (1886-1976), was het resultaat van een merkwaardige wedstrijd waarvoor 30 ontwerpen werden ingezonden. Er werden premies toegekend aan drie verdienstelijke ontwerpen die als onuitvoerbaar werden beschouwd, en men koos ervoor om te onderhandelen met De Bondt, die buiten de prijzen was gevallen. Zoals dat in Aalst het geval was, had de Koninklijke Commissie voor Landschappen en Monumenten heel wat

¹⁵⁸ MARIKA CEUNEN, ‘Wat een monument lijden kan... Oprichting, lotgevallen en restauratie van het oorlogsmonument op het Martelarenplein’, in: CEUNEN en VELDEMAN, *Aan onze helden en martelaren...*, p. 305-327.

bezwaren tegen het ontwerp – zoals het Aalsterse monument werd het als te modern beschouwd.¹⁵⁹ En ook in Leuven was de weg van de wens naar de realisatie zeer lang. De gemeenteraad had al op 1 juli 1916 de wens uitgedrukt om een monument op te richten en besliste vrij snel na de oorlog, op 19 december 1918, twee gedenktekens te laten bouwen. Het vrij grote budget – met schenkingen en subsidies van de provincie en de regering – volstond echter niet, en bovendien werd het uitvoeringsproces vertraagd door de Koninklijke Commissie voor Landschappen en Monumenten. Bijna een eeuw later oordeelde de Koninklijke Commissie anders over het intussen verkommerde monument, en werd het zoals andere oorlogsmonumenten beschermd.

De opvallendste gelijkenis tussen het werk van De Bruyn en dat van Wolfers is wellicht de betekenis van de gebeeldhouwde vrouwen. Bij De Bruyn symboliseert de abstracte vrouw het lijden van de mens, Wolfers' Jugendstilvrouwen symboliseren – in de woorden van Marika Ceunen – de 'lijdende overwinning.' Ook Marcel Rau had al een bijna naakte vrouw – *Patria en Belgica* – uitgebeeld, en ook zij symboliseerde, met de vlag in de hand, het geleden onrecht en de overwinning. Niet alleen het verhaal van de plaatsen van herinnering en van de herinneringen zelf vertoont varianten en constanten, ook de beeldtaal van de gedenktekens heeft een aantal gemeenschappelijke kenmerken, hoewel het ene beeld meer de vrede beklemtoont, en een andere schepping meer het heroïsche benadrukt, geheel in de geest van sommige geschriften die de oorlog als de heiligste uiting van de menselijke daadkracht voorstelden. Het is weinig waarschijnlijk dat die laatste opvatting vandaag nog als zinvol wordt beschouwd. De humanistisch getinte symboliek met de nadruk op het lijden als terugkerend verschijnsel zal wellicht langer stand houden, en daardoor krijgt een monument als dat van De Bruyn min of meer een tijdloos karakter en kan het als plaats van herinnering blijven aanzetten tot erkenning en herkenning.

Romain John van de Maele
 Duinberglaan 25
 3001 Heverlee

159 *Ibidem*, p. 310-311.

 SIGNALEMENT

Marc UYTERSPROT, *De rode roos in de vuist. Ontstaan, groei en ontwikkeling van de socialistische arbeidersbeweging in Aalst*, Aalst (uitgave Curieus Aalst), 2012, 466 p.

Op 11 oktober 2012 werd in het Stedelijk Museum te Aalst onder grote belangstelling het boek van ons bestuurslid Marc Uytersprot voorgesteld over de geschiedenis van de socialistische beweging te Aalst. Marc heeft aan dit boek zeven jaar gewerkt. Het is een monumentaal werk geworden dat tevens rijk geïllustreerd is. Het behandelt de geschiedenis van het socialisme te Aalst van af einde 19de eeuw tot vandaag. Ter gelegenheid van de voorstelling is een perstekst opgemaakt door de auteur, die we hier afdrukken en die ons een beknopte samenvatting brengt van de inhoud van dit rijke boek.

Het begin van de socialistische beweging in Aalst werd gekenmerkt door de uitbouw van een reeks organisaties, gaande van ontspannings- tot vormingsvereniging, van hulp- tot strijdorganisaties en vakbonden. De hoofdbekommernis van de socialisten was het verbeteren van de algemene levensomstandigheden van de arbeidende klasse, in de eerste plaats op het materiële niveau. Godsdienst of geloof werden herleid tot een persoonlijke keuze en beslissing. Hier lag een fundamenteel verschil met de conservatieve katholieke partij en (in veel mindere mate) met de christen-democratische (daensistische) partij, waar godsdienst en geloof hun denkwereld sterk beïnvloedden.

De socialisten mochten niet rekenen op financiële steun. Het was door hun onderlinge solidariteit en een goed werkende coöperatieve dat ze een financiële reservekas aanlegden, waaruit geput kon worden in geval van staking, lock-outs, werkloosheid en ziekte.

De politieke macht in Aalst bereikten de socialisten niet direct. Er was vooreerst het afremmende verkiezingssysteem. De invoering van het algemeen stemrecht was voor hen een prioriteit. Hun aanhang bestond niet uit welgestelde lieden, middenstanders of leden van de burgerij. De beweging richtte zich op de arbeidersklasse, ze was een verzameling van arbeiders, geleid door arbeiders. Hun opleiding was gering, de kennis van hun positie verwierven ze in de partijpraktijk. Het ledenaantal of de aanhang in cijfers omzetten was onmogelijk. Een grote meerderheid van arbeiders was voor het socialisme gewonnen of sympathiseerde er-

mee, maar het was niet altijd merkbaar in de verkiezingsuitslagen of het ledenaantal van de organisaties. De katholieke opvoeding en dito omgeving werkten hier remmend.

Hun grootste tegenstanders waren de katholieken, die na de nederlaag van de liberalen in 1872 lange tijd de stad Aalst bestuurden. Om politieke zeggenschap op het stadhuis te hebben, zochten socialisten en progressieve liberalen elkaar op. Volgende factoren speelden hierbij een rol. Vooreerst hun min of meer gelijke standpunten in verband met klerikalisme en geloof. De noden van de werkende klasse werden door de progressieve liberalen vaak erkend, zodat hier ook een samenwerking mogelijk was. Helaas moest deze progressieve groep het vaak afleggen tegen de conservatieven van hun partij. Het waren ook de progressieve liberalen die het in de gemeenteraad en andere commissies opnamen voor de socialisten, die door het gemeentebestuur uit verschillende commissies bewust werden geweerd. Het programma van de christen-democratische partij vertoonde veel gelijkenis met de hier even genoemde strekkingen. Er werd samengewerkt via meetings en sommige doelstellingen waren gemeenschappelijk. Maar de uiteenlopende standpunten over godsdienst vormden een belemmering voor echte medewerking. Bij de christen-democraten overheerste het christelijke geloof het sociale streven, hoe sterk ze ook de tegenwerking door de conservatieve katholieken ondervonden. In Aalst bestond de socialistische sociale strijd al vóór het daensisme er van start ging. Het is door de talrijke publicaties en een verdiend blijvende belangstelling voor het daensisme en de christen-democratie dat een grote meerderheid vandaag de dag vergeet of er geen weet van heeft dat er een socialistische strijd aan vooraf ging.

Op het Vlaams gebied waren in Aalst de christen-democraten met de gebroeders Daens als voormannen sterker dan de socialisten. De Vlaamsgezindheid van de Aalsterse socialisten was van sociaal-economische aard en stond sterk onder de invloed van Nichels, waarbij zijn relatie met de Vlaamsgezinde liberaal Achilles Brijs ongetwijfeld een rol speelde. Het Vlaams bewustzijn van Nichels werd beheerst door een sociaal rechtvaardigheidsgevoel met de emancipatie van de arbeiders als grondslag. Dit laatste was ook de basis van het culturele leven dat hij promootte binnen de beweging. Maar binnen de sociaal-democratische beweging bleef het flamingantisme omstreden. Het werd geassocieerd met katholicisme waardoor de vrees bestond dat de arbeiders via de Vlaamse strijd door klerikale druk ingepalmd zouden worden. De katholieke flaminganten hadden meer oog voor wat ze

de geestelijke ontvoogding van het volk noemden dan voor de bittere leefomstandigheden van dat volk. De dubbelzinnige houding van de katholieken en hun succesvolle meerderheid binnen de Vlaamse strijd was een doorn in het oog van de socialisten: enerzijds Vlaamse strijd voeren en aan de andere kant Vlaanderen verfransen in hun pensionaten en colleges. De socialisten verdedigden de invoering van Vlaams (Nederlandstalig) onderwijs en een Vlaamse universiteit als een democratische vereiste. Uiteindelijk namen de socialisten met mondjesmaat enige Vlaamse eisen over, die minder in hun partijprogramma pasten. Het socialisme voelde zich in wezen niet anti-Frans waardoor de samenwerking met de burgerlijke liberalen steeds gemakkelijker werd. Na de Grote Oorlog temperden de socialisten hun Vlaamsgezindheid. Het activisme is hiervan één van de oorzaken. In het Walenland was het socialisme ondertussen sterk genoeg om aan het regeringsbeleid deel te nemen.

De socialisten waren voorstander van scheiding van kerk en staat. De invloed van de kerk via hun politieke pionnen remde het algemeen stemrecht en het verbeteren van de sociale toestand af. Hierin ligt de oorsprong van het socialisme en het daensisme. Het katholiek onderwijs was dominant aanwezig. Daarom zochten de vrijzinnige liberalen en socialisten toenadering om een degelijk officieel onderwijsnet op te bouwen, wat dan weer resulteerde in het vormen van kartels tussen beide om de katholieke macht te breken. Echter zonder resultaat.

De Grote Oorlog brak het elan van de socialistische organisaties, verlamde hun werking, geld ontbrak. Jonge overtuigde antimilitaristen trokken naar de IJzervlakte, uit patriotisme. Voor de Aalsterse socialisten was de vernieling van hun eigen lokaal aan de Saskaai door een bombardement een zware opdonder. Ze waren verdienstelijke waakhonden in verschillende hulpcomités.

Na de Wapenstilstand in 1918 speelden de democratische verkiezingen in het voordeel van het socialisme. Er kwam een einde aan meer dan dertig jaar katholiek bewind. In Aalst zetelden de socialisten in de gemeenteraad. Na een leerrijke oppositieperiode namen ze deel aan het gemeentebestuur. Nichels werd burgemeester. Gelet op de moeilijke omstandigheden veroorzaakt door de weerspanning van de katholieken, de groei van de rechtse bewegingen, het fascisme en de nakende oorlog, wisten de socialisten tijdens hun bestuur van de stad toch enige zaken te realiseren. Het Koninklijk Atheneum op de Graanmarkt en het vroegere zwembad aan de Capucienenlaan zijn daar nog getuigen van.

Het uitbreken van de Tweede Oorlog veroorzaakte enige ideologische verwarring. Het ging de verkeerde kant op met partijvoorzitter Hendrik De Man. Zijn ingekrompen achterban haakte tijdig af, enkelen bleven; ze kregen na 1944 de rekening gepresenteerd. Een beperkte groep Aalsterse socialisten was actief in de verzetsbewegingen, enkelen verloren er hun leven bij of waren voor de rest van hun leven getekend door hun verblijf in de nazikampen. Een hoogst troebel geval was de zaak van Alberic Nichels, die al dan niet een dubbele rol speelde. Ook het uitstoten uit de partij van Jan Bomon was een betwiste zaak. Na de Tweede Oorlog brak in het Aalsterse socialisme een oneerbaar conflict uit, waarbij geen van de strijdende partijen zijn gelijk haalde. De zaak Alberic Nichels galmde na en lag gevoelig bij meerdere personen, ondermeer bij Jan Bomon.

De standpunten in verband met de koningskwesitie veroorzaakten nog meer verwarring en ze verergerden alleen maar de situatie. De partij belandde in de schandaalsfeer. Tegen die achtergrond trad de voormalige communist Bert Van Hoorick op het socialistische voorplan, na het falen van Oscar Debunne. Vanaf de jaren 1960 werd het rustiger in de partij. De partij zetelde sedertdien in verschillende coalities op het stadhuis. Het was de periode waarin sterke figuren als Van Hoorick en Galle het socialisme in Aalst verruimden.

De socialistische organisaties die bepaalde bevolkingscategorieën - vrouwen, jeugd, gepensioneerden - groepeerden of zich toelieden op een bijzonder activiteit - toneel, muziek, dans, cultuur, toerisme, sport - speelden een belangrijke rol in de socialistische propaganda en actie op plaatselijk vlak. De sociale verenigingen, met het ziekenfonds, de vrouwenclubs, de coöperatieve vennootschappen samen met de vakbonden als koplopers, vormden de basis van het socialistische leven in Aalst. Het *Ziekenfonds De Geyter* en later de *Bond Moyson* beperkten zich niet tot het terugbetalen van medicijnen en uitbetalen van ziektevergoedingen, maar stichtten een eigen polikliniek. De vrouwenclubs richtten hun aandacht op het arbeidende (fabrieks) meisje, de later moeder wordende vrouw. Jonge moeders kregen steun van een kraambedfonds, en een extraatje voeding werd graag aanvaard. Ongewild onwetend als ze waren, kregen de vrouwen aangepaste vormingslessen over hygiëne, kinderverzorging. Het bestuur koos daarvoor ervaren en bekwame gastsprekers (m/v) uit.

De coöperatieve vennootschap *Hand aan Hand* in Aalst stond vanaf het ontstaan onder invloed van de Gentse Vooruit en kwam later volledig in Gentse handen, wat achteraf de uitverkoop van de Aalsterse

socialistische panden inluidde. De coöperatieve leverde niet alleen brood, voedingswaren en kleding, ze had ook haar eigen apotheek. Ondanks alles bleef in Aalst de coöperatieve het zwakke broertje van de partij. Vanaf de jaren 1960-1970 met de opkomst en het ruimer aanbod door de supermarkten veranderden de consumentengewoonten drastisch. Het publiek bleef minder trouw aan zijn vaste winkels. Thans zijn in Aalst alleen nog twee coöperatieve apotheken aanwezig.

De vakbonden, in feite de ontstaansbasis van de socialistische beweging, gegroeid uit stakingskassen, kregen in Aalst in 1905 stedelijke erkenning als werkloosheidsfondsen. Daarnaast stelden ze beroepsonderwijs in en bouwden een eigen pensioenfonds uit. Hun grote doorbraak kwam er na het van kracht worden van de wet op de vrijheid van vereniging (24 mei 1921). De kleine socialistische vakbonden van vroeger zijn nu uitgegroeid tot een machtig onderhandelingsinstrument, overkoepeld door het *Algemeen Belgisch Vakverbond* (ABVV).

De jeugd had zijn eigen organisaties. Voor de opgroeiende jeugd bestond er de turnbond en de *Volkskinderen*. Ontspanning was hier de troef, maar het ontbrak evenmin aan geschikte cursussen. Een vorm van opvang en solidariteit tussen de jongeren ontstond tijdens vooroorlogse stakingen, toen kinderen werden overgebracht in gastgezinnen. Met hun toneelwerkjes, zang, dans en turnopvoeringen spijsden ze de stakingskas. De *Volkskinderen* van Aalst stonden in nauw contact met het socialistische toneelgebeuren. Na de Grote Oorlog veranderde de interesse van de jeugd. Kennismaking met het leven in de natuur, kamperen en buitenluchtspelen speelden een rol in het ontstaan van de *Rode Valken*, een jeugdbeweging die de Tweede Oorlog en de jaren 1960 overleefde en nu als *Bert Van Hoorick-trommelkorps* haar bestaan verlengt.

Behalve de sociaal essentiële verenigingen bloeide er een gevarieerd verenigingsleven met muziek- en toneelsociëteiten, een bibliotheek, wijkclubs, en clubs in alle sporttakken. Het socialistisch toneel in Aalst startte met een losse groep in 1891. De groep noemde zich later *De Vondelsvrienden* en vervolgens vanaf eind 1897 *Kunst, Licht en Vrijheid* (KLV). Tot in 1913 werden regelmatig voorstellingen gegeven. Door de oorlogsomstandigheden werd de werking van de groep gestaakt tot in 1919. In 1933 werden de regelmatige opvoeringen opnieuw stilgelegd. De Tweede Oorlog veroorzaakte een tijdelijke terugval die duurde tot in 1954. KLV nam regelmatig deel aan toneelwedstrijden en haalde meerdere bekroningen, een bewijs dat men over talentvolle acteurs/actrices beschikte. KLV was aangesloten bij de *Federatie van Vlaamse Socialistische Toneelverenigingen*. De toneelkring speelde overwegend

voor een socialistisch publiek waardoor de keuze van de toneelstukken die strekking uitging. Hierdoor speelde KLV vaak stukken die elders in Aalst de bühne niet haalden. De voorkeur ging echter uit naar blijspelen, publiektrekkers. Zeker een noodzaak, want de KLV moest zijn eigen financiële middelen bijeenscharrelen. De toneelgroep was de laatste vereniging waaraan het partijbestuur dacht. Halfweg de jaren 1970 verdween KLV. Nieuwe toneelvormen boden andere kansen voor een ander publiek.

Sedert de oprichting van de fanfare *Hand aan Hand* heeft het socialistische muzikale leven in Aalst heel wat hoogte- en laagtepunten gekend. We mogen nochtans stellen dat de hoogtepunten van langere duur waren dan de fasen van crisis, waarvan de oorzaken niet uitsluitend te wijten zijn aan de interne gang van zaken, maar ook aan maatschappelijke factoren. Een muziekvereniging functioneert door de inzet van de muzikanten samen met hun dirigent. Ook een degelijk bestuur kan de spelende leden motiveren om de repetities regelmatig bij te wonen, wat zeker van niet te onderschatten belang is. De fanfare *Hand aan Hand* heeft als harmonie haar eeuwfeest gehaald.

In tegenstelling daarmee hadden de zangkoren een zeer tijdelijk en occasioneel karakter. Van bij de oprichting werden bestuursleden, ereleden en beschermleden aangetrokken vanwege hun bekendheid, en doordat ze voor de financiële steun belangrijk waren. De dieptepunten waren ongetwijfeld beide wereldoorlogen. Onmiddellijk na 1944 kenden de muzikale socialistisch verenigingen een nieuwe groei, gevolgd door een aftakeling die een aanvang nam vanaf omstreeks 1970. De opkomst vanaf 1960 en de daarop volgende jaren van meer individuele ontspanningsmogelijkheden veranderden de tijdsgeest totaal.

Het verenigingsleven stond voor een grote uitdaging, maar kon brokken niet vermijden. Ook het muzikale leven van de Aalsterse socialisten ontsnapte hier niet aan. De muziekopvoeringen van de muziekkorpsen, van het symfonieorkest, van de zangkoren vertegenwoordigen een verbazende som van arbeid en van belangloze inzet. Zij hadden een belangrijk aandeel in het totale muzikale stadsleven. De talrijke serenades bij allerlei omstandigheden, zoals het eren van bekroonde leerlingen van de stedelijke muziekacademie, vormen een aparte geschiedenis. Voeg daarbij het herhaalde optreden van de muziekkorpsen in de stadsbuurten en buitenwijken, waar zij steeds vrolijkheid en feeststemming brachten. De socialisten hebben het Aalsterse muzikale leven verrijkt. Ze hebben niet steeds de publieke waardering gekregen waar ze recht op hadden.

Vanaf het ontstaan van de socialistische beweging in Aalst zocht de partijleiding de jongeren samen te brengen in eigen groepen met hun eigen belangstelling, om zich te ontspannen, om zich te vormen in socialistische zin. De partijleiding organiseerde cursussen, voordrachten en inviteerde hiervoor waardevolle gastsprekers. Bij de jeugdverenigingen speelde de vorming en militant gedrag een grote rol. Vernieuwing brengen is eigen aan de jongeren en vaak leidt dit tot generatieconflicten. Ook hiervan bleef de socialistische partij in Aalst niet gespaard. Een sluimerend conflict ontspoon zich reeds vóór de Tweede Oorlog en deinde uit begin jaren 1960. Een reeks kleine botsingen tussen jongeren en ouderen lagen in het vooruitzicht, zij het niet met zulke desastreuze gevolgen als voordien. Het waren de jaren van de jongeren, van de contestatiebewegingen. Over gans de lijn beschouwd hadden de jongeren bovendien de indruk, en vaak was het zo, dat de partijleiding maar weinig boodschap had of aandacht besteedde aan wat zich in de jongerengroepen afspeelde.

Samen met de drie socialistische burgemeesters (Alfred Nichels, Oscar Debunne en Frans Blanckaert) die Aalst hebben bestuurd, waren er talrijke gemeenteraadsleden. Ondanks de tegenwerking van vooral de katholieke partij konden ze een belangrijk deel van hun eigen partijprogramma realiseren. Onder het burgemeesterschap van Nichels kwamen in Aalst twee belangrijke moderne gebouwen tot stand die nu nog hun stempel drukken op het stadsbeeld. Anderzijds heeft Aalst weinig respect getoond voor de resterende gebouwen van zijn industrieel verleden, maar die fout kan men moeilijk de socialisten alleen toeschrijven.

Marc Uyttersprot

Formaat: 24 x 29,70 cm

Aantal bladzijden: 466 en CD-rom met persoonsnamenregister

Prijs: € 45 (port niet inbegrepen)

Bestellen: patrick.de.smedt.@telenet.be

uyttersprot.marc@skynet.be

Het boek is ook te koop in het Volkshuis, Houtmarkt 1 - Aalst en in Standaard Boekhandel Aalst.

LIJST VAN DE BESCHERMENDE EN STEUNENDE LEDEN 2012

Beschermende leden

Aalst,	Geeroms Luc
Aalst,	François Olivier
Brakel,	De Lange Sylvain
Brussel,	Courteaux Willy
Denderwindeke,	Callebaut Antoine
Erembodegem,	Claus G.
Geraardsbergen,	Marchand - Hoebeke James
Geraardsbergen,	Van Der Maelen Pascal
Geraardsbergen,	Van Snick - Vangeyte
Haaltert,	Van Steenberge Rafael
Hofstade,	De Nul Jan
Meerbeke,	Smet-Blancke Robert
Meerbeke,	De Dobbeleer Gustaaf
Meerbeke,	Mattens - Duville
Ninove,	De Saedeleer Eric
Sint-Michiels	Hendrickx Dirk
Zottegem,	Van Bockstaele Geert

Steunende leden

Aalst,	Sallet Jerome
Aalst,	Bomon Lutgardis
Aalst,	Van Langenhove Roger
Aalst,	Temmerman Willy
Aalst,	Van Der Borght Dirk
Aalst,	De Buck Dirk
Aalst,	Vernaeve-Siau Wilfried
Aalst,	Van de Winkel-Guns Tineken
Aalst,	Cherret�-De Block
Aalst,	Eeman Rodolphe
Aalst,	Saeyns Rudy
Affligem,	De Ryck Luc
Brussel,	Boone Christiaan
Brussel,	Galle Eliane

Denderleeuw,	Couck Georges
Denderwindeke,	Vande Winkel George
Diest,	Jacobs-Van Bockstaele
Erembodegem,	Cordemans Antoon
Erembodegem,	Van Bockstaele Marc
Geel,	Tanghe Christine
Gent,	De Latte Guido
Geraardsbergen,	Van Bockstaele Raf
Geraardsbergen,	De Braekeleer Ann
Gijzegem,	Vanderhaegen Joseph
Hofstade,	Willems Geert
Hove,	Van Bockstaele Paul
Koksijde,	Uyttendaele Roger
Kortenberg,	Schollaert JM
Lede,	Van Langenhoven Bart
Lieferinge,	Cassimons Joseph
Meerbeke,	Smet-Blancke Robert
Meldert,	Robijns-Ceulemans Luc
Melle,	Vander Poorten Philippe
Mere,	De Boeck-Bavay
Merelbeke,	Van Acker KG
Nederhasselt,	Schaubroeck - Scheerlinck F
Nieuwerkerken,	De Schryver Fredy
Nieuwerkerken,	De Sloover Marcel
Ninove,	Scheerlinck Hans
Ninove,	Pardaens André
Ninove,	De Bisschop Eduard
Ogy,	Van Der Poorten Willy
Outer,	Van Asbroeck Francine
Outer,	Janssens Wilfried
Pollare,	Van De Perre Dirk
Schendelbeke,	De Chou Freddy
Schendelbeke,	Cock Marcel
Schoonaarde,	Willems Hubert
Sint-Amandsberg,	Timmermans Paul
Steenhuize,	Van den Berghe Marc
Vorst,	Van Lil Elisabeth
Welle,	De Loose-De Block Jos
Zottegem,	Van Steenberghe Jacques
Zottegem,	De Temmerman Ignace

Vernieuwing van de abonnementen voor 2013

€ 17 gewoon lid, € 25 steunend lid, € 35 beschermend lid

te storten op rk 393-0303276-46

van Het Land van Aalst, Asserendries 118, 9300 Aalst

De lijst van de beschermende en steunende leden wordt in nummer 4 van elke jaargang afgedrukt.

Gebruik voor de overschrijving zo mogelijk het in het tijdschrift bijgevoegd overschrijvingsformulier. Onze tarieven blijven ongewijzigd. Maak het onze administratie gemakkelijk en wacht niet met de overschrijving. Gelieve bij stopzetting van het abonnement telefonisch schriftelijk of via e-mail onze beheerder Mieke Van Damme (zie referenties op binnenzijde kافت) hiervan te verwittigen. Het spaart ons vele administratieve misverstanden. Wanneer deze mededeling niet gebeurt, wordt geacht dat het abonnement doorloopt.

We danken de trouwe lezers voor het vertrouwen en voor de belangstelling en de beschermende en steunende leden voor hun extra financiële steun. Ons ledenaantal blijft stabiel, maar een kleine groei zo nog mooier zijn. Maak ons tijdschrift bekend bij kennissen. Steeds moeten wij ervaren dat ons tijdschrift erg geapprecieerd wordt, maar o zo onbekend is. We zijn al volop bezig met de planning van jaargang 2013. De hoofdbrok wordt een belangwekkende studie van prof. Paul Trio (KU Leuven) over de relatie tussen de adellijke families 'van Herzele' en 'van Liedekerke'. Ook het al enkele malen beloofde artikel over het classicisme te Aalst staat op de agenda naast kleinere bijdragen met een variatie van onderwerpen.

Heb je belangstelling voor onze elektronische nieuwsbrief, stuur dan een lege e-mail naar hetlandvanaalst@telenet.be met als onderwerp 'inschrijven'. Een abonnement op de nieuwsbrief is gratis en staat open ook voor niet-leden. Via de nieuwsbrief kunnen we tussentijds mededelingen versturen over interessante evenementen in het Land van Aalst.

INHOUDSTAFEL - JAARGANG LXIV – 2012

Artikelen

- Luc GEEROMS en Dirk VAN DE PERRE, *Catalogus van de tentoonstelling Architectuur van de verlichting. Jan Baptist Simoens en tijdgenoten in het Land van Aalst (Stedelijk Museum Aalst 23 oktober-22 december 2011)* 5-36
- Romain John VAN DE MAELE,
Louis Paul Boon en zijn zoektocht naar het verleden 37-48
- Ronald VAN BELLE, *Enkele merkwaardigheden uit de oude O.-L.-Vrouwhemelvaartkerk te Erembodegem* 49-53
- Sylvain DE LANGE, *Taksen en belastingen. De pastoors van Nederbrakel en van Opbrakel in het verweer* 54-58
- Dirk VAN DE PERRE, *Over de oorsprong van het woord 'Ninovieter'* 59-66
- Georges VANDE WINKEL, *Het 'Land van Aalst' op kaart gezet (1596-1794). Cartografie van Horenbault over Sanderus, Chamley en Lecler tot Vander Massen* 69-112
- Geert VAN BOCKSTAELE, *Louis Bert-de l'Arbre (1835-1903), architect en schilder in Geraardsbergen, archivalisch doorgelicht* 113-150
- Georges VANDE WINKEL en Wilfried VERNAEVE,
Bibliografie van de geschiedenis van het Land van Aalst 2011 (met aanvullingen uit vorige jaren) 155-211
- Dirk VAN DE PERRE, *Bouwwerken van architect Pieter Van Kerkhove (1847-1889) te Meerbeke in opdracht van senator Karel Van Vreckem* 212-231

Marc UYTTERSROT, *Jan De Meeter (1858-1909)*
en het prille socialisme in Aalst 235-260

Romain John VAN DE MAELE, *Plaatsen van herinnering.*
Over de betekenis van twee Aalsterse oorlogsmonumenten 261-304

Signalementen

Sigrid DE HAECK, *Inventaris van het archief van de*
luciferfabriek Union Allumetièrre N.V., rechtsvoorgangers
en rechtsopvolgers, 1902-2004, Algemeen Rijksarchief
Brussel, 200 (Geert Van Bockstaele) 67-68

Jaak OCKELEY e.a. *950 jaar Abdij Affligem* (uitgave Eigen
Schoon en De Brabander) 2012 (Jaak Ockeley) 151-153

André GYSEL, *Dokter Lievens. Dagboek van een arts*
in de loopgraven van W.O. I, Lannoo Tielt, 2012
(Dirk Van de Perre) 232-234

Marc UYTTERSROT, *De rode roos in de vuist. Ontstaan,*
groei en ontwikkeling van de socialistische arbeidersbeweging
te Aalst, Aalst, 2012 (Marc Uyttersprot) 305-311

Mededelingen

Bij de nieuwe jaargang 3-4

Horenbaultkaart 154

Lijst van de beschermende en steunende leden 2012 312-313

Vernieuwing van de abonnementen 314

Inhoudstafel - Jaargang LXIV- 2012 315-316

GESCHIEDKUNDIGE
VERENIGING
HET LAND VAN AALST

LOSSE NUMMERS - OUDE JAARGANGEN - PUBLICATIES

Los nummer: € 5 • Volledige jaargang: € 18

H. VAN ISTERDAEL, e.a., Bibliografie van de Gemeenten van het Land van Aalst (1950-1983), 2 banden - 915 blz.: € 30

G. VANDE WINKEL, W. VERNAEVE, Systematisch register op de jaargangen 1 - 50 van het geschiedkundig tijdschrift Het Land van Aalst 1949 -1998, Aalst, 1999 - 158 blz.: € 6

Sanderuskaart van het voormalige "Land van Aalst" - kleurendruk - 1998: € 5

Vijf reproducties van Sanderusprenten - kleurendruk - 1998-2000

- Waterkasteel - Moorsel
- Kasteel - Zandbergen
- Abdij Ten Roosen - Aalst
- Miniemenklooster - Geraardsbergen
- Kasteel - Idegem

per stuk: € 2,5

volledige reeks in mapje: € 10

Stadsplattegronden van Aalst (1), Ninove (2) en Geraardsbergen (2) van Jacob van Deventer (1565) - kleurendruk - 2008.

per kaartblad: € 12

volledige reeks van 5 bladen: € 50

De prijzen zijn te verhogen met de verzendingskosten. Vooraleer te bestellen, neem eerst contact op met Marc Uyttersprot : tel. 053 70 21 79.
e-mail: uyttersprot.marc@skynet.be

De verzending gebeurt na storting van het verschuldigde bedrag op rekeningnummer 393-0303276-46 van Het Land van Aalst, Asserendries 118, 9300 Aalst

DE RIEMAECKER
printing
B V B A

Nukerkeplein 9 • B-9681 Nukerke
Tel. 055 21 14 04 • Fax 055 21 20 00
info@deriemaecker.be • www.deriemaecker.be

Op de kaft is de penning van "Het Land van Aalst" (1617) weergegeven. Op de voorzijde staat het wapenschild van de twee steden Aalst en Geraardsbergen, op de achterzijde dat van de vijf baroniën Rode, Gavere, Zottegem, Boelare en Schorisse.

M. UYTTERSROT	
Jan de Meter en het prille socialisme te Aalst	235-260
R.J. VAN DE MAELE	
Plaatsen van herinnering. Over de betekenis van twee Aalsterse oorlogsmonumenten	261-304
SIGNALEMENT	
M. Uyttersrot, De rode roos in de vuist	305-311
Lijst van de beschermende en steunende leden 2012	312-313
Vernieuwing van de abonnementen	314
Inhoudstafel jaargang LXIV – 2012	315-316

